

ULUSLARARASI  
TOPLUMSAL  
ARAŞTIRMALAR  
ANKARA KONGRESİ  
SPOR BİLİMLERİ  
SOSYAL BİLİMLER



ISBN: 978-605-70777-4-5

# Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Ankara Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı

Uluslararası Toplumsal Araştırmalar  
Ankara Kongresi bünyesinde Sosyal  
Bilimler ve Spor Bilimleri  
Sempozyumları bulunmaktadır.

23-25 Aralık 2022 tarihleri arasında  
çevrim içi gerçekleştirilecek olan  
Kongre'nin ana teması Toplumsal  
Araştırmalar'dır.

Farklı disiplinlerden birçok  
araştırmacıya ev sahipliği yapacak  
olan kongrenin düzenleyicisi  
Uluslararası Toplum Araştırmaları  
Derneği dir.

## Kongre Paydaşlarımız:

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

UTADER (Uluslararası Toplum  
Araştırmaları Derneği)

Yüzde İki Yayınları  
<https://www.yuzdeiki.com/>

Ankara Anadolu ve Rumeli  
Araştırmaları Dergisi

<https://www.ankaradergisi06.com/>

ESAR- Eğitim ve Sosyal Bilimler  
Araştırmaları Dergisi

[www.esardergi.com](http://www.esardergi.com)

Review of Tourism Administration  
Journal  
<http://www.rotajournal.org/>

Asia Minor Studies

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/asm>

Anakara Yayıncılık Eğitim Araştırma  
Danışmanlık Limited Şirketi

**Kongre Yönetim Kurulu ile İletişim  
için:**

[utakongre@gmail.com](mailto:utakongre@gmail.com)

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ –

Dr. Öğr. Üyesi Şihmehmet Yiğit

## SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

23-25 ARALIK 2022



## SPOR BİLİMLERİ SEMPOZYUMU



ISBN: 978-605-70777-4-5

**ULUSLARARASI TOPLUMSAL  
ARAŞTIRMALAR ANKARA KONGRESİ  
23-25 ARALIK 2022**

**ÇEVİRİM İÇİ**

**TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI**

**Editör**

**Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ**

**Anakara Yayınları**

**ISBN: 978-605-70777-4-5**

**Yayın Tarihi: 02.02.2023**

**Ankara 2023**

## KURULLAR

### KONGRE BAŞKANI

Doç. Dr. Mehmet Korkud AYDIN  
(UTAMER BAŞKANI)

### KONGRE ONURSAL KOMİTESİ

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR  
(Milli Savunma Üniversitesi)

Prof. Dr. Fikret RAMAZANOĞLU  
(Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

### KONGRE GENEL KOORDİNATÖRÜ

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

### KONGRE SEKRETERYASI

Dr. Betül ÖZCAN BALKIR  
(Yozgat Bozok Üniversitesi)

### KONGRE YÖNETİM KURULU

Dr. Şihmet YİĞİT  
(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Korkud AYDIN  
(Kırıkkale Üniversitesi)

# SEMPOZYUM KURULLARI

## DÜZENLEME KURUL BAŞKANLARI

**Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ**  
(Sosyal Bilimler Sempozyumu)

**Dr. Öğr. Üyesi Şihmet YİĞİT**  
(Spor Bilimleri Sempozyumu)

## SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ayse KAYAPINAR (Milli Savunma Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ayşen SİNA (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Prof. Dr. Nicoleta Cinpoes (University of Worcester- İngiltere)  
Prof. Dr. Mustafa MÜJDECİ (Kırıkkale Üniversitesi)  
Doç. Dr. Estella Antoaneta CİOBANU (Ovidius University of Constanta-Romanya)  
Doç. Dr. Elif KIRAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Doç. Dr. Hasan KAYA (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Doç. Dr. Feyyaz ZEREN (Yalova Üniversitesi)  
Doç. Dr. Batu GÜNÖR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)  
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üye. Murat TOPCU (Gelişim Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üye. Oktay ATİK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Gör. Özden AYDIN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)  
Dr. Betül ÖZCAN BALKIR (Yozgat Bozok Üniversitesi)  
Dr. Tuğba GÜNÖR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

# **SPOR BİLİMLERİ SEMPOZYUMU DÜZENLEME KURULU**

Prof. Dr. Fikret RAMAZANOĞLU (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Nusret RAMAZANOĞLU (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Malik BEYLEROĞLU (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Adnan ERSOY (Dumlupınar Üniversitesi)

Doç. Dr. Erdem EROĞLU (Muş Alparslan Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim DALBUDAK (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. Fikret ALINCAK (Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf SOYLU (Tokat Gazi Osmanpaşa Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman PEPE (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet KARGÜN (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Doç. Dr. Nurullah Emir EKİNCİ (Yalova Üniversitesi)

Doç. Dr. Ümit Doğan ÜSTÜN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Aydın PEKEL (İstanbul Gelişim Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şihmet YİĞİT (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. Vahdet ALAEDDİNOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Dr. Eyüp ACAR (Bilecik MEB)

## KONGRE BİLİM KURULU

Prof. Dr. Mesut AYDIN (Malatya İnönü Üniversitesi)  
Prof. Dr. Erdal AKPINAR (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)  
Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA (Karadeniz Teknik Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ali EMİNOV (ABD )  
Prof. Dr. Ali YAMAN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR (Milli Savunma Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ayşen SİNA (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU (Kastamonu Üniversitesi)  
Prof. Dr. Cüneyt KANAT (Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Dimitri KOROBENİKOV (ABD )  
Prof. Dr. Emine DİNGEÇ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY (Bursa Uludağ Üniversitesi)  
Prof. Dr. Fehmi YILMAZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)  
Prof. Dr. Hasan MERT (Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)  
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN (Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)  
Prof. Dr. Turgut YIĞIT (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. Turhan KAÇAR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)  
Prof. Dr. Ümit EKİN (Sakarya Üniversitesi)  
Prof. Dr. Viorel PANAİTE (Bükreş Üniversitesi)  
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ (Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Zeliha DEMİREL (Eskişehir Anadolu Üniversitesi)  
Prof. Dr. İlker ALP (Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. İvan RUSEV (Varna Ekonomi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN (Uşak Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Dokuz Eylül Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)  
Prof. Dr. Nuri KARAKAŞ (Ege Üniversitesi)  
Prof. Dr. Orlin SABEV (Bulgar Bilimler Akademisi Sofya)  
Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)  
Prof. Dr. Refik TURAN (Gazi Üniversitesi)  
Prof. Dr. Serdar SARISIR (Ankara Üniversitesi)  
Prof. Dr. Recep DÜNDAR (Malatya İnönü Üniversitesi)  
Prof. Dr. Hamdi ÖNAY (Malatya İnönü Üniversitesi)  
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ (Malatya İnönü Üniversitesi)  
Prof. Dr. Hacı Ömer BUDAK (Kırıkkale Üniversitesi)  
Prof. Dr. Fikret RAMAZANOĞLU (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)  
Prof. Dr. Malik BEYLEROĞLU (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)  
Prof. Dr. Nusret RAMAZOĞLU (Marmara Üniversitesi)  
Prof. Dr. Adnan ERSOY (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)  
Prof. Dr. Halil TAŞKIN (Konya Selçuk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Murat KALDIRIMCI (Erzurum Atatürk Üniversitesi)  
Prof. Dr. Uğur ABAKAY (Gaziantep Üniversitesi)

# ULUSLARARASI TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR ANKARA KONGRESİ

- Prof. Dr. İbrahim CİCİOĞLU  
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali Ahmet DOĞAN  
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yavuz Selim AĞAOĞLU  
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
- Prof. Dr. Necdet KARASU  
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dündar YENER  
(Bolu İzzet Baysal Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hakan SUNAY  
(Ankara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Semiyha TUNCEL  
(Ankara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ  
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Özkan AKMAN  
(Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erkan YEŞİLTAŞ  
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bahadır KÖKSALAN  
(Malatya İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU  
(Malatya İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. İhsan ÜNLÜ  
(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
- Doç. Dr. Özlem ULUKALIN  
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA  
(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sibel Oğuz HAÇAT  
(Kastamonu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA  
(Kayseri Erciyes Üniversitesi)
- Doç. Dr. Aleksander FOTİC  
(Belgrad Üniversitesi)
- Doç. Dr. Alper ALP  
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ  
(Erzurum Atatürk Üniversitesi)
- Doç. Dr. Arif SARI  
(Milli Savunma Üniversitesi)
- Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU  
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
- Doç. Dr. Birten ÇELİK  
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Dritan EGRO  
(Arnavutluk Tiran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK  
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fahri KILIÇ  
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Filiz ÇOLAK  
(Uşak Üniversitesi)
- Doç. Dr. Güneş İŞIKSEL  
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan KAYA  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Halil Saim PARLATIR  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
- Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET  
(Trakya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan EYGÜ  
(Erzurum Atatürk Üniversitesi)
- Doç. Dr. Marinos SARIYANNİS  
(Girit Akdeniz Araştırmaları Merkezi)
- Doç. Dr. Mehmet ERSAL  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÖZKAN  
(Ordu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mümin İSOF  
(Trakya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nasrullah UZMAN  
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR  
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer METİN  
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Önder DUMAN  
(Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Özlem SERT  
(Ankara Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS  
(Yunanistan Aristoteles Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ  
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sema KÜSKÜ  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sinan GÜZEL  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Siddık ÇALIK  
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sırcan KATİC  
(Sırbistan Belgrad Tarih Enstitüsü)
- Prof. Dr. Süleyman POLAT  
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tatiana GOLBAN  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

# ULUSLARARASI TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR ANKARA KONGRESİ

Doç. Dr. Tatjana KATİC  
(Sırbistan Belgrad Tarih Enstitüsü)  
Doç. Dr. Tekin ÖNAL  
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)  
Prof. Dr. Tülay METİN  
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)  
Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT  
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)  
Doç. Dr. Stefka PIRVEVA  
(Bulgar Bilimler Akademisi Sofya)  
Doç. Dr. Gergana GEORGİEVA  
(Veliko Tırnova Üniversitesi)  
Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV  
(Sofya Merkez Devlet Arşivleri)  
Doç. Dr. İsmail EFE  
(Kırıkkale Üniversitesi)  
Doç. Dr. İbrahim DALBUDAK  
(Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)  
Doç. Dr. Mustafa GÜMÜŞ  
(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)  
Doç. Dr. Ümit Doğan ÜSTÜN  
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)  
Doç. Dr. Hali BİŞKİN  
(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)  
Doç. Dr. Osman PEPE  
(Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi)  
Doç. Dr. Fikret ALINCAK  
(Gaziantep Üniversitesi)  
Doç. Dr. Emir EKİNCİ  
(Yalova Üniversitesi)  
Doç. Dr. Serkan ÇELİK  
(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)  
Doç. Dr. İsmail KAYA  
(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)  
Doç. Dr. Mehmet KARGÜN  
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)  
Doç. Dr. Melih BALYAN  
(Ege Üniversitesi)  
Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN  
(Yalova Üniversitesi)  
Doç. Dr. Fehmi ÇALIK  
(Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)  
Doç. Dr. Mehmet ÖÇALAN  
(Kırıkkale Üniversitesi)  
Doç. Dr. Fatih Kara HÜSEYİNOĞLU  
(Elazığ Fırat Üniversitesi)  
Doç. Dr. Oğuzhan ALTINGÜL  
(Elazığ Fırat Üniversitesi)  
Doç. Dr. Abdullah Bora ÖZKARA  
(Erzurum Teknik Üniversitesi)  
Doç. Dr. Serhat ÖZBAY  
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Velittin BALCI  
(Ankara Üniversitesi)  
Doç. Dr. Dicle ARAS  
(Ankara Üniversitesi)  
Doç. Dr. Umut CANLI  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Şule EGÜZ  
(Malatya İnönü Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre AVCI  
(Siirt Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KOYUNCU  
(Kırşehir Ahi Evren Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmaz YAŞAR  
(Eskişehir Anadolu Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILDIRIM  
(Kayseri Erciyes Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM  
(Bursa Uludağ Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven AVCI  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Meral ORTAÇ  
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Nuri ADIYEKE  
(İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK  
(İstanbul Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Rüstem BOZER  
(Ankara Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Sagıp ATLI  
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin BAYRAM  
(İstanbul Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Şebnem PARLATIR  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Türkan DOĞRUÖZ  
(Kırklareli Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan DİNÇER DAĞHAN  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Beycan HOCAOĞLU  
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Bilge KAYA YİĞİT  
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY  
(Trakya Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Egemen Çağrı MIZRAK  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Bahattin ÇATMA  
(Malatya İnönü Üniversitesi)  
Dr. Anca POPESCU  
(Romanya Bükreş Üniversitesi)



# ULUSLARARASI TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR ANKARA KONGRESİ

Dr. Dragana AMEDOSKI  
(Sırbistan Belgrad Tarih Enstitüsü)  
Dr. Georgi ZELENGORA  
(Sofya)  
Dr. Nevena GRAMATİKOVA  
(Sofya)  
Dr. Nevena NEDELÇEVA  
(Tırnova)  
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR  
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)  
Dr. Betül ÖZCAN BALKIR  
(Yozgat Bozok Üniversitesi)  
Dr. Yasin KARADENİZ  
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILMAZ  
(Bolu İzzet Baysal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Murat OZAN  
(Erzurum Atatürk Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Şihmetmet YİĞİT  
(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi İzzet UÇAN  
(Erzurum Atatürk Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Haluk SİVRİKAYA  
(Erzurum Atatürk Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Neslişah AKTAŞ ÜSTÜN  
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Sinan BİRİCİK  
(Erzurum Atatürk Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi. Serdar ADIGÜZEL  
(Siirt Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Serdar BAYRAKTAROĞLU  
(Gümüşhane Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi: Yeşim BAYRAKTAROĞLU  
(Gümüşhane Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Erdem EROĞLU

(Siirt Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi: Mine Serin TAŞKIN  
(Konya Selçuk Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi: Sultan EROĞLU  
(Siirt Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi: Mustafa VURAL  
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Gör. İlimdar YALÇIN  
(Bingöl Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ALAEDDİNOĞLU  
(Erzurum Atatürk Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Dürdane TOR  
(Kayseri Erciyes Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Metin BEŞALTI  
(Artvin Çoruh Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Saylan KIRMIZIGÜL  
(Kayseri Erciyes Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin Hasan ADAGİDEL  
(İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa)  
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÖZSARI  
(İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa)  
Dr. Fatih SEYRAN  
(Sağlık Bakanlığı)  
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre SARI  
(İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa)  
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR  
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ARSLAN  
(Kars Kafkas Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Pınar SERDAR DİNÇER  
(Yozgat Bozok Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Demet TAŞKAN  
(Yozgat Bozok Üniversitesi)  
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜLÜ  
(Ankara Üniversitesi)

## İÇİNDEKİLER

<b>AYŞE ELMAS ÖNAL</b>	<b>BÜŞRA SEMA</b>	J.J. ROUSSEAU'NUN SÖZLEŞMESİ'NİN EŞİTSİZLİĞİ BAĞLAMINDA ELE ALINMASI	TOPLUM KADIN-ERKEK	<b>5</b>
<b>GÖKÇE KIRTEPE NACAR</b>	<b>AVCU &amp; ABDURRAHMAN &amp; EYÜP</b>	SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN REKREASYONEL AKIŞ DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ	FAKÜLTESİ	<b>14</b>
<b>KEREM DÜZGÜN</b>		MÖ 1. YÜZYILDAN MÖ 4. YÜZYILIN SONUNA KADAR DOĞU AVRUPA'DA HİNT- AVRUPALI OLDUĞU İDDİA EDİLEN ATLI SAVAŞÇI KABİLELER		<b>20</b>
<b>LADA AKSÜT</b>		RUS YAZAR LEV NİKOLAYEViÇ TOLSTOY'UN YAŞAMINDA VE SANATINDA ATLARIN YERİ		<b>37</b>
<b>MEHMET FIRAT ARAMACI</b>		N.M. KARAMZİN'İN "ZAMANIMIZIN ŞÖVALYESİ" ADLI ESERİNDE AYDINLANMA MOTİFLERİ		<b>47</b>
<b>NURGÜL AKDOĞAN</b>		NİKOMAKHOS'A ETİK BAĞLAMINDA ARİSTOTELES'İN ERDEM VE ADALET İLİŞKİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ		<b>55</b>
<b>SEZGİN HEPSERT &amp; ABDURRAHMAN KIRTEPE</b>		ADOLESANLARIN SERBEST ZAMAN YÖNETİMLERİ VE AKILLI TELEFON BAĞIMLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ		<b>68</b>
<b>SUZAN DENİZ</b>		EXPLORING NEURODIVERSITY IN TURKISH CHILDREN'S LITERATURE: ODYSSEY OF ARIS		<b>75</b>
<b>TUĞBA GÜNÖR</b>		M. T. KAÇENOVSKİY'İN ŞÜPHECİ OKULU		<b>80</b>

## J.J. ROUSSEAU’NUN TOPLUM SÖZLEŞMESİ’NİN KADIN-ERKEK EŞİTSİZLİĞİ BAĞLAMINDA ELE ALINMASI<sup>1</sup>

Ayşe Büşra ELMAS\*, Sema ÖNAL\*\*

**Özet:** Geçmişten günümüze hemen hemen bütün toplumsal araştırmalarda, insanın toplumdaki durumu ve konumu merak konusu olmuştur. Birey toplumdaki en küçük yapı taşı olarak ele alınmış; kadın ve erkek arasında kökensel ayrımlar yapılmış ve toplumsal yapıların arka planı birtakım temellendirmelere dayandırılmıştır. Bu ayrımlar sonucunda kadın ve erkek ayrımı gerek siyasi alanda gerekse toplumsal yaşamda keskin çizgilerle çizilmiştir. Yapılan ayrımların temellendirilme noktalarından biri olan “kadın doğası ve erkek doğası ayrımı”nı, J.-J. Rousseau *Toplum Sözleşmesi*’nde ve *İnsanlar Arası Eşitsizliğin Kaynağı*’nda toplumu oluşturan unsurların temelini insan doğasını koyarak, detaylı olarak ele almıştır. Bu noktada Carole Pateman, Rousseau’nun toplum sözleşmesini aslında cinsel sözleşmeye dayandığını iddia etmiş; onu kadınları toplumsal sözleşmeden dışlamakla eleştirmiştir. Pateman’a göre Rousseau insan doğasından söz ederken kadın ve erkek doğasını ayrı ayrı ele almış olsa da, kadını bir birey olarak değil, birey olan erkeğe bir kıyas olarak tanımlamıştır. Bahsi geçen eserlerinde güçlü ve iyi özellikleri erkek doğasına, zayıf olanları ise kadın doğasına atfederek erkeği kadından üstün görmüş; başka bir deyişle erkekleri birincil, kadınları ise ikincil (tamamlayıcı) konuma yerleştirmiştir. Dolayısıyla da kadınlar dışarıda bırakılarak toplumsal sözleşme bir ön koşula bağlanmıştır: Kadınların erkeklere sistematik tabiiyeti. Zira Rousseau’nun siyasi ve sosyal olarak inşa ettiği toplum erkek üyeler üzerinden kurulmuştur. Yani doğal hayat ve düzenden yana olan Rousseau için kadının toplumdaki ilk konumu “kadının kendi doğasına uygun bir şekilde yönetilen” olmasıdır. Burada kadın ve erkeği birbirinden ayıran, yani ana aktörün erkek olduğu ve insanın erkek üzerinden tanımlandığı bir ön kabul söz konusudur. Zira bu ön kabuller toplumsal ve özel yaşamda birçok alanda farklılıklara ve eşitsizliklere neden olmuştur. Bu çalışmada fiziksel farklılıklar, duygusal farklılıklar, ev yaşamındaki farklılıklar ve çalışma hayatındaki farklılıklar dört ana başlık altında ele alınacak ve bu farklılıkların kadın-erkek eşitsizliğini nasıl doğurduğuna değinilecektir. Zira söz konusu ayrımların birçoğu kadının ve erkeğin toplumdaki statüsünü belirlemede etkili olmuş, günümüzde de etkisini gösteren toplumsal cinsiyet rollerini ve bunlara dair belirli ön kabulleri ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak toplumların büyük çoğunluğu bu ön kabuller ve cinsiyet rolleri üzerine inşa edilmiş; toplumsal ve siyasal düzenler, iş hayatı ve sosyal hayat bu eksenler etrafında şekillenmiştir. Bu çalışmanın amacı Rousseau’nun kadın ve erkek doğası farklılığını vurgulayarak inşa ettiği toplum sözleşmesini Pateman’ın Cinsel Sözleşme kuramı ışığında kadın-erkek eşitsizliği bağlamında ele almak ve buna dair eleştirel bir perspektif sunmaktır.

\*Araş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe, Felsefe Tarihi, ORCID: 0000-0002-9184-7623, [aysebusraelmas@hotmail.com](mailto:aysebusraelmas@hotmail.com)

\*\* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe, Felsefe Tarihi, ORCID: 0000-0002-9882-0925, [semaonal06@hotmail.com](mailto:semaonal06@hotmail.com)

<sup>1</sup>Bu çalışma Ayşe Büşra ELMAS tarafından, Prof. Dr. Sema ÖNAL danışmanlığında hazırlanan “Jean-Jacques Rousseau’nun “Toplum Sözleşmesi” Eserinin Carole Pateman’ın “Cinsel Sözleşme” Eseri doğrultusunda ‘eşitlik’, ‘kadın’ ve ‘cinsiyet rolleri’ Bağlamlarında İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Toplum Sözleşmesi, Cinsel Sözleşme, Kadın Doğası, Erkek Doğası, Kadın-Erkek Eşitsizliği, Toplumsal Yaşam, Toplumsal Cinsiyet Roller.

## **J.J. ROUSSEAU'S SOCIAL CONTRACT IN THE CONTEXT OF INEQUALITY BETWEEN MEN AND WOMEN**

**Abstract:** From past to present, almost in all social studies, the status and position of human being in society has been a subject of curiosity. The individuals are seen as the smallest building block in society; fundamental distinctions have been made between men and women and the background of social structures has been based on certain grounds. As a result of these distinctions, the distinction between men and women has been drawn with sharp lines both in the political sphere and in social life. J.-J. Rousseau dealt with the "distinction between the nature of women and the nature of men", which is one of the justification points of the distinctions made, in *The Social Contract* and *Discourse on the Origins and Inequality*, by placing human nature at the basis of the elements that make up society. At this point, Carole Pateman claimed that Rousseau based the social contract on the sexual contract and criticized him for excluding women from the social contract. According to Pateman, even though Rousseau dealt with the nature of men and women separately when discussing human nature, he defines woman not as an individual but as a comparison to the individual man. In the aforementioned works, he attributed strong and good qualities to male nature and weak qualities to female nature, and considered men superior to women; in other words, he placed men in the primary position and women in the secondary (complementary) position. Therefore, by excluding women, the social contract is tied to a precondition: The systematic subordination of women to men. This is because the society that Rousseau constructed politically and socially is based on male members. In other words, for Rousseau, who favors natural life and order, the first position of women in society is to be "governed in accordance with her own nature". Here, there is a presupposition that separates men and women from each other, that is, the main actor is male and human beings are defined through men. These presuppositions have led to differences and inequalities in many areas of social and private life. In this study, physical differences, emotional differences, differences in domestic life and differences in working life will be discussed under four main headings and how these differences give rise to inequality between women and men will be addressed. This is because many of these distinctions have been effective in determining the status of women and men in society, and have led to the emergence of gender roles and certain presuppositions about them that are still influential today. As a result, the vast majority of societies have been built on these presuppositions and gender roles; social and political orders, working life and social life have been shaped around these axes. The aim of this study is, in the light of Pateman's Sexual Contract theory within the context of gender inequality, to examine Rousseau's social contract, and to present a critical perspective on this issue which he constructed by emphasizing the difference in the nature of men and women.

**Key Words:** Social Contract, Sexual Contract, Female Nature, Male Nature, Gender Inequality, Social Life, Gender Roles.

### **Giriş**

Bilindiği üzere hemen hemen bütün toplumsal araştırmalarda yüzyıllardır toplumdaki durumu ve konumu merak konusu olan insan toplumdaki en küçük yapı taşı olarak ele alınmış, kadın ve erkek arasında kökensel sayılabilecek ayrımlar yapılmıştır. İlkçağlardan beri kadınlar birçok toplumda farklı bağlamlarda ikincil statüde görülmüş; gerek siyasi alanlarda gerekse de toplumsal konularda büyük ölçüde arka planda bırakılmıştır. Toplumların yapıları belirli ayrımlara ve temellendirmelere dayandırılmış, bu ayrımlar ve temellendirmeler sonucunda hem siyasi alanda hem toplumsal yaşam alanında kadın ve erkeğin farklılıkları keskin bir biçimde

çizilmiştir. Yapılan ayrımların temellendirilme noktalarından biri olan “kadın doğası ve erkek doğası ayrımı”nı, J.-J. Rousseau başta *Toplum Sözleşmesi* ve *İnsanlar Arası Eşitsizliğin Kaynağı* isimli eserlerinde olmak üzere farklı eserlerinde de toplumu oluşturan unsurların temeline “İnsan Doğası”nı koyarak, bu konuyu detaylı bir şekilde ele almıştır. Carole Pateman ise Rousseau’nun toplum sözleşmesi modelinin yeni ve eşitlikçi bir toplum sözleşmesi olduğu iddiasına karşı çıkmış, onun aslında var olan ataerkil düzeni yeniden inşa ettiğini öne sürmüştür. Nitekim Rousseau’nun bireyden kastının aslında erkek olması Pateman’ın bu düşüncesini destekler niteliktedir. Yani o, “erkekler arası eşitlik” üzerinden toplum sözleşmesini kurmuş; kadınları bu eşitliğin dışında bırakmıştır.

Bu çalışmanın amacı J.J. Rousseau’nun temelde insan doğası, aslında kadın ve erkek doğası farklılığı ile temellendirmiş olduğu Toplum Sözleşmesi’ni, Pateman’ın “Cinsel Sözleşme” kuramı ışığında kadın-erkek eşitsizliği düzleminde ele almak ve buna dair eleştirel bir perspektif sunmaktır. Dahası, eleştirileri sunarken fiziksel farklılıklara, duygusal farklılıklara, ev yaşamındaki farklılıklara ve çalışma hayatındaki farklılıklara kadın-erkek eşitsizliği perspektifiyle değinip, bu farklılıkların toplumlarda kadın-erkek eşitsizliği probleminin neden ve nasıl sebep olduğuna dair tespitlerle değindikten sonra, bu problemlerin nasıl aşılması gerektiğine dair önerilerde bulunmaktadır. Çalışmada toplumsal sözleşme teorilerinden sadece J.-J. Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi’ne ve onun etkilerine odaklanılmış; diğer toplum sözleşmeleri çalışmaya dâhil edilmeyerek dışarıda bırakılmıştır. Çalışmanın ana fikrini anlatabilmek ve Toplum Sözleşmesi’ne dair eleştirel perspektif sunabilmek için öncelikle J.J. Rousseau ve Toplum Sözleşmesi’nden akabinde de Carole Pateman ve Cinsel Sözleşme’den söz etmek gerekir.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) siyasi fikirleri ve düşünceleri ile Fransız Devrimi’ni etkileyen, modern toplum ve devletin kurulmasında ve toplumların sosyal yapısında önemli etkileri olan Cenevrelî bir filozoftur. Döneminin mevcut toplum sözleşmelerinden farklı bir toplumsal sözleşme modeli önerdiğini iddia eden Rousseau, kendi toplum sözleşmesinde, toplumu oluşturan unsurların temeline “insan doğası”nı koymuş; insan doğasını kadın doğası-erkek doğası ayrımı üzerine şekillendirmiştir. Toplum sözleşmesi (sosyal sözleşme) bireylerin belli kurallara uyarak toplumsal düzenin korunmasını sağlamak için onları ortak paydada birleştirdiği varsayılan bir kavramdır. Toplum sözleşmeleri, insanların hukukun üstünlüğü anlayışı ile kendi bağımsızlıklarının bir kısmından feragat edip kendilerini bir yönetim otoritesinin altına aldığı sözleşmeler olarak da kabul edilebilir. Yani toplum sözleşmecileri insanların gönüllü olarak özgürlüklerinin bir kısmından neden feragat etmeleri gerektiğini açıklamaya çalışmış; başlangıç noktası olarak da sosyal bir düzenin olmadığı ortamdaki insanın doğasını ele almışlardır.<sup>2</sup> Toplum sözleşmelerinin önemi oldukça büyüktür çünkü geçmişten günümüze süregelen hukuk sistemlerinin temelleri onlar üzerinden atılmıştır. Tıpkı kendi döneminde olduğu gibi günümüzde de hala Rousseau’nun ve onun toplum sözleşmesinin etkileri görülmektedir. Rousseau kendi toplum sözleşmesini inşa ederken, onu belirli bir takım ön kabullere dayandırmıştır. Bu ön kabullerden biri, doğa durumunda insanın özgür ve eşit olduğudur. Ona göre:

*“...Doğa halinde hemen hiç bulunmayan eşitsizlik, gücünü ve artışını bizim yeteneklerimizden, insan aklının ilerlemesinden alır ve sonunda mülkiyetin ve kanunların yerleşmesiyle sabitleşip yasallaşır. ...”<sup>3</sup>*

Yani Rousseau’ya göre insan, kendi doğasından gelen eşitliği zamanla kaybetmiş; insanın doğası bozulmuş ve yozlaşmıştır. Bir başka deyişle insan gerçek doğasından uzaklaştırılmıştır ve gerçek doğasına ancak toplumsal sözleşmeye tabii olarak dönebilir. Rousseau’nun doğaya

<sup>2</sup> Elizabeth S. Anderson, “Women and Contracts: No New Deal”. *Michigan Law Review*. 88/6 (1990) s.s. 1793-1794. (erişim 25.01.2023).

<sup>3</sup>Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*. Çev., Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 2019, s.175

dönüşündeki temel amacı, toplumda eşitsizliğe yol açan bir gelişime karşı direnmeyi güçlendirmek ve yeni toplumu bir sözleşmeye dayandırmaktır. Rousseau'ya göre:

*“Temel anlaşma doğal eşitliği kesinlikle ortadan kaldırmaz, tam tersine doğanın insanlar arasına getirdiği fiziki eşitsizlik yerine ahlaksal ve meşru bir eşitlik getirir ve insanlar güç ve zekâ bakımından eşit olmasalar da anlaşma ve haklarla eşit olurlar.”<sup>4</sup>*

Bir başka deyişle sosyal sözleşme insana toplumsal hayatta eşitlik sağlayan düzlemdir. “Rousseau’cu söylemin hedefi, sivil toplumlarda evrensel bir özneye ulaşan bireyin karşısına, doğal insanı çıkararak topluma unutturulan belleğini yeniden kazandırmaktır.”<sup>5</sup>

Buna ilaveten Rousseau sosyal sözleşmede yurttaşların eşitlik, özgürlük ve kardeşlik haklarından yana olmuştur. Ona göre özgürlük ve eşitlik insanın doğa durumundan gelen özellikleridir. O, yurttaşların toplum içindeki mevkilerinin kişisel değerlere göre değil de devlete yaptıkları daha sıhhatli ve tam bir değerlendirmeye elverişli hizmetlerine göre düzenlenmesi gerektiği kanısındadır.<sup>6</sup> Bu düşüncelerini Rousseau şu sözleriyle de destekler:

*“Özgürlükten vazgeçmek, insan olma niteliğinden, insanlık haklarından hatta ödevlerinden vazgeçmek anlamına gelir. ... Böyle bir vazgeçme insan doğasıyla uyumsuz ve insanın davranışlarından her çeşit ahlak düşüncesini yok etmek, insan iradesinden her türlü özgürlüğü almak demektir...”<sup>7</sup>*

Ancak bu noktada göz ardı edilmemesi gereken şudur ki Rousseau için yurttaşlar arasındaki eşitlikten kasıt kadın ile erkek arasındaki eşitlik değildir; erkekler arasındaki eşitliktir. Yani bir nevi onun düşüncesine göre “erkek” ile “insan” ve “yurttaş” aynı anlamlıdır. Dahası,

*“insanın toplum sözleşmesiyle yitirdiği şey doğal özgürlüğü ve isteyip de ulaşabileceği şeyler üstündeki sınırsız hakkıdır; kazandığı şeyse sivil özgürlük ve elindeki her şeye gerçekten sahip olmasıdır.”<sup>8</sup>*

sözleri ile Rousseau yine erkekleri kast etmekte, kadınları sivil özgürlük alanına dâhil etmemektedir. Nitekim onun ön kabulleri hem teoride hem de pratikte toplumdaki mevcut kadın erkek eşitsizliğini pekiştirmiştir. Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi’ni en sert biçimde eleştiren teorisyenlerden biri İngiliz feminist siyaset bilimci Carole Pateman’dır (1940-günümüz).

En ünlü eseri *Cinsel Sözleşme*’de (1988) Pateman, devletin gücünün bireylerin özgürlüğüyle çelişmediği düşüncesine karşı çıkmıştır çünkü ona göre bu güç bireylerin rızası üzerine kurulu değildir. Pateman’a göre ilk sözleşme cinsel sözleşmedir. Pateman Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi’ni aslında Cinsel sözleşmeye dayandırdığını iddia etmiş; onu kadınları toplumsal sözleşmeden dışlamakla eleştirmiştir. Ayrıca Pateman toplum sözleşmesinin kadın ve erkeklerin eşitlik temelinde işbirliğine dayalı ilişkilere girmesini sağlamadığını, aksine sözleşmenin işlevinin ataerki tahakküm biçimini eşitlik kisvesi altında meşrulaştırdığını iddia etmiştir.<sup>9</sup> Rousseau her ne kadar kadın doğasını ve erkek doğasını ayrı ayrı ele almış olsa da, kadını bir “birey” olarak değil, “birey” olan erkeğe bir kıyas olarak tanımlamıştır. Yani o birincil olanı erkek, ikincil olanı ise kadın olarak (tamamlayıcı) kabul etmiştir. Pateman’a göre Rousseau güçlü ve iyi özellikleri erkek doğasına, zayıf özellikleri ise kadın doğasına atfederek

<sup>4</sup>Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. Çev., İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları, 2020, s.75

<sup>5</sup> Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. Çev., İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları, 2020, s.12

<sup>6</sup> Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*. Çev., Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 2019, s.224

<sup>7</sup> Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. Çev., İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları, 2020, s.62

<sup>8</sup> Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. Çev., İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları, 2020, s.72

<sup>9</sup> Elizabeth S. Anderson, “Women and Contracts: No New Deal”. *Michigan Law Review*. 88/6 (1990) s. 1792 (erişim 25.01.2023).

erkeği kadından üstün statüde görmüştür. O, yurttaşlığı erkeklere layık görmüş, kadınları ise yurttaş olan erkeklere ikincil statüde görmüştür. Bu yüzdendir ki Rousseau'nun yurttaşların eşitlik, özgürlük ve kardeşlik haklarından yana olması Pateman'a göre onu eşitlikçi yapmaz; çünkü onun yurttaş dediği erkeklerdir; toplumun tamamı değildir.

*Ayrıca "Pateman, ataerkilliğin klasik sosyal sözleşme teorisi tarafından gerçekten reddedilmediğini, sadece özel olarak modern bir biçimde devam ettirildiğini savunmuştur. Ona göre bu gerçek, sosyal sözleşme teorisinin kendisini sunmak için kullandığı ataerkil kavramsal çerçeve tarafından gizlenmiştir."*<sup>10</sup>

Rousseau'nun doğa durumunda eşitliği savunmasına karşın toplum sözleşmesinde salt erkekleri yurttaş olarak ele almasıyla tutarsızlık içinde olduğunu düşünen Pateman'a göre Rousseau, toplum sözleşmesini aslında Cinsel Sözleşme'ye dayandırmış, yeni bir toplumsal düzen kurmaktan ziyade var olan patriarkal düzeni sürdürmüştür. Yani Pateman'a göre Toplum Sözleşmesi aslında Cinsel Sözleşme'nin bir devamıdır.<sup>11</sup> Bir diğeri, Rousseau *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'nda Cenevre Cumhuriyeti'ne yaptığı sunuşa "*Şanlı, çok saygıdeğer ve yüce beyler*" diyerek başlar ve bu cümlesini birkaç kez tekrarlar.<sup>12</sup> Yani onun daha en başından erkekleri birincil muhatap olarak aldığı; kadınları ise ikincil muhatap olarak gördüğü aşikârdır. Dahası, Rousseau'nun söz konusu kadın olduğunda yeterince özgürlükçü olmadığı görülmektedir. Oysa o, Aydınlanma döneminin en önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilmiştir, özellikle de eşitlik ve özgürlük konularındaki düşünceleriyle. Fakat Pateman'a göre Rousseau bunun aksine kadınları tüm bu konuların dışına hapsetmiştir. Onun tüm bu ön kabulleri gerek teoride gerekse de pratikte, fiziksel ve duygusal yaşamda, ev yaşamında ve iş hayatında toplumdaki kadın erkek eşitsizliğini tetiklemiş ve pekiştirmiş, gündelik hayatta birçok farklılığa sebebiyet vermiştir. Bu farklılıklar dört başlık altında ele aldığımızda, Rousseau'nun toplum sözleşmesinin ne kadar ataerkil olduğu ve onun etkilerine günümüz toplumlarında dahi rastlanıldığı, ayrıca Pateman'ın onu hangi noktalarda eleştirdiği daha açık bir şekilde görülecektir.

### **1. Fiziksel Farklılıklar Bağlamında Kadın Erkek Eşitsizliği:**

Fiziksel farklılıkları temel alarak oluşturulan ön kabuller ve neticesinde ortaya çıkan eşitsizlikler Rousseau özelinde ele alındığında, onun kadın ve erkeğin fiziksel farklılıklarından bahsederken "insan doğası"ndan yola çıktığı görülmektedir. Rousseau, insan doğasını kadın doğası ve erkek doğası olarak ayrı ayrı ele almış, kadın doğası ve erkek doğası arasındaki temel farkları belirgin bir şekilde ifade etmiştir. Ona göre doğa durumunda sadece insanlar eşit ve özgür doğarlar; kadınlar doğal olarak aşağıdadır ve boyun eğmek için doğarlar. Kadınlar erkeklere tabi olmak zorundadırlar çünkü onlar siyasi meselelere katılmak için gereken rasyonel olarak kendine hakim olma ve kendini yönetme kapasitelerinden yoksundurlar.<sup>13</sup> Görüldüğü üzere Rousseau erkekleri kadınlardan üstün gördüğünü, yani kadın ve erkeğin eşit olmadığını bu sözleriyle açıkça ifade etmiş, doğa durumunda özgürlük ve eşitliği ön kabul olarak almasına rağmen tutarsız kalmıştır çünkü kadınların erkeklerin tahakkümü altına girmesi, eşitlik ve özgürlük durumları ile çelişir. Görülmektedir ki Rousseau kadınları "birey" olarak görmemektedir. Nitekim ona göre bireyler sadece "erkekler"dir. Pateman'ın da Rousseau'ya bu konudaki eleştirileri bu yöndedir. Pateman eleştirisinde kastedilen özgürlüğün erkeklerin özgürlüğü, eşitliğin ise erkekler arasındaki eşitlik olduğunu belirtmiştir. Pateman'a göre

<sup>10</sup> Elizabeth S. Anderson, "Women and Contracts: No New Deal". *Michigan Law Review*. 88/6 (1990) s. 1792 (erişim 25.01.2023).

<sup>11</sup> Carole Pateman, *Cinsel Sözleşme*. Çev., Zeynep Alpar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017, ss.16-17

<sup>12</sup> Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma*. Çev., Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 2019, s.224

<sup>13</sup> Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı(ve Temelleri Üzerine Konuşma*. Çev., Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 2019

Rousseau, kadını doğası gereği fiziksel olarak zayıf, kadın bedenini güçsüz ve kırılgan olarak kabul etmiştir. Buna karşın erkeği ise doğası gereği fiziksel olarak kaslı, erkek bedenini güçlü ve dayanıklı olarak kabul etmiştir. Onun için güçlü olan (erkek) yöneten, güçsüz olan (kadın) ise yönetilendir.<sup>14</sup>

## 2. Duygusal Farklılıklar Bağlamında Kadın Erkek Eşitsizliği

İlkçağlardan beri birçok toplumda, özellikle “yönetim ve yöneticilik” konusunda “rasyonalite” önemli bir nitelik olarak erkeklere atfedilmiş ve bu konuda kadınlar daha alt düzeyde kabul edilmiştir. Kadının doğası gereği erkekten daha duygusal, erkeğin ise doğası gereği kadından daha az duygusal olduğu ön kabulü ile kadın duygusallığının rasyonel davranmayı sekteye uğrattığı düşünülmüştür. Nitekim birçok toplumda kadınsı özellikler zayıflığı, eksikliği ve itaati, erkeksi özellikler ise gücü, tamlığı ve hâkimiyeti temsil etmiştir. Aynı şekilde Rousseau da kadınların duygusallığının onların rasyonel davranmasını sekteye uğrattığını öne sürmüştür. Pateman’a göre Rousseau, duygusallığı zayıflık olarak nitelendirmiş, kadınlığı ve kadınsılığı çoğunlukla aşağılamış, kadınları toplumsal sözleşme teorisinin orijinal varsayımlarından açıkça dışlayarak ataerkilliği güvence altına almıştır: doğa durumunda yalnızca erkekler özgür ve eşit doğar; kadınlar ise doğal olarak aşağıdır ve tebaa (erkeklerle tabi) olarak doğarlar.<sup>15</sup> Bunun yanı sıra *İnsanlar Arası Eşitsizliğin Kaynağı*’nda Rousseau, toplumda kadınlara yüklediği sorumluluğu şu sözleri ile ifade eder:

“... Sevimli, masum egemenliğinizle, usulca sokulan zekânızla, devlet içinde kanunların sevilmesini, yurttaşlar arasında duygu birliğini devamlı olarak sürdürmek; ayrı ayrı aileleri mutlu evliliklerle birleştirmek vereceğiniz derslerle, tutumunuzdaki alçak gönüllü zarafetle, gençlerimizin başka diyarlardan getirdikleri sapıklıkları düzeltmek sizin elinizdedir. ... Öyleyse siz, şimdiye kadar olduğunuz gibi hep törelerin iffetli bekçisi, tatlı barış bağları olmaya, kalbin ve doğanın haklarını görev ve erdem yararına değerlendirmeye devam edin.”<sup>16</sup>

Görülmektedir ki Rousseau kadınları erkeklerin yönettiği toplumda yönetilen olarak görmüş, onlara toplum içerisinde uyumlu ve birleştirici olma görevini yüklemiştir.

## 3. Ev Yaşamındaki Farklılıklar Bağlamında Kadın Erkek Eşitsizliği

Pateman’a göre, Rousseau kadın ve erkek doğası ayrımı üzerinden yaptığı temellendirme ile güçlü ve iyi toplumun inşasında ve yönetiminde erkekleri başrol olarak görmüş, kadınları ev ve aile yaşantısı alanına hapsedmiştir. Rousseau, kadın doğasını ev işlerine daha yatkın olarak görmüş; kadına çocuk bakımı ve ev işleri görevlerini biçmiştir. Onun

“Kalbin ilk kıpırtıları, bir ortak konut içinde karılar ile kocaları, babalar ile çocukları bir araya getiren yeni durumun sonucu oldu. Bir arada yaşama alışkanlığı yeni durumun sonucu oldu. Bir arada yaşama alışkanlığı insanların tanıdığı ilk yumuşak, tatlı duyguları, karı-koca aşkını, ana-baba sevgisini meydana getirdi. Her aile karşılıklı bağlılık ile özgürlük biricik bağları olduğu ölçüde, küçük bir toplum haline geldi; iki cinsin o zamana kadar bir olan hayat tarzı arasındaki ilk ayrım o zaman meydana çıktı. Kadınlar daha çok evde oturup kulübeyi ve çocukları beklemeye alıştılar. Erkekler ise ortak ihtiyaçların peşinde koşar oldular. İki cins böylece, biraz daha yumuşak bir hayatla, yırtıcılıktan ve güçlerinden bir şeyler kaybetmeye de başladılar. ...”<sup>17</sup>

<sup>14</sup> Carole Pateman, *Cinsel Sözleşme*. Çev., Zeynep Alpar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017, s.s. 21-22,88

<sup>15</sup> Elizabeth S. Anderson, “Women and Contracts: No New Deal”. *Michigan Law Review*. 88/6 (1990) s. 1797 (erişim 25.01.2023).

<sup>16</sup> Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*. Çev., Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 2019, s.77

<sup>17</sup> Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*. Çev., Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 2019, s.s.138-139



sözlerinden de görüldüğü üzere Rousseau, kadını erkeğin diğeri olarak görmüş, kadınlara özel alanlarının dışında bir yaşam modeli sunmamıştır. Zira onun kadınlara biçtiği özel alan, toplumsal hayatın çürümüşlüklerinden uzak, özel bir erdem alanıdır. Ona göre kadınların kamusal hayattaki rolleri, özel alanı kamusal alana dönüştürmek ve iyileştirmektir. Yani denilebilir ki kadınlar toplumsal ilişkilerin bütünleyicileridir.<sup>18</sup> Pateman bekar kadınların evli kadınların aksine toplumsal olarak kabul görülen bir yerden mahrum olduklarını ve toplumsal bir kimliğe erişebilmek için bir erkeğin karısı olmalarının gereksinim olarak dayatıldığını öne sürüp bu durumu eleştirmiştir.<sup>19</sup>

Böylece Pateman tüm bu durumları temel alarak “erkeklerin siyasi alanda kadınlar üzerindeki tahakkümünün anahtarı cinsel sözleşmede yatmaktadır” iddiasını güçlendirmiştir.<sup>20</sup>

#### 4. Çalışma Hayatındaki Farklılıklar Bağlamında Kadın Erkek Eşitsizliği

Rousseau'nun siyasi ve sosyal olarak inşa ettiği toplum “erkek” üyeler üzerinden kurulmuştur: Yöneticiler erkek bireylerdir. Sosyal hayatta da erkek bireyler faaldir. Pateman'a göre Rousseau iş hayatında ve siyasi hayatta kadınları dışarıda bırakarak toplumsal sözleşmeyi bir ön koşula bağlamıştır: “Kadınların erkeklere sistematik tabiiyeti”. Görülmektedir ki “kadın” aslında bir birey bile değildir. O; kendi doğasına uygun bir şekilde yönetilendir. Yani ana aktör “erkek”tir.<sup>21</sup>

Kadın-erkek eşitsizliği çalışma hayatındaki farklılıklar düzleminde ele alındığında, öncelikle kadının modern anlamda çalışma hayatında yer almasının Sanayi Devrimi sonrasında gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Bu da kadınların kamusal alandaki varlığının çok yakın geçmişe dayandığını, yüzyıllar boyunca iş hayatından uzak tutulduklarını göstermektedir. Günümüzde ise kadınlar iş hayatındaki birçok alanda yer alıyor olmalarına rağmen, yine de birçoğu erkeklerle eşit şartlar altında çalışmamaktadır. Fırsat eşitsizlikleri, önlerine konulan birtakım psikolojik şiddet veya fiziksel engeller sebebiyle, kadınların toplumda hak ettikleri başarıya ulaşmaları zorlaştırılmakta ve kadınlar cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadır. Tüm bunlar da kadınların iş hayatındaki performanslarının düşmesine sebebiyet vermektedir. Nitekim dünya tarihinde yöneticilerin ve liderlerin büyük çoğunluğunun erkek olması kadınların toplumda güçsüz konumda bırakıldıklarının önemli bir göstergesidir. Bu da kadınların toplumları, devletleri yönetmeye yetkin olmadığı sanısını doğurmuştur. Zira yine dünya tarihinde toplumlarda patriarkal düzen büyük ölçüde hüküm sürmüştür; erkek egemenliği ve saygınlığı, kadınlarınkine öncelenmiştir.<sup>22</sup> Pateman'a göre bu durumların birçoğunda Rousseau'nun ve onun uygun gördüğü toplumsal modelin (toplum sözleşmesinin) etkileri yadsınamaz niteliktedir. Zira yüzyıllar boyunca kadınlar çalışma hayatından uzak tutulmuşlardır. Hatta günümüzde bile kadınlar iş hayatının birçok alanında yer alıyor olmalarına rağmen kadınların birçoğu erkeklerle eşit şartlar altında çalışmamaktadır. Günümüzden örnek verecek olursak, kadınların erkeklerle eşit veya daha fazla iş yüklerine rağmen daha az maaş almaları ve çalışma hayatında fırsat eşitsizliği gibi problemler yaşamaktadırlar. Pateman'ın kapitalist pazarın ataerkil olduğu ve cinsiyete göre iş bölümüne uygun olarak yapılandırıldığı iddiası bu düşüncüyü destekler niteliktedir.<sup>23</sup> Nitekim geçmişten günümüze birçok toplumda kadınlara erkeklerle eşit iş fırsatları tanınmamış, kadınların gelişimleri büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Tüm bunlar kadınlar ve erkekler arasında hem bireysel ilişkilerde hem de toplumsal ilişkilerde eşitlikten ve adaletten yoksunluğa ve haksız hiyerarşiye neden olmuş ve kadın-erkek eşitsizliğinin bir diğer boyutunu gözler önüne sermiştir.

<sup>18</sup> Derya Şaşman Kaylı, *Kadın Bedeni ve Özgürleşme*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2013, s.41

<sup>19</sup> Carole Pateman, *Cinsel Sözleşme*. Çev., Zeynep Alpar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017, s.203

<sup>20</sup> Elizabeth S. Anderson, “Women and Contracts: No New Deal”. *Michigan Law Review*. 88/6 (1990) s. 1795 (erişim 25.01.2023).

<sup>21</sup> Carole Pateman, *Cinsel Sözleşme*. Çev., Zeynep Alpar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017, s.70

<sup>22</sup> Carole Pateman, *Cinsel Sözleşme*. Çev., Zeynep Alpar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017, s.203

<sup>23</sup> Carole Pateman, *Cinsel Sözleşme*. Çev., Zeynep Alpar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017, s.203

## Sonuç

Görüldüğü üzere yüzyıllardır süregelen “kadınların ikincil konumda olduğu düzen”, Rousseau’nun toplum sözleşmesinde yer alan insan doğasına dair ön kabullerini de şekillendirmiştir. Carole Pateman’a göre kadınların toplumu şekillendirme ve toplumsal gelişmelerde rol almadaki payının düşmesine sebebiyet veren, yani kadın-erkek eşitsizliğini pekiştiren düzenin desteklenmesinde Rousseau’nun toplum sözleşmesi modelinin yadsınamaz etkileri vardır. Pateman, Rousseau’nun kurguladığı toplum modeline olumsuz eleştirilerde bulunmuş, Rousseau’nun toplum sözleşmesinin aslında cinsel sözleşmeye dayandığını, cinsel sözleşmenin ise ilk sözleşme olduğunu iddia etmiştir. Zira Rousseau var olan ataerkil düzeni değiştirmemiş; Toplum Sözleşmesi’nde kadın olmayı erkek olmama üzerinden tanımlanmıştır.<sup>24</sup> Toplum sözleşmesinde kadın doğası fiziksel ve duygusal olarak güçsüz kabul edilmiş, buna karşılık erkek doğası fiziksel olarak güçlü ve daha rasyonel kabul edilmiştir. Ayrıca ev işlerine kadın doğasının daha yatkın olduğu öne sürülmüş, ev işleri ve çocuk bakımı gibi görevler kadınlara yüklenmiştir denilebilir. Tüm bu sınırlandırmalar neticesinde gerek geçmişte gerek günümüzde kadınlar kendilerini erkeklerin aktif olduğu diğer alanlarda yeterince ifade edememiş, bir başka deyişle pasif hale getirilmişlerdir. Yüzyıllar boyunca kadınlar dış dünyadan uzaklaştırılıp eve kapatılmış; kadınların bilimde, sanatta, siyasette, vb. alanlarda etkin olmaları zorlaştırılmış ve tüm bu alanlarda erkekler ön plana çıkarmıştır. Nitekim günümüzde bile ev işleri, çocuk bakımı ve eşlik vazifesi birçok toplumda kadınların varoluşsal görevleriymiş gibi görülüp, tüm bu yükler büyük ölçüde kadınlara yüklenmiştir. Bu da hane içerisinde eşit ve adil olmayan bir iş yükü paylaşımına sebebiyet vererek toplumlarda kadın-erkek eşitsizliğini tetiklemiştir. Kadınlar yüzyıllar boyunca eğitimden ve sosyal yaşamdan uzak tutulmuş, kadının en önemli görevinin ev işleri yapmak, eşlik (karılık) görevlerini yerine getirmek ve çocukların bakımıyla ilgilenmek olduğu kabulü normalize edilmiştir. Ayrıca kadınların siyasette ve devlet yönetimlerinde yer almaması, hatta gelişmiş birçok demokraside bile kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinin ancak 20. Yüzyılda verilmesi de bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Yukarıda bahsettiğimiz tüm bu konulara dair birkaç öneride bulunmak gerekir ise; toplumdaki kadın-erkek arasındaki eşitsizlik ve hiyerarşi aşılmalı, kadınlar ve erkekler toplumsal yaşamın her alanında eşit haklarla ve adil standartlarla yaşamını sürdürebilen bireyler haline getirilmelidir. İnsanlık çift kutuplu kimlik üzerinde düşünmeli, kadının özgürlük ve kimlik hakkına sahip olmasını hiçbir şekilde engellemelidir. Modern demokratik sistemlerde dahi kadınlar hak ettikleri adil seviyeye ulaşamamışlardır. Dolayısıyla görülmektedir ki geçmişten beri kadın-erkek olgusunu “insanın doğası” ile açıklamak bu konuyu kısır döngüye mahkûm etmiştir. Peki, kadınlarla erkeklerin doğası aynı mıdır yoksa farklı mıdır? Sorulması gereken esas soru bu değildir; çünkü nicelikler nitelikleri bütünüyle belirleyici olmamalıdır. Kadının da erkeğin de toplumun ayrılmaz iki parçası olduğu aşikârdır. Bu sebepten, toplumlarda kadın-erkek arasındaki eşitsizlik ve ataerkil düzen aşılmalı, kadınlar ve erkekler her bakımdan adil standartlara getirilmeli, kadın-erkek eşitliğinin temel alındığı bir toplumsal düzen inşa edilmelidir.

## Kaynakça

- Anderson, Elizabeth S. “Women and Contracts: No New Deal”. *Michigan Law Revie.* 88/6 (1990). 1792-1810. (Erişim 25.01.2023) <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol88/iss6/32>
- Bourdiou, P., *Eril Tahakküm.* Çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019.
- Ice, T., *Resolving the Paradox of Jean-Jacques Rousseau’s Sexual Politics.* Newyork: University Press of America, 1984.
- Irigaray, L., *Ben Sen Biz.* Çev. Sabri Büyükdüvenci, Nilgün Tural. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2006.
- Mill, J. Stuart., *Kadınların Köleleştirilmesi.* Çev., Ahmet Özcan. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2017.
- Mill, J. Stuart., *Kadınların Özgürleşmesi.* Çev., Damla B. Aksel. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- Pateman, C., *Cinsel Sözleşme.* Çev., Zeynep Alpar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017.
- Rousseau, J.-J., *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma).* Çev., Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları, 2019.

<sup>24</sup> Derya Şaşman Kaylı, *Kadın Bedeni ve Özgürleşme.* İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2013, s.41

Rousseau, J.-J., *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. Çev., İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları, 2020.  
Şaşman Kaylı, D., *Kadın Bedeni ve Özgürleşme*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2013.  
Wiesner-Hanks, Merry E., *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*. Çev., Meral Çıyan Şenerdi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

## SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN REKREASYONEL AKIŞ DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ

Gökçe AVCU\* Abdurrahman KIRTEPE\*\* Eyüp NACAR\*\*\*

**Özet:** Bu araştırmanın amacı spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin rekreasyonel akış deneyimlerinin incelenmesidir. Bu araştırmanın amacı spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin rekreasyonel akış deneyimlerinin incelenmesidir. Araştırma nicel araştırma yaklaşımlarından, kesitsel olarak, ilişkisel araştırma deseni ile yürütülmüştür. Araştırma gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmıştır. Araştırma grubu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 95 erkek (%69,3) ve 42 (%30,7) kadın olmak üzere toplamda 137 bireyden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Rekreasyonel Akış Deneyimi ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 25 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin normallik varsayımı betimsel istatistiklere dayalı olarak değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermediğinden nonparametrik testlerden Mann Whitney U testi ve Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Veriler yaş kategorisi, cinsiyet, spor yapma durumu ve eğitim aldıkları bölüm değişkenlerine göre karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin rekreasyonel akış deneyiminde; yaş kategorisi, cinsiyet, spor yapma durumu ve eğitim alınan bölüme göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Sonuç olarak spor bilimleri fakültesi (beden eğitimi öğretmenliği bölümü, antrenörlük eğitimi bölümü ve spor yöneticiliği bölümü) öğrencilerinin rekreasyonel akış deneyimleri genel olarak yüksek bulunmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Rekreasyon, Akış, Spor, Öğrenci.

### EXAMINATION OF THE STUDENTS RECREATIONAL FLOW EXPERIENCES OF THE FACULTY OF SPORTS SCIENCES

**Abstract:** The aim of this research is to examine the recreational flow experiences of the students of the faculty of sports sciences. The research was conducted with a cross-sectional, relational research design, which is one of the quantitative research approaches. The research was conducted on a voluntary basis. The research group consists of a total of 137 individuals, 95 male (69.3%) and 42 (30.7%) female, studying at Sivas Cumhuriyet University Faculty of Sport Sciences. Recreational Flow Experience scale and personal information form prepared by the researcher were used as data collection tools. The analysis of the data was carried out with the SPSS 25 package program. The assumption of normality of the data was evaluated based on descriptive statistics. The assumption of normality of the data was evaluated based on descriptive statistics. Since the data did not show normal distribution, Mann Whitney U test and Kruskal-Wallis test, which are nonparametric tests, were used. The data were compared according to the variables of age category, gender, sports status and education department. According to the findings, in the recreational flow experience of the students of the faculty of sports sciences; There is no statistically significant difference according to age category, gender, sports status and education department. As a result, recreational flow experiences of the students of the faculty of sports sciences (physical education teaching department, coaching education department and sports management department) were found to be high in general.

**Key Words:** Recreation, Flow, Sports, Student.

---

\* Uzman Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, TOKİ Fırat Ortaokulu, Beden Eğitimi Öğretmeni, Beden Eğitimi ve Spor, 0000-0002-8722-2823, [gkce\\_023@hotmail.com](mailto:gkce_023@hotmail.com) (Specialist Teacher, Ministry of National Education, TOKİ Fırat Secondary, Physical Education Teacher, Physical Education and Sports, 0000-0002-8722-2823, [gkce\\_023@hotmail.com](mailto:gkce_023@hotmail.com))

\*\* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, Sporda Psiko-Sosyal Alanlar, 0000-0003-3268-2192, [akirtepe@firat.edu.tr](mailto:akirtepe@firat.edu.tr) (Assoc. Fırat University, Sports Science Faculty, Department of Physical Education and Sports Teaching, Psycho-Social Areas in Sports: 0000-0003-3268-2192, [akirtepe@firat.edu.tr](mailto:akirtepe@firat.edu.tr))

\*\*\* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Spor Yönetim Bilimleri, [enacar@firat.edu.tr](mailto:enacar@firat.edu.tr) (Prof. Dr., Fırat University, Sports Science Faculty, Department of Sports Management, Sports Management Sciences, [enacar@firat.edu.tr](mailto:enacar@firat.edu.tr))

## Giriş

Pozitif duygular, hoş duyularla sınırlı olmayıp kısa ve uzun vadede psikolojik fayda sağladıkları ve hem fiziksel hem de zihinsel sağlığı iyileştirdikleri için esenliğin temel bir bileşenidir. Bu sebeple insanlar zamanlarının çoğunu olumsuz duyguları azaltmaya ve olumlu duyguları artırmaya çalışarak harcarlar. Duyguların bu şekilde düzenlenmesi yalnızca duygusal sonuçları etkilemekle kalmaz aynı zamanda duygular sonraki duygu düzenleme süreçlerini de belirleyebilir (1). Bir faaliyette akış durumunu deneyimleyen birey büyük bir haz ve mutluluk duyar ve bu deneyimi yeniden yaşamayı amaçlar (2). Akış kavramı, bir kişinin bir görevde optimum performans gösterdiği ve keyif duygusu yaşadığı zaman ortaya çıkan bu tipik psikolojik durumu tanımlamak için ortaya atılmıştır (3).

Akış durumu, bir kişinin bir aktiviteye daldığı ve zevk aldığı zaman ortaya çıkan optimal bir deneyim olarak tanımlanmış ve bu durum "Akış Teorisi" olarak geliştirilmiştir. Akış deneyimi dokuz temel boyutta kavramsallaştırılır; meydan okuma-beceri dengesi, eylem ve farkındalığın birleştirilmesi, net hedefler, net geri bildirim, göreve odaklanma, kontrol duygusu, özbilinç kaybı, zaman dönüşümü ve ototelik deneyim (4,5). Üçü (meydan okuma-beceri dengesi, net hedefler ve eylem-farkındalık) akışın oluşması için ön koşulları tanımlar ve geri kalan altı boyut deneyimin özelliklerini yansıtır (6).

Akış kanalı modeline göre aktivitenin meydan okuma seviyesi icracının beceri seviyesinden ne zaman ağır basarsa, kişi hüsrana uğrayacak veya endişelenecektir. Buna karşılık, zorluk seviyesi bireyin beceri seviyesinden düşük olduğunda, sıkılmış hissedeceklerdir (7). Eğer bireyin becerileri durumsal zorlukları karşılıyorsa, birey akış kanalındadır ve akış gerçekleşir (8). Akış sırasında sübjektif zaman algısı değişebilir; zaman daha hızlı veya daha yavaş geçebilir ve çevre çok az algılanır veya artık algılanmaz. Dikkat tamamen eldeki göreve verilir ve kişi tüm kapasitesiyle çalışır (9).

Akışın evrensel olduğu belirtilmiştir. Deneyimin doğası aynıdır, ancak onu tetikleyebilecek etkinlik, kültürler, alt kültürler, gruplar, yaşlar veya cinsiyetler arasında farklılık gösterebilir (10). Akışı ve senkronizasyonunu destekleyebilecek çeşitli kişilerarası aktivite türlerini belirlemek ve ardından bu deneyimlerin özelliklerini anlamak önemlidir. Akış deneyiminin niteliği, oluşumu, etkileri ve sonuçları üzerine ulusal ve uluslararası literatürde farklı çalışmalar mevcuttur (11). Araştırmamız kadarıyla spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin akış deneyimini inceleyen çok az çalışma bulunmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin rekreasyonel akış deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

## Yöntem

### Araştırma Modeli

Araştırma nicel araştırma yaklaşımlarından kesitsel olarak, ilişkisel araştırma deseni ile yürütülmüştür.

### Araştırma Grubu

Araştırma grubu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 95 erkek (%69,3) ve 42 (%30,7) kadın olmak üzere toplam 137 gönüllü bireyden oluşmaktadır.

### Veri Toplama Araçları

**Kişisel Bilgi Formu:** Çalışmaya katılan bireylerin yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf, aylık ortalama gelir, ne sıklıkla spor yaptıkları gibi özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

**Rekreasyonel Akış Deneyimi Ölçeği:** Rekreasyonel aktivitelerde algıladıkları akış deneyimlerinin tespit edilmesi için Ayhan, Eskiler ve Soyer (2020) tarafından geliştirilen Rekreasyonel Akış Deneyimi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek toplam 9 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek, 7'li likert [(1) Kesinlikle katılmıyorum, ....., (7) Kesinlikle katılıyorum] tipinde bir

ölçektir ve tek faktörden oluşmaktadır. Ölçekten elde edilen yüksek ortalama değer rekreasyonel akış deneyiminin yüksek yaşandığı, düşük ortalama değer ise rekreasyonel akış deneyiminin düşük yaşandığı anlamına gelmektedir (12).

### Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 25 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Elde ilen verilerin normal dağılım göstermediği için non-parametrik testler kullanılmıştır. İkili karşılaştırmalar için Mann Whitney U testi üçlü karşılaştırmalar için Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Test sonuçları ve tanımlayıcı istatistikler yöntemler (ortalama, standart sapma, frekans dağılımı, yüzde değerleri vs.) tablolar halinde verilmiştir. Sonuçlar %95'lik güven aralığında anlamlılık  $p < 0.05$  olarak değerlendirilmiştir.

## BULGULAR

**Tablo 1.** Öğrencilere Ait Demografik Özellikler

Değişkenler		N (Sayı)	% (Yüzde)
<b>Bölüm</b>	BEÖ	44	32,1
	AE	50	36,5
	SYB	43	31,4
<b>Yaş Kategorisi</b>	18-20	54	39,4
	21-23	69	50,4
	24 ve üzeri	14	10,2
<b>Cinsiyet</b>	Erkek	95	69,3
	Kadın	42	30,7
<b>Spor Yapma Durumu</b>	Hiç	6	4,4
	Haftada 1-3 kez	79	57,7
	Haftada 4-7 kez	52	38,0
<b>Toplam</b>		<b>137</b>	<b>100,0</b>

BEÖ: Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, AE: Antrenörlük Eğitimi, SYB: Spor Yöneticiliği Araştırmaya katılan bireylerin eğitim gördüğü bölüm değişkenine göre BEÖ bölümü 44 (%32,1), AE bölümü 50 (%36,5) ve SYB bölümü 43 (%31,4) kişiden oluşmaktadır. Yaş kategorisi değişkenine göre 18-20 yaş arası 54 (%39,4), 21-23 yaş arası 59 (%50,4) ve 24 yaş üzeri 14 (10,2) kişiden oluşmaktadır. Cinsiyet değişkenine göre erkek 95 (%69,3) ve kadın 42 (%30,7) kişiden oluşmaktadır. Spor yapma durumuna göre haftada 1-3 kez spor yapan 79 (%57,7) ve haftada 4-7 kez spor yapan 52 (%38,0) ve hiç spor yapmayan 6 (%4,4) kişiden oluşmaktadır.

**Tablo 2.** Öğrencilere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Maddeler	N	Min.	Max.	Ort.	S.s	Çarpıklık	Basıklık	$\alpha$
M1	137	1,00	7,00	6,095	1,248	-1,818	3,580	,931

M2	137	1,00	7,00	5,927	1,204	-1,652	3,619
M3	137	1,00	7,00	6,131	1,212	-2,345	6,630
M4	137	1,00	7,00	6,234	1,038	-2,485	8,833
M5	137	1,00	7,00	5,949	1,285	-1,696	3,464
M6	137	1,00	7,00	6,219	1,211	-2,422	6,858
M7	137	1,00	7,00	6,029	1,014	-2,205	7,969
M8	137	1,00	7,00	5,876	1,227	-1,769	4,430
M9	137	1,00	7,00	5,883	1,249	-1,408	2,432
<b>RAD Ort</b>	137	1,00	7,00	6,038	,955	-2,349	7,828

RAD: Rekreasyonel Akış Deneyimi Ortalaması

**Tablo 3.** Cinsiyet Değişkenine Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	Z	p
RAD	Erkek	95	65,79	6250,00	1690,000	-1,427	,154
	Kadın	42	76,26	3203,00			

17

RAD: Rekreasyonel Akış Deneyimi

Katılımcıların cinsiyet değişkenine rekreasyonel akış deneyimleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ( $p>,05$ ).

**Tablo 4.** Eğitim Aldıkları Bölüm Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Bölüm	N	Ort.	S.s	Sıra Ort.	Kruskal-Wallis H	p
RAD	BEÖ	44	6,032	,8153	66,47	,333	,847
	AE	50	6,122	,7043	69,21		
	SYB	43	5,945	1,295	71,35		

BEÖ: Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, AE: Antrenörlük Eğitimi, SYB: Spor Yöneticiliği

RAD: Rekreasyonel Akış Deneyimi

Katılımcıların bölüm değişkenine rekreasyonel akış deneyimleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ( $p>,05$ ).

**Tablo 5.** Yaş Kategorilerine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Yaş_Kategori	N	Ort.	S.s	Sıra Ort.	KruskalWallis	P
RAD	18-20 yaş	54	6,131	,8036	72,07		
	21-23 yaş	69	5,892	1,093	62,99	4,740	,093
	24 ve üzeri	14	6,396	,6112	86,79		

RAD: Rekreatif Akış Deneyimi

Katılımcıların yaş kategorisi değişkenine rekreatif akış deneyimleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ( $p>,05$ ).

**Tablo 6.** Spor Yapma Durumu Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Spor Yapma Durumu	N	Ort.	Sıra Ort.	U	Z	p
RAD	Haftada 1-3 kez	79	65,80	5198,00	2038,000	-,075	,940
	Haftada 4-7 kez	52	66,31	3448,00			

RAD: Rekreatif Akış Deneyimi

Katılımcıların spor yapma durumu değişkenine rekreatif akış deneyimleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ( $p>,05$ ).

### Tartışma ve Sonuç

Rekreatif akış deneyimi, etkinlik esnasında zorluk ve becerilere ilişkin optimal bir deneyimin yaşandığı, çevresel etkenlerin ve düşüncelerin filtrelendiği, konsantrasyonun yoğun olduğu, zevk ve mutluluk hissi uyandıran olumlu bir deneyimdir (13). Deneyimin doğası ayındır, ancak onu tetikleyebilecek etkinlik kültürler, alt kültürler, gruplar, yaşlar veya cinsiyetler arasında farklılık gösterebilir (14). Çalışmadan elde edilen bulgulara göre spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin rekreatif akış deneyiminde optimal performans yaşadıkları görülmektedir.

Rekreatif akış deneyimleri katılımcıların bölüm değişkenine göre ve spor yapma durumuna göre farklılık göstermemektedir. Bu durumun olası sebebi spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin spor geçmişine sahip olmaları ve hala birçoğunun aktif sporcu olmalarıdır. Çünkü rekreatif faaliyetlerin ve sporun sunduğu duygular benzerlik göstermektedir. Rekreatif etkinlikler hem zihinsel hem de fiziksel yaşantılar ortaya koyarak akışı deneyimlemek için zengin fırsatlar sunar. Akış deneyimi, meşguliyet ve bağlılık, katılım, tutku, gelişim gösterme ve başarılı, içsel motivasyon ve doruk deneyim gibi konu ve kavramlarla benzerlik göstermektedir (11). Bu kavramlar sporun özünde çoğunlukla deneyimlenmektedir. Serbest zaman etkinliklerinin kişiler üzerindeki akış hissiyatının tespitini araştırdığı çalışmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin eğitim gördükleri bölümler arasında anlamlı farklılık olmadığı belirtilmiştir. Akış hissiyatında sosyal statü, yaşanan çevre, gelir gider dengesi, yaş vb. kriterler bir kenara bırakılarak, kişinin tamamen yaptığı işe odaklanmasından kaynaklandığı öne sürülmüştür (15). Bu da araştırma bulgularıyla örtüşmektedir.

Rekreatif akış deneyimleri katılımcıların cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklılık göstermemektedir. Kaya ve Metin (2015) tarafından kapalı rekreasyon tesislerinde kullanıcıların akış deneyimlerinin incelendiği çalışmada katılımcıların yaşları ile akış



deneyimleri arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (16). Özcan (2019) tarafından rekreasyon faaliyetlerine katılan kadınların akış deneyimi ve öznel iyi oluş düzeylerinin incelendiği çalışmada yaş değişkenine göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir (17). Ak ve Alpullu (2020) tarafından yapılan çalışmada serbest zaman etkinliklerinin kişiler üzerindeki akış hissiyatının tespitinde kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılık olmadığı belirtilmiştir (15). Kişinin tamamen yaptığı etkinliğe odaklanması, cinsiyet, çevre, iş gibi etiketlerden uzaklaşması akışın temel tanımıdır. Bu sonuçlar araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla serbest zaman etkinliklerinin akış deneyiminin incelenmesinde cinsiyet ve yaşın etkili olmadığı görülmüştür.

Rekreasyonel faaliyetler ve spor aktiviteleri akış durumlarını deneyimlemek için oldukça uygundur. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin rekreasyonel akış deneyiminin yüksek olması optimal performans duygu durumu yaşadıklarını göstermektedir. Sonuç olarak spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin rekreasyonel akış deneyimi ile yaş, cinsiyet, bölüm ve spor yapma durumu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulgularla ortaya konmuştur.

### Kaynakça

- Ak, M.O., Alpullu, A. (2020). Alpak akış ölçeği geliştirme ve doğu batı üniversitelerinin karşılaştırılması. *Sport Sciences*, 15(1):1-16.
- Antonini Philippe, R., Singer, S., Jäger, J. E. E., Biasutti, M., Sinnett, S. (2022). Achieving flow: an exploratory investigation of elite college athletes and musicians. *Frontiers in psychology*, 13: 831508.
- Ayhan, C. (2022). Serbest zaman ilgilenimi, rekreasyonel akış deneyimi, rekreasyonel fayda ve serbest zaman tatmininin tekrar katılım niyeti üzerine etkisi. Doktora Tezi. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya.
- Ayhan, C., Eskiler, E., Soyer, F. (2020). Rekreasyonel katılımcılarda akış deneyiminin ölçülmesi: Ölçek geliştirme ve doğrulama. *Journal of Human Sciences*, 17(4):1297-1311.
- Colombo, D., Pavani, J. B., Fernandez-Alvarez, J., Garcia-Palacios, A., Botella, C. (2021). Savoring the present: The reciprocal influence between positive emotions and positive emotion regulation in everyday life. *PLoS One*, 16(5): e0251561.
- Csikszentmihalyi, M. (2000). Beyond boredom and anxiety. Jossey-bass.
- Csikszentmihalyi, M., Csikszentmihalyi, M. (1990). Flow: The psychology of optimal experience. New York: Harper & Row.
- de Sampaio Barros, M. F., Araújo-Moreira, F. M., Trevelin, L. C., Radel, R. (2018). Flow experience and the mobilization of attentional resources. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 18(4): 810-823.
- Kaya, B., Metin, T. (2015). Kapalı rekreasyon tesislerinde kullanıcıların akış deneyimlerinin incelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 12(2):22.
- Khoshnoud, S., Alvarez Igarzábal, F., Wittmann, M. (2022). Brain–heart interaction and the experience of flow while playing a video game. *Frontiers In Human Neuroscience*, 259:819834.
- Magyaródi, T., Oláh, A. (2015). A cross-sectional survey study about the most common solitary and social flow activities to extend the concept of optimal experience. *Europe's Journal of Psychology*, 11(4):632.
- Magyaródi, T., Oláh, A. (2015). A cross-sectional survey study about the most common solitary and social flow activities to extend the concept of optimal experience. *Europe's Journal Of Psychology*, 11(4):632.
- Ottiger, B., Van Wegen, E., Keller, K., Nef, T., Nyffeler, T., Kwakkel, G., Vanbellingen, T. (2021). Getting into a “Flow” state: a systematic review of flow experience in neurological diseases. *Journal of neuroengineering and rehabilitation*, 18(1):1-21.
- Özcan, Ö. (2019). Yerel yönetimlerin meslek edindirme kursları ve halk merkezleri çatısı altında sunduğu rekreasyon faaliyetlerine katılan kadınların akış deneyimi ve öznel iyi oluş düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Peifer, C., Wolters, G., Harmat, L., Heutte, J., Tan, J., Freire, T., Triberti, S. (2022). A scoping review of flow research. *Frontiers in Psychology*, 13:815665.
- Tian, H., Zhou, W., Qiu, Y., Zou, Z. (2022). The role of recreation specialization and self-efficacy on life satisfaction: the mediating effect of flow experience. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(6):3243.
- Turan, N. (2019). Akış deneyimi üzerine genel bir literatür taraması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37):181-199.

## MÖ 1. YÜZYILDAN MÖ 4. YÜZYILIN SONUNA KADAR DOĞU AVRUPA'DA HİNT-AVRUPALI OLDUĞU İDDİA EDİLEN ATLI SAVAŞÇI KABİLELER

**Kerem DÜZGÜN\***

**Özet:** Göçebe kültürünün en önemli coğrafyalarından olan Doğu Avrupa'da çeşitli göçebe grupları yaşamıştır. Aynı zamanda Hint-Avrupa dil ailesinin de doğum yeri olan bu coğrafyadaki bazı göçebe grupların Hint-Avrupa kökenli olduğu görüşü vardır. Sözü edilen gruplar; Kimmerler, İskitler, Sarmatlar, Alanlar ve Gotlardır. Kimmer, İskit, Sarmat ve Alanların, Turani olduklarına dair iddialar da göz ardı edilemez. İskitler bu göçebe grupları arasında en meşhurdur. M.Ö. 8. Yüzyılda Kimmerleri yurtlarından atıp M.Ö. 3. Yüzyıla kadar hüküm süren İskitlerin yerini Sarmatlar almıştır. Uzun kılıçları, ağır zırhları ile İskitleri Kırım Yarımada'sına sıkıştıran Sarmatlar, Romalılar, Pontuslular gibi büyük devletler ilişkileri olup ticaret için değerli bir noktada bulunmaları sebebiyle doğuda Alanların, kuzeyde diğer kabilelerin hedefi haline gelmişlerdir. Sarmatların kökenine dair görüşler de İskitlerde olduğu kadar tartışma konusu olmuştur. Bazı araştırmacılar, Sarmatların İskitlerin devamı niteliğindeki bir bozkır halkı olduklarını söylemekten geri durmamışlardır. Ancak burada da İskit konusundaki bahsettiğimiz peşin hükümler söz konusu olmuş ve yoğun bir biçimde İrani olduklarına dair vurgular yapılmıştır. 19. Yüzyıla birlikte Sarmat konusuna duyulan ilginin artmasıyla beraber Mordtmann, Mommsen ve Kiepert gibi isimler ilk çalışmalara imza atmışlardır. Bunlardan Grote ve Mordtmann'a göre Sarmatların kökeni Heredotos'un tasvir ettiği gibi İskit ve Amazonlara dayanmaktadır. Meseleye daha temkinli yaklaşan Mommsen ve Kiepert gibi isimler ise kesin bir görüş belirtmekten kaçınarak, karışık bir soya sahip oldukları ihtimalini değerlendirmişlerdir. Sarmatların İrani bir halk olduklarında hemfikir olan isimler Meyer, Kretschmer, Ebert, Vernadsky, Smirnov, Harmatta ve Rostovtzeff'dir. Sarmatların devamı addedilen Alanların kökenleri üzerine tartışmalar da devam etmektedir. Alanlar farklı olarak doğuda da oldukça güçlülerdi. Tipik göçebe anlayışı olan devleti doğu-batı şeklinde ayırıp yönetmişler ve bu antik dönem yazarlarının dikkate aldığı bir konu olmuştur. Bu tarz kayıtlardan ötürü bu kavimlerin Turanilik iddiaları da baskındır. Hunların gelişi ile eski günlerine dönemeyen Alanlar, Hunlar ile birlikte hareket eden grupları olduğu gibi Hunlar karşısında durup Roma vatandaşlığı ile güvenli bir yuva arayan Alanlar da olmuştur. Kuzeyden bozkıra gelip Sarmat ve Alan egemenliğini zayıflatan Gotlar, devletlerini ikiye ayırmaları ve süvarilikteki marifetleri ve Kral Filimer'in cadıları doğuya sürmesi efsanesi sebebiyle tarihçiler tarafından Hunlarla akraba addedilen Gotları İskit olarak da tanımlayanlar vardır. Hunların gelişine kadar Roma ve diğer kabileler ile ilişkilerinde baskın olmaya çalışan Gotların batı kolunu Balthi ailesi, doğu kolunu Amali ailesi yönetirdi. Amali ailesinden Ermanarik döneminde Doğu Gotları, Batı Gotları ve Roma üzerinde siyasi nüfuza sahip olduğu gibi doğu ve kuzeydeki kabileler üzerinde hakimiyet kurarak krallığını imparatorluğa çevirmiştir. Hunların gelişi ile Hint-Avrupa kökenli oldukları iddia edilen göçebe grupların Karadeniz kuzeyindeki iktidarları sonlanmıştı.

**Anahtar Kelimeler:** Hint-Avrupa, Turani, Atlı-Savaşçı, Kimmerler, İskitler, Sarmatlar, Alanlar, Gotlar.

### **MOUNTED-WARRIOR TRIBES IN EASTERN EUROPE FROM THE 1st CENTURY BC TO END OF THE 4th CENTURY BC THAT ALLEGED TO BE INDO-EUROPEANS**

**Abstract:** Various nomadic groups lived in Eastern Europe, one of the most important geographies of nomadic culture. There is a view that some nomadic groups in this geography, which is also the birthplace of the Indo-European language family, are of Indo-European origin. The mentioned groups are; Cimmerians, Scythians, Sarmatians, Alans and Goths. The claims that the Cimmerians, Scythians, Sarmatians and Alans were Turani cannot be ignored. The Scythians are the most famous of these nomadic groups. B.C. In the 8th century BC, they expelled the Cimmerians from their homeland. The Sarmatians took the place of the Scythians, who ruled until the 3rd century. With their long swords and heavy armor, they became the target of Alans in the east and other tribes in the north due to their relations with great states such as the Sarmatians, Romans, Pontians, who squeezed the Scythians into the Crimean Peninsula, and because they were at a valuable point for trade. The views on the origin of the Sarmatians have been the subject of debate as well as the Scythians. Some researchers did not hesitate to say that the Sarmatians were a steppe people, a

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-7521-7747, keremdüzgun2@gmail.com.

continuation of the Scythians. However, here, too, the preconceptions about the Scythians were in question, and it was emphasized that the Sarmatians were Iranian. With the increasing interest in the subject of Sarmat in the 19th century, names such as Mordtmann, Mommsen and Kiepert made the first studies. According to Grote and Mordtmann, the origin of Sarmatians is based on Scythians and Amazons, as described by Herodotus. Names like Mommsen and Kiepert, who were more cautious about the issue, avoided expressing a definite opinion and evaluated the possibility that they had a mixed ancestry. The names who agree that the Sarmatians are an Iranian people are Meyer, Kretschmer, Ebert, Vernadsky, Smirnov, Harmatta and Rostovtzeff. Discussions also continue on the origins of the Alans, which are considered the continuation of the Sarmatians. The areas were quite strong in the east as well. They divided the state, which had a typical nomadic understanding, as east and west, and this was a subject that ancient writers took into consideration. Due to such records, the Turanism claims of these tribes are also dominant. Alans, who could not return to their old days with the arrival of the Huns, had groups that acted together with the Huns, as well as Alans who stood against the Huns and sought a safe home with Roman citizenship. There are Goths who came to the steppe from the north and weakened the Sarmatian and Alanian dominance, and there are those who refer to the Goths as Scythians, who are considered to be related to the Huns by historians because of their dividing state, their ingenuity in the cavalry and the legend that King Filimer drove the witches to the east. Until the arrival of the Huns, the Balthi family, who tried to dominate their relations with Rome and other tribes, ruled the western branch, and the Amali family, the eastern branch. During the Ermanarik period from the Amali family, he had political influence over the East Goths, West Goths and Rome, as well as establishing dominance over the tribes in the east and north, turning his kingdom into an empire. With the arrival of the Huns, the power of the nomadic groups claimed to be of Indo-European origin in the north of the Black Sea came to an end.

**Key Words:** Indo-European, Turanian, Horse-Warrior, Cimmerians, Scythians, Sarmatians, Alans, Goths.

### 1. Hint-Avrupalıların Kökeni ve Step Kültürünün Batı Kolu

Hint-Avrupa dillerinin atalarının vatanı Karadeniz ve Hazar Denizi'nin kuzey bölgeleriydi. Bunun ispatı sadece dilsel kanıtlarla değil, zamanla araştırmalar ile çoğalan arkeolojik ve genetik kanıtlarla desteklenmektedir. M.Ö. 4500- 3500 yılları arasında bu bölgelerde meskun bulunan bu halkın varlığı çeşitli referanslarla desteklenmiştir. Bu sayede Hint-Avrupalıların anavatanının Anadolu olduğu teorisi büyük ölçüde terkedilmiştir.<sup>1</sup> Kültür tarihçisi Wilhelm Koppers 1941 yılında Hint-Avrupa anavatanını Hazar ve Karadeniz kuzeyini işaretler. “... *ilk vatanı bende daha garpta, aşağı yukarı Hazar deniziyle Karadeniz'in kuzeyinde arıyorum.*” Bu konudaki en yaygın kabul gören Kurgan hipotezi Ana Hint-Avrupa yurdu Karadeniz ve Hazar Denizi arasında Kafkasya kuzeyindeki bozkırlardır. Hint-Avrupa anayurdu M.Ö. 330-M.Ö. 2600 arasında Karadeniz Kuzeyinden Don ve İdil boyunca kuzeye ilerleyen Yamnaya Kültürü ile de ilişkilendirilir.<sup>2</sup>

Güney Rusya'da yaşayan Yamnaya henüz yazıyı kullanıp ata dahi binemezken, atlara koşumları takanlar arasında ilk kültürlerden olmuş, tahta, deri gibi dayanıksız malzemeleri işlemeyi bilmiş, daha sonra madenlerle çalışarak Bozkır üslubunu ortaya çıkmasında katkısı olmuştur. M.Ö. 3500 tarihlerinde bozkır bölgesinde günümüzde Moğolistan'dan Afganistan'a kadarki topraklarda tarımla uğraşma eğilimi olduğu doğrulanmıştır. Fakat iklimsel değişikliklerden ötürü uzun süreli olmayan teşebbüsler arasında yerini almıştır. Araştırmacıların çoğu Bozkır uygarlığının yaratıcıları olarak Yamnaya'lıları yani Proto-Hint-Avrupalıları kabul etme eğilimi ağırlık göstermektedir. Dikkat edilmesi gereken söz konusu birliktelik etnik birlik yerine kültürel ve dilsel bir birliğin varlığından söz edilmelidir. Yamnaya'nın bakiyeleri doğuda ama günümüzde Altay Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan'a ilerledikleri kesin olsa da günümüz Moğolistan'ının hangi bölgelerine yayıldıkları hakkında kesin bir bilgi vermek güçtür. 2300-1900 yılları arasında Aryanlar kendi ülkelerinden çıkıp güneye doğru büyük bir göç dalgası yaratmış, yollarına çıkan ne varsa ezip geçmişler, karşılarına çıkan yerlileri ya öldürmüşler ya

<sup>1</sup> Allan R. Bombhard, “*The Origins Of Proto-İndo-European: The Caucasian Substrate Hypotesis*”, Volume 47, Number 1 & 2, Spring/Summer 2019, s. 1.

<sup>2</sup> Ahmet Bican Ercilasun, “İlk ve Ana Türkçe Çağı”, “*Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*”, ed. Sergen Çirkin, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, cilt 1, s. 307.

da başka bölgelere itmişlerdir; öyle ki daha sonra bu yerli uygarlıklardan bazıları İndus uygarlığı gibi çok parlak uygarlıklar yaratmıştır.<sup>3</sup>

## 2. Kimmerler

Doğu Avrupa ve Karadeniz Kuzeyinin ilk göçebe halklarından sayılan Kimmerler pek çok alanda ilktir. Kendileri ok atmada, kılıç ve balta kullanmakta ustaydı. Haleflerinin aksine yaya savaştıkları söylenen bu ulustan ilk bahseden Herodot'tur. At üzerinde savaşan İskitler geldiklerinde topraklarından ayrılmışlardır. Tallgren M.Ö. 1200 tarihlerinde Karadeniz'in kuzeyindeki Rus bozkırının, Trakyalılarla Friglerle yakın olduğu düşünülen bir kavim olduğu sanılan Kimmerler tarafından istila edilmeye başlandığını tahmin etmeye hazırdır; bu Hint-Avrupa kavmi belki Macaristan veya Romanya'dan gelmiştir, belki de daha zayıf bir faraziye ile Romanya veya Macaristan'da da bulunmaktadır. Atlı göçebe kültürünün Pontic steplerindeki varlığı kesinleşen ilk temsilcileri sayılan Kimmerlerin menşei hakkında bilim dünyasındaki fikir ayrılıkları varlığını korumaktadır. Kimmerler hakkında Türkiye'de önemli çalışmalar yürütmüş olan M. Taner Tarhan, onları Ural-Altay kökenli göçebelerin batı kolunu oluşturan Proto-Türkler olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte yabancı araştırmacıların büyük çoğunluğu Kimmerleri Hint-Avrupalı olarak kabul etmektedirler. Bazıları Kimmerlerin Thraklar ile bağlantılı olduğunu ileri sürerken bazıları ise onların Frigya grubuna dahil olduklarını, Bulgarların ataları olduklarını veya İran kökenli olduklarını ileri sürmektedir. Günümüzde ele geçen materyallerden bu topluluğa mensup kişilerin kökeni hakkında kesin hüküm vermenin zor olduğunu bilmek önemlidir.

M. Ö. XIII. yüzyıldan sonra çeşitli kollar halinde yaklaşık beş yüz yıllık bir süre zarfında Kafkasya, Kırım ve Dinyeper nehirleri etrafına yerleşen Kimmerler, M.Ö. VIII. yüzyıl ile M. Ö. 500 arasındaki dönemde İskit akınları sebebi ile güneye ve batıya çekilerek muhtelif memleketlere göç etmişlerdir. Bununla birlikte, Kırım ve çevresindeki yer isimlerinde Kimmerlerin etkisi hala vardır. Kimmerlerin İskit baskısı sonucu Kafkas geçitlerini aşarak Anadolu yolunu takip ederek yaptıkları göç, etkilerinden dolayı bu ülke tarihlerinde, hem de Anadolu tarihi üzerine yazılmış çeşitli kaynaklarda açıkça görülebilmektedir. Asur yazıtlarına göre Kimmerlerin Güney Kafkasya'da gözükmesi Sargon'un (M.Ö. 722-705) idaresinin son dönemine denk gelmektedir. İskitlerin göç yolları üzerinden çekilerek güneye yönelen Kimmerlerin ilk ulaştığı saha Gürcistan düzlükleri olmuştur. Bu bölgeye gelmeleri ile birlikte yörenin siyasi vaziyetini baştan sona değiştiren Kimmerler, Gürcistan'ın Karadeniz sahilindeki Kolhis krallığının yıkılmasına sebep olmuşlardır. M. Ö. 750 ile 700 yılları arasında Kimmerler, Türkistan'dan ve Batı Sibiry'a'dan gelen İskitler tarafından Güney Rusya bozkırlarının dışına çıkarılmışlardır.

## 3. İskitler

İskitler doğuda Çin Seddi'nden batıda Tuna nehrine kadar, 40. ve 50. paraleller arasında, yaklaşık 7000 kilometreden fazla bir sahaya yayılmışlardır. Bunun sonucunda çeşitli kavimler tarafından tanınmışlar ve bunların yazılı belgelerinde adlarından bahsedilerek, haklarında bilgiler verilmiştir. İskit adına ve onlarla ilgili bilgilere Grek kaynaklarında, Pers çivi yazılı metinlerinde, Asur ve Çin yıllıklarında rastlanmaktadır. Adı geçen kaynak, metin ve yıllıklar, dil, kültür ve coğrafya bakımından birbirinden farklı kavimlere ait olduğundan İskit adı bu belgelerde değişik şekillerde geçmektedir.<sup>4</sup>

İskitler (Sakalar) Atlı göçebe kavimlerin atası sayılabilir. Onlar Bozkır kavimleri arasında gerek siyasi tarihleri gerekse kültürleri bakımından önemli bir yere sahiptirler. Onlar bozkırlarda Kuzey Çin'den Tuna nehrine kadar Avrasya'nın büyük bir sahasında etkili olan boylar

<sup>3</sup>Jean Paul Roux, "Orta Asya Tarih Ve Uygarlık", Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 36.

<sup>4</sup>Abdülhaluk Çay, İlhami Durmuş, "İskitler", Türkler Ansiklopedisi, ed. Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, cilt 1 s. 861.

topluluğu, bırakmış oldukları kültürel miras bakımından “Kurgan Kültürleri”nin temsilcileri arasında mühim bir yeri vardır. İskitler geniş sahaya yayılmanın doğal bir sonucu olarak çeşitli kavimlerin kaynaklarında yer almaktadırlar. Grek kaynaklarında Skythai, Asur kaynaklarında Aşguzai, Pers kaynaklarında Saka ve Çin kaynaklarında Sai tabiri bu hareketli konar-göçerler için kullanılmıştır. Pers kaynaklarında bu konar-göçerlerin Saka Tigrakhauda, Saka Tiay Para Daray ve Saka Haomavarga olmak üzere üç grubundan söz ediliyor. Persler ülkelerinin kuzeydoğu, kuzey ve kuzeybatı tarafındaki gelişmeleri yakından bildiklerinden hareketli bozkır kavimlerini de yakından tanıyorlardı. Bizzat onlarla mücadeleleri de iyi tanımalarına etki etmişti. İşte bu konar-göçerler hakkında verdikleri bilgiler meselenin hallini kolaylaştırmaktadır. Buradan Saka Tiay Para Daray, yani denizin ötesine geçmiş olan Sakalar Karadeniz İskitleri ile aynı kavme işaret etmektedir. Zaten Persler bütün İskitleri Sakai, yani Saka olarak tanıyorlardı. Bu atlı kavimler için Grek kaynaklarında Skythai, Pers kaynaklarında Sai (Sak) adları kullanılmıştır. Ancak Çinliler doğu bozkırlarındakiler, Grekler batı bozkırlarındakiler ve Asurlular Ön Asya’ya yayılanlar için kendi dillerinde isimlendirme yapmışlardır. Persler ise bütün bozkır coğrafyasına yayılmış olanlar için kendi dillerinde isim vermişlerdir. Bu atlı kavim için Grek kaynaklarında geçen Skythai tabirini esas alanlar ise Saka ismini kullanmaya başlamışlardır. Bundan dolayı Karadeniz İskitleri, Orta Asya Sakaları ve Karadeniz Sakaları tabirleri aynı kavimler için kullanılmıştır. Biz İskit ve Saka adlarının aynı soydan gelen kavimler için kullanıldığını düşünüyoruz. Bundan dolayı İskit ismi Saka, Saka ismi ise İskit ismi yerine kullanılmaktadır.<sup>5</sup>

### 3.1. İskitlerin İrani Kökenleri Üzerine İddialar

İskitlerin kökenleri üzerine yapılan araştırmalarda antik kaynaklar ve buluntular yeteri kadar kanıt sağlayamamaktadır. İskit araştırmalarının ilk başından beri İskitlerin kökenleri konusunda soru işaretleri her zaman konumunu korudu. E.H. Minns “Etnografya ile ilgili hiçbir mesele belki de İskitlerin soyu problemi kadar tartışılmadı” diyerek meselenin önemini belirtir. 18. yüzyıldan beri yapılan çalışmalar sonucunda üç farklı bakış açısı ortaya çıkar. Bazı otoriteler İskitlerin Hint-Avrupa, Hint-İran, bazıları Slav, bazıları Ural-Altay kökenli olduğu one sürdü. Araştırma konusu sebebiyle bu başlıkta Hint-Avrupai ve Hint-İrani görüşten bahsedilecektir.

İskitlerin kökeni meselesi ortaya atılınca, ileri sürülen görüşlerden biri İskitlerin İrani bir kavim olduklarıdır. 19. yüzyılda Zeus, Müllenhoff, Tomaschek, Fressel ve Wilser'in çalışmaları dikkati çekmektedir. Bu görüşün savunucuları İskit ve İran dinini karşılaştırarak, bu iki din arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Yine, İskitleri İrani temelli bir kavim olarak kabul eden bilim adamları, onlardan kaldığını ileri sürdükleri kelimelere dayanarak iddialarını ispat etmek istemektedir. 20. yüzyılın başlarından itibaren de İskitlerin İran kökenli bir kavim olduğunu ileri süren bilim adamları ortaya çıkmıştır. Bunların başında İran bilimci Albert Herrmann gelmektedir. Bu bilim adamı Pamir Sakaları olarak adlandırdığı grubun Doğu İran kökenli olduğunu dillerinin gösterdiğini ileri sürmektedir. Kretschmer de İskit unsuru kalıntılarında asıl İran kütlesinin bulunduğunu ve İskitlerle İranlılar arasında kültürel yakınlık bulunduğunu belirtmektedir. Junge ise, Sakalarla Perslerin yakın akraba kavim olduklarını ve dolayısıyla Hint-Avrupai kökenlerini kabul etmektedir. Von der Osten de adı çok defa anılan İskitlerin çoğunluğunun Hint Avrupalı soydan oluştuğunu belirtiyor. Avrasya bozkır kuşağı içinde büyük hareketlerle daima başka ırka mensup grupların da bir göç dalgası oluşturduklarının ortaya çıktığını vurgulayarak, bu durumda böylece Türk topluluklarının da karışmasının söz konusu olabileceğini ileri sürüyor. Potratz ve Rostovtzeff de İskitlerin İrani bir kavim olduğu görüşünü ileri sürüyor. Grousset de "Özel adlar biliminin de gösterdiği gibi İskitler İran ırkına mensupturlar" diyerek, onların Hint Avrupalı bir kavim olduklarını kabul ediyor. Bu görüşler

<sup>5</sup>İlhami Durmuş, “İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri”, Akademik Bakış Cilt 1, Sayı 2 Yaz 2008, s. 199-200.

İskitlerin dili ve dini ele alınarak ileri sürülmektedir. İskitlere ait olduğunu belirttikleri bazı isimleri dikkate alarak ve İskit diniyle İranlıların dinini karşılaştırarak, İskitlerin İran soyundan olduğunu ileri sürmektedirler.<sup>6</sup>

### 3.2. Grek Kaynaklarında İskitler

İskitlerin Kimmer bölgesine girmelerinin ardından Antik Çağ Grek tarihçi ve edebiyatçıların ilgisini çeken İskitler, mitolojide de kendilerine alan bulmuştur. Örnek verilmesi gerekirse Iason ve Argonotlar hikayesinde Altın Posta ulaşmak için Kolkhis'e giden Argonotlar Kolkhisliler tarafında takip edilince Karadeniz'in kuzey sahili boyunca takipten kaçtıkları anlatılır. Grek yazarlar İskitlerin inanç sistemindeki tanrıları kendi panteonlarına göre yorumladığı için mitolojilerindeki etkisi büyümüş ve İskitler Yunan mitolojisinin bir parçası olmuştur. Herodot, Çar İskitleri kendi tanrıları olan; Tabiti, Papa, Api, Tagimasad, Goytosir ve Agrimpasa dışında Yunan mitinden Ares ve Herakles'e taptıklarını yazar. Ares ve Herakles'in de eklenmesi ile sekiz tanrıdan oluşan panteonun İskit kuyumculuk işlemlerinde bolca görülen sekiz köşeli yıldız bu panteondan esinlenilerek İskit kültürünün bir parçası haline dönüşmüş olabilir. Herodot onları İskit panteonunu Yunan panteonu ile benzeştirmiştir. İskitler sadece savaş tanrıları olan Ares'e ibadet ediyor, çer çöp yığını üzerine saplanmış bir kılıç onların altarı gibiydi. Herodot dışında İskitlerden bahseden Filarh (M.Ö. III. yüzyıl), onların diğer çağdaş halklara göre ilginç olan adetlerini de yazar. Buna örnek olarak "İskitler yatmadan evvel ok sadağını alı ve eğer o günleri kedersiz geçmişse, sadağa ak taş, uğursuz geçmişse kara taş atarlardı. Her bir kişinin ölümünden sonra onun sadağını boşaltıp sayardılar: eğer ak taşlar çoksa öleni iyi bahtlı sayarlardı".<sup>7</sup>

Grek yazarlar ayrıca İskitlerin dünya medeniyeti için bulduğu buluşları da yazar. Burada İskitlerin belirli üyelerinin icatlarından bahsederken de mitolojiyi kullanırlar. Herodot'un muasırı Mitlenli Hellanik ilk demir silahı İskit liderlerinden Sanevn'in yaptığını yazar. Sapfo (M.Ö. VII.-VI. yüzyıllar) saç ve yünün renk alması için kullanılan faps adlı ağacı ilk kez İskitlerin kullandığını ve bu yüzden bu ağaca "İskit ağacı" dendığını söyler. Seneka'nın aktardığına göre Anaharsis "döndürülerek kaplara biçim vermede kullanılan çömlekçi çarkını" icat etmiştir. Ve bunu Posidoniy de onaylar.<sup>8</sup>

Tıbbın babası olan Hipokrat, tipik bir İskit evinin keçe kaplı, dört ya da altı tekerlekli, öküzler tarafından çekilen arabalar olduğu bilgisini ve kısrak sütü içtiklerini onaylayarak Herodot ve Hesiodos'u destekler. Herodot, İskitleri "Skyth" olarak kaydetmiş ve İskitlerin yaşamlarına dair çok canlı ve ayrıntılı bir tasvir sunmuştur. Herodotos, İskitlerin yaşam alanlarının yani İskitya'nın sınırlarının Tuna Nehri'nden Dinyeper ve Don Nehri'nin yukarı kısımlarına, Karadeniz'in doğusuna kadar uzandığı bilgisini de kayda geçirmiştir. Herodotos, Tuna'dan kuzeye doğru gidildiğinde İskitya sınırı olarak Agathyslerin ülkesine, ardından Neurilerin ülkesine, sonra Androphagların ülkesine, en sonunda da Melankhlenosların ülkesine varıldığından bahsetmiştir. Onun verdiği bilgiye göre İskitya iki kenarı deniz kıyısı olan bir dörtgen çizer ve denize bakan kenarlarının uzunluğu birbirine eşittir. Istros'tan sonra Borysthenes'e kadar yaya olarak gidildiğinde 10 günlük yoldur; Borysthenes'ten Paulus Maeotis'e kadar yine 10 gündür, İskitya'nın kuzeyinde oturan Melankhlenosların ülkesine kadar ise 20 günlük yoldur.<sup>9</sup>

<sup>6</sup>İlhami Durmuş, "Erken Demir Çağı Ve İskitlerin Kökeni Sorunu", "Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı", ed. Sergen Çirkin, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, cilt 2 s. 213-214.

<sup>7</sup>Boris Nikolayeviç Grakov, "İskitler", Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, s. 16-17.

<sup>8</sup>Zaur Hasanov, "Çar İskitler İskitler ve Eski Oğuzların Etno-Dil Özdeşleştirilmesi", (Akt.) İlyas Topsakal, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2009, s. 16.

<sup>9</sup>Görkem Artağan Kırmızıyaprak, "Eskiçağ'da Doğu Avrupa'da Türkler ve Germanler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2021, s.44.

#### 4. Sarmatlar

Sarmatların tarih sahnesinde rol almaları günümüzdeki tartışmalı konuların birini oluşturmaktadır. Yaşadıkları coğrafyada yürütülen kazılar sonucu keşfedilen buluntular arasında yazılı belgelerin yokluğu sebebiyle, Sarmat adını antik yazarların eserlerinden öğrenmekteyiz. Dikkat çekici olan, M.Ö. 4. yüzyıla kadarki yazılı kaynaklarda söz konusu kavimlerin adı “Sauromatae” olarak geçmesidir, M.Ö. 4. yüzyıl sonrasına ait yazılı kaynaklarda ise söz konusu kavimlerin adı “Syrmatae” olarak isimlendirilmektedir. Aynı isim zamanla hafifçe Sarmatae adına dönüşmüştür. Bu ad Herodot’un Suromatesinden farklı bşr grup için kullanılmaya başlanmıştır. Strabon Sarmatae ismini bir kabile veya bir insan topluluğu şeklinde kullanmıştır. Zamanla Sarmatae ismi geniş bir kullanım alanı bularak Iazygesler, Krali Sarmatlar, Ugorlar, Roksolanlar, Siraklar ve Alanlar için de aynı isim kullanılmaya başlanmıştır. Bu halklara Sarmatae adı etnik bir özellik amacıyla verilmeden kullanılmıştır. Bu yüzden bilim adamların çoğu M.Ö. 6. – 4. yüzyıllarda Güney Ural bölgesinde Sauromatların yaşadığını, M.Ö. 4. yüzyılda doğudan gelen kavimlerin etkisiyle Sarmat konfederasyonunun ortaya çıktığını ve onların Sauromat kültürünü devam ettirmiş olduğunu belirtmektedirler. Bu yüzden literatürlerde Güney Ural bölgesinin Demir Çağının erken dönemi “Sauromat Dönemi” (M.Ö. 6. – 4. yüzyıllar), orta ve geç dönemler ise “Sarmat Dönemi” (M.Ö. 4. – MS 4. yüzyıllar) olarak geçmektedir. Sarmatların ortaya çıkışı konusunda yazılı kaynaklara baktığımızda, tarihin babası olan Herodotos’un onların Amazonlarla İskit erkeklerinin birleşmesinden ortaya çıktığını söylediği görülür. Hippokrates ise Sarmatların İskitlerin bir kolu olarak o dönemde var olduklarını ve onlarla genetik bakımdan yakın kavimlerden olduklarını belirtmektedir.<sup>10</sup>

Tanais’in Azak Denizi’nin Karadeniz’e döküldüğü yerden üç günlük mesafede ve Tanais akımı boyunca Krali İskit ve Melankhlenler’in doğusunda yaşıyorlardı. Onlar da İskitler gibi bozkırda yaşıyor topraklarında orman bulunmuyordu. Sarmat topraklarının uzunluğu on beş günlük bir yolculuktan ibaretti. Olbia kervan yolu İskit topraklarından geçtiği gibi Sarmat topraklarından da geçmektedir. Herodot’un Sarmatları İskit erkekleri ve Amazonların birleşmesi ile ortaya çıktığı ve İskitlerin bir kolu olduklarını yazdığından yukarı bahsedilmiştir. Herodot’ta geçen efsaneye göre Grekler tarafından esir alınan, fakat yolda gemi personelini öldürerek Maiotis’e gelen Amazon kadınlarıyla Krali İskitlerin evliliklerinden türemişlerdir. Bozuk bir İskitçe konuşurlar, yaşadıkları toprakları Don Nehri’nin diğer tarafına düşüyordu.<sup>11</sup>

Sarmat yaşam tarzı ve dış görünüş açısından yüksek oranda İskit yaşam tarzı ile oldukça yakın olsa da bu iki toplumun tipik farklar mevcuttur. İskitlerle akraba olan Sarmatlar, onlarla aynı biçimde konar-göçer yaşam tarzına ve hayvan betimlemeli sanat eserlerine sahiptirler. İskitlerde olduğu gibi Sarmatların da göçer evlerde yaşadıkları bilinmektedir. Keçe ile kaplanmış, öküzler tarafından çekilen bu göçer evlerde genelde Sarmat kadınları ve çocukları yer almaktadır. Göçer evlerin yaylak-kışlak araziler arasında hızlı ve kolayca ulaşım sağlayabilmek gereksinimi nedeni ile üretilmiş olduğu düşünülmektedir. Sarmatların yaşam biçimi gereği sabit yapıları evlerinin olması, onların temel ekonomik uğraşı olan hayvancılığın sürdürülememesi sonuçlarına neden olabileceken; hareketli evlerinin olması ile birlikte, hayvanların uygun gelişim gösterebileceği uygun iklim koşullarına sahip olan değişik bölgelere onlarla birlikte yolculuk edilebilmiştir. İskitler betimlenirken genel olarak külahlı, geniş elbiseli oklu süvariler olarak tanımlanırken, Sarmatlar ise konik külahlı ve zırh etekliği olan mızraklı süvariler olarak tanımlanabilmektedir. Ağır askeri giysiler üzerine 50 ile 70 cm arasında değişen, "akinakes" adı verilen çift taraflı kılıçlar da Sarmatların kuşandığı silahlardandır. Bunun yanında ok-yay ve kısa palalar da Sarmatların hücum silahları arasındadır. Sarmatlar

<sup>10</sup>Bagdaulet Sızdıkov (2016), “*Batı Kazakistan’daki Sarmat Topluluklarına Ait Silahlar*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016, s.5-7, İlhami Durmuş (2021), “*Geç Demir Çağı Ve Sarmatlar*”, “*Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*”, ed. Sergen Çirkin, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, cilt 2 s. 239-240.

<sup>11</sup>Grakov, a.g.e., 251.

savaşlarda düşmanlarına karşı diğer göçebelerden farklı olarak silahlarına zehir de sürerlerdi. Bu zehir sayesinde düşman, silahın açtığı yaradan ölmese bile zehrin etkisi ile savaşamaz duruma gelebilmektedir. Sarmat ordusunda zırhın daha çok mızraklı katafrakt tipi ağır atlılar tarafından giyildiği bilinmekle beraber, ordudaki okçu birliklerinin hafif askeri giysilerle donatıldığı anlaşılmaktadır. Sarmat günlük giysilerinin ise Güney Sibirya'da bulunan Hun giysileri ile karşılaştırıldığında, bunların Hun giysilerine benzediği söylenebilmektedir.<sup>12</sup>

Bu özellikleri ile Sarmatlar Darius'un İskitya seferi sırasında İskitler'e yardım eden halklar arasındaydı. Kadınlar bu toplumda önemi ayrı bir dereceye sahipti. Kadınlar erkekler gibi giyinirler, atlara binip ava veya savaşa giderlerdi. Bir kadın savaşta bir düşman öldürmeden evlenemezdi. Öyle ki bu yasanın gereğini yerine getiremeyip ömür boyu bekar kalan Sarmat kadınları bulunuyordu. Hippokrates, Sarmatlar hakkında Herodotos'un kine oldukça benzer bilgiler vermektedir. Ona göre Sarmatlar İskit kavimleri arasındaydı. Kadınları ata biner, at üstünde ok ve mızrak kullanırlardı. Kadınlar bakire kaldıkları süre zarfı boyunca savaşlılardı. Üç düşmanı öldürmedikçe evlenemezler, yasalarının emrettiği şekilde kurbanlar sunmadıkça erkeklerle bağlantı kuramazlardı. Evlendiklerinde ise herhangi bir seferberlik durumu haricinde ata binmeyi bırakırlardı. Yukarıdaki ifadelerden, Sarmat kadınlarının sosyal statü bakımından Sarmat erkekleri ile neredeyse eşdeğer oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumu doğrulayan arkeolojik veriler de bulunmaktadır. Sarmatların yaşadıkları alanlarda yapılan arkeolojik çalışmalarda, ortaya çıkarılan ve içinde silah bulunan mezarların dikkate değer bir bölümü silahlı Sarmat kadınlarına aittir.<sup>13</sup>

Strabon'un anlattığına göre, Sarmatlar dünyada yaşayan kavimlerin içindeki en adil ve terbiyelisidir. Ayrıca Strabon onların liderlerinin dışında başka birine boyun eğmediklerini belirtmektedir. Strabon'un başka bir ifadesinden: "Sarmatların yaya yürümeyi sevmediğini ve bu yüzden oğullarına çocuk yaşta savaşı olup yetişmeleri için ata binmeyi öğrettikleri anlaşılmaktadır. Bu bilgilere Sarmat kurganlarında açığa çıkarılan silahlı çocuk mezarları kanıt oluşturmaktadır. Yukarıdaki ifadelerden Sarmat kavimlerinin kendi oğullarına çocuk yaşta savaşı silah kullanmayı öğrettikleri anlaşılmaktadır."

Ammianus ise Sarmatların savaşta yenilseler bile silahlarını bırakmadıklarını belirtmektedir. "Farklı işkencelerin ortasında bile hiçbiri düşmanlarından af dilememiştir ve silahlarını fırlatıp atmamıştır ya da hemen ölmek için de yalvarmamıştır. Yenilmelerine rağmen silahlarına sıkı sıkıya sarılırlar çünkü onlar savaşta yenilerek hayatta kalıp vicdan azabı çekmektense savaşta düşmanın elinde ölmeyi yeğlemişlerdir" demektedir. Ayrıca "Sarmatların çoğu uzun boylu, vücutlu olmuş, onlara baktığında yüreğinde korku hissedilecektir. Onlar tehlike ve savaştan zevk alırlar" diyerek onları betimlemektedir. Özellikle savaş, onlar için bir sanat halini almıştı. Sarmat kavimleri için yatakta ölmek en büyük yüz karasıydı. Ammianus "Burada çarpışmada can veren adam mutlu sayılır. Yaşlanarak eceliyle ölen adam ise değersiz ve korkak olarak görülür. Sert sözlerle kınanır. Düşmanını öldürmekten daha fazla gurur duydukları hiçbir şey yoktur." diyerek Sarmat toplumunda kahramanlık göstermenin değerini ortaya koymuştur.

Publius Cornelius Tacitus'un Sarmatlar hakkında verdiği bilgiye göre "onların amacı gerçekten savaş değil yağmacılıktır. Onlar dünyayı yok edemeyince sabırsız yağmacılar olmuşlardır" diye tanımlamaktadır. Yazılı kaynaklarda Sarmat kavimlerinin Kuzey Karadeniz bölgesine düzenlenen saldırısı hakkında birçok bilgiler bulunmaktadır. Bu Kuzey Karadeniz bölgesine düzenleyen saldırısının sonucunda Sarmat kavimleri antik kaynaklarda yağmacı bir kavim olarak tanımlanmıştır. Aslında onlar yağmacı bir kavim değillerdir. Sarmat kavimleri

<sup>12</sup>Said Mübin Çalış, "Bozkır Ve Grek Toplumlarının Etikleşimi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2021, s. 39-40.

<sup>13</sup>Berkay Çoban, "MÖ Binyılda Hazar Denizi Çevresi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi 2020, s. 84.



kendilerinin ata yurdundaki doğu komşularının Pers Krallığına bağımlı olmamak için batıya doğru hareketlenmeye başlamasından, daha sonraki dönemlerde Hunların batıya doğru hareketlenmesinden dolayı Sarmat kavimleri de batıya doğru hareket ederek önlerine çıkan kavimlerle çatışmışlardır. Bu olayların sonucunda antik dönem yazarlarının söz konusu kavimleri yağmacı olarak nitelendirmesine neden olmuştur. Bu yanlış tanımlamaya karşı Strabon'un bir ifadesi bulunmaktadır: buna göre Strabon, "Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda hayatını süren kavimler yağmacılar değil cesur savaşçı kavimlerdir" demesidir.<sup>14</sup>

Alman bilim adamı J. Marquart ise Zerdüştler'in kutsal kitabı Avesta'da geçen "Sairima" adı ile "Sarmat" adının kastedildiği belirtmektedir. Ayrıca J. Marquart Avesta kitabını incelerken "Sairima erkekleri adil" ve "Sairima kadınları adil" kelimeleriyle karşılaştığını, ama onların yaşadığı bölgenin belirtilmediğini söylemektedir.<sup>15</sup>

En başta Sarmat adı bir kabile ya da bir aileye aitken, bu aile ya da kabile zaman geçtikçe gücünü artırarak ismini farklı ırk ve etnik kabilelerin oluşturduğu bir boylar grubunun ismine çevrilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Krali Sarmatlar, Iazygesler, Roksolanlar, Siraklar ve Alanlar gibi çeşitli topluluklar kaynaklarda Sarmat olarak tanınmıştır. Harmatta'nın verdiği bilgiye göre Iazygesler, Ugorlar ve Krali Sarmatlar Tuna ve Dinyeper, Roksolanlar ise Dinyeper ve Don Nehirleri arasında yaşamışlardır. Krali Sarmatlar bu toplulukların tam ortasında, yani merkezde yer alarak onlar tarafından adeta koruyucu bir kalkanla çevrilmişlerdi. Bu durum Sarmatlar arasında var olan sıkı iş birliği ve ilişkinin bir göstergesiydi. Ayrıca bu şekil bir organizasyon, onlara tehlike anında da avantaj sağlamıştır. Janos Harmatta, Strabon'un aktardığı bilgileri Batı Sarmat kabile ittifakının, yani Tuna ve Don arasındaki Sarmat kabilelerinin, başı boş gezen göçebeler değil, eşitlikçi bir yapıya sahip güçlü bir liderliğin var olduğu bir konfederasyonu kanıtladığından bahsetmektedir. Bu bilgi Sarmatların da İskitler gibi güçlü bir birlik ve konfederasyon olma sürecine girmiş, sistemlerini oturtmuş bir topluluğa dönüştüğünü göstermektedir. Krali Sarmatlar da Krali İskitler gibi güçlü bir ekonomileri olduğu ve ticaretin işlerliğinde önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır. M.Ö. 125 ile M.Ö. 61 yılları arası Krali Sarmatların en güçlü oldukları dönem olarak yorumlanmaktadır. Onlar bu süreç içerisinde Dinyeper ile Tuna arasındaki toprakların hakimiyetini üzerlerine almışlar, İskitleri kendi vasalları yapmışlar, Grek şehirlerinde etkilerini hissettirerek, Pontus Krallığı ile aleyhte ve lehte ilişkiler kurmuşlardır. Pontus kralı Mithridates Eupator'un ölümünü takip eden süreçte Krali Sarmatlar da sönüşe geçmiştir. Bundan sonra kaynaklarda Krali Sarmat adı geçmez olmuştur. Krali Sarmatların Gotların yarattığı baskılar sonucunda yaşanan göçler sırasında diğer topluluklar ile karışıp kaynaştıkları anlaşılmaktadır. Iazygeslerin Macar ovasına ve Adriyatik kıyılarına yayıldıkları, Sarmatlar ve Roksolanların Karpat havzası içinde ve kuzeyinde buldukları, daha sonra da Slavlar ile ilişkiler sonucu kaynaşarak Slavların etnik temellerine katkı yaptıkları bilinmektedir. Hun dönemine ulaşıldığında, Alanlar hariç diğer Sarmat olarak adlandırılan topluluklar hakkında sadece birkaç kalıntıya ulaşılmaktadır. Burada kalan Sarmat topluluklarının bakıyeleri Doğu Avrupa'ya gelen sonraki halklar ile kaynaşmışlar ve onların etnik mirasına katkı yapmışlardır.<sup>16</sup>

Sarmatların kökenine dair görüşler de İskitlerde olduğu kadar tartışma konusu olmuştur. Sarmatların İskitlerin devamı niteliğindeki bir bozkır halkı olduklarını söylemekten geri durmamışlardır. Ancak burada da İskit konusundaki bahsettiğimiz peşin hükümler söz konusu olmuş ve yoğun bir biçimde İrani olduklarına dair vurgular yapılmıştır. Sarmat kökeni tartışmalarında en çok taraftar bulan diğer görüş ise halkın Turani olduğu yönündedir. XIX. yüzyılla birlikte Sarmat konusuna duyulan ilginin artmasıyla beraber Mordtmann, Mommsen

<sup>14</sup> Sızdıkov, a.g.t., s. 8-9.

<sup>15</sup> Sızdıkov, a.g.t., s. 9.

<sup>16</sup> Artagan Kırmızıyaprak, a.g.t., 64-65.

ve Kiepert gibi isimler ilk çalışmalara imza atmışlardır. Bunlardan Grote ve Mordtmann'a göre Sarmatların kökeni Heredotos'un tasvir ettiği gibi İskit ve Amazonlara dayanmaktadır. Meseleye daha temkinli yaklaşan Mommsen ve Kiepert gibi isimler ise kesin bir görüş belirtmekten kaçınarak, karışık bir soya sahip oldukları ihtimalini değerlendirmişlerdir. Sarmatların İrani bir halk olduklarında hemfikir olan isimler Meyer, Kretschmer, Ebert, Vernadsky, Smirnov, Harmatta ve Rostovtzeff'dir. Rostovtzeff, Aşağı İtil ve Güney Urallar'daki arkeolojik malzemeyi tarihi veriler ile karşılaştırarak onların İrani kökenli bir halk olduklarını ileri sürmüştür. Smirnov, Sarmat halklarının "Doğu Avrupa'nın İrani dilli göçebeleri" olduklarını belirtmiştir. Yine onların İrani olduklarını düşünenlerden biri olan Abayev, doğrudan Sarmat ismine dair fikir yürütmelerinde bulunmuş ve bu adın İrani kara saçlı, kara kalpaklı, kara elli gibi anlamlara geldiğini ileri sürmüştür. Sarmat ismine dair fikir belirten P. F. Sum ise adın sarı insanlar anlamına gelebileceğini düşünmüş ve onların sarı saçlı bir halk olduğunu belirtmiştir. Bu önerilere rağmen İrani bir dile sahip oldukları öne sürülen Sarmatlarla ilgili olarak eskiçağ kaynaklarının bu hususta sessiz kaldıklarını görüyoruz. Persler arasında yaşama fırsatı bulan, Roma ordusunda görev yapmış olan Ammianus Marcellinus, Alanlar hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Ancak bu kaynakta, Sarmat halkları arasında gösterilen Alanların İrani bir dil kullandıkları yönünde hiçbir ifade bulunmamaktadır.<sup>17</sup>

## 5. Alanlar

Güney Rusya coğrafyasında en son görülen Sarmat topluluğu Alanlar'dır. MS I. yüzyılın sonlarından MS IV. yüzyılının sonları arasındaki dönemde izlerine rastladığımız Alanlar, Azak Denizi'nden başlayarak, Aşağı Don ve Aşağı İdil Havzası dahil olmak üzere Kafkas Dağları'na kadar uzanan bozkırlarda hüküm sürmüşlerdir. Bu geniş bölgede güçlü bir konfederasyon kuran Alanlar hakkındaki kayda değer ifadelerin önemli bir kısmı, MS IV. yüzyıl içinde yaşamış olan ünlü Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus'a aittir. Ammianus, Alanların oldukça canlı bir tasvirini yapmış ve onları Hazar'ın doğu kesimlerinin eski sakinleri olan Massagetler ile özdeşleştirmiştir. Yazar "Res Gestae" adlı eserinde Alanlar'dan, "kadim Massagetae halkı olan Halani" şeklinde bahsetmiştir. Kuzey Kafkasya'da Siraklar ve Aorsların yerini alan Alanlar, Karadeniz-Hazar bozkırlarında uzun bir süre bağımsız ve aktif bir biçimde faaliyet göstermişlerdir. Marcellinus eserinin (Kitap XXXI, Bölüm 2) kısmını tamamen Hunlar ve Alanlara ayırmıştır. Burada Hunlara karşı objektif yaklaşmayan Marcellinus, yine de onların fiziksel ve kültürel özelliklerine dair değerli bilgiler sunmuştur. Hun faslından sonra Alan faslına şu cümleyle geçen Marcellinus:

*"Başkalarının mülkünü yağmalamak için karşı-konulmaz bir dürtünün heyecanı ile harekete geçen bu etkin ve yenilmez ırk, kendilerine komşu olan tüm kavimleri kılıçtan geçirip, yerle bir ettiler; ve eskiden Massagetae denilen Alanlar'a (Alani) kadar ulaştılar."*

Yazarın Alanların kökeninin Massagetlere götürmesi önemlidir. Günümüzde de İskitler ve Sarmatlar kadar Massaget ve Alanlar için de İrani ya da Turani ayrımı yapılmaktadır. Marcellinus'un yazdıklarına dönecek olursak Alanlara bu hitapta bulunması önemlidir. Cesur ve savaşçı Alanların etraflarındaki topluluklara karşı düzenlediği seferler sonucu egemenlikleri altına aldıkları kavimleri "Alan" adı altında birleştirip çok-uluslu bir yapı sisteminin temelini atmışlardı. "Asya ve Avrupa'yı birbirinden ayıran Don Nehri'nin diğer tarafında (Asya tarafı bahsedilir)" Neur'ları, Budini'leri, düşmanlarının derisi yüzüp o deriden kendilerine kıyafet yapan Gelon'lar, saçlarını vücutlarını maviye boyayan Agathyr'sler dahil Avrupa tarafındaki komşuları Alanlara bağlıyken, Asya'da Ganj Nehri'ne uzanan topraklarda Asya'daki pek çok yerleşik ve göçebe halk Alanlara bağlıydı. Alanlar başlangıçta tipik göçebe anlayışı olan devleti

<sup>17</sup> Umut Üren, "Avrasya Etnolojisinde Alan-As Meselesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2017, s. 70.

iki bölgeye ayırma politikasını uygulayarak toprakları ikiye ayırmış, ilerleyen dönemlerde bu halklar bir araya gelip “Alan” ismiyle birleşmişlerdi.<sup>18</sup>

Avrupalı araştırmacılar, Alanlar konusunda İrani görüşe daha çok değer vermektedirler. Çin kaynaklarında onlara "An-tsi" denmiş, Romalılar da "Alani" adını vermişler ve Bizanslılar da onlara "Asioi" demişlerdir. Alanların dünya sahnesindeki rolleri ve şöhretlerinin temeli, Klasik Roma devri ve bilhassa "Kavimler Göçüdür". Alanların başka bir adı da "As" tır. "As" adı, Marquart'a göre M. S. IX. yüzyıla kadar muhafaza edilmiştir. XI. yüzyılın büyük alimlerinden Harezmi'li El-Biruni'nin Tahdid-i nihayetü'l-Mesakin adlı eserinde, Hazar denizi çevresinde yaşayan "El-Lan" ve "As"lardan bahsedilmiştir. Bu durumda Alanlar'ın iki zümreden ibaret oldukları anlaşılıyor. J. Charpentier, diğer görüşler dışında “As” adının Asya Hunlarıyla bağlı olan “Usun”larla ilgisi olduğunu iddiasında bulunsa da bu müphem bir teoridir. Alanların veya Asların doğudan göç ettikleri zaman kesinleştirilemiyorsa da eldeki kaynaklar onların M.Ö. I. yüzyıl ortalarında Don Nehri'ne yaklaşarak Sarmat gruplarını Batı'ya itmiş olmalarındır. Ardından Alanlar, Kırım'a yakın saha İmparatorluk Roma'sına karşı hücumla başlamışlar ve bu münasebetle imparator Neron, Domitian ve Hadrian zamanlarında Alanlar hakkında kayıtlar yapılmıştır. Daha sonraki kaynaklardan Ammianus Marcellinus ile, kendisi de aslen bir Alan olan ve Gotların Tarihi'ni yazan Jordanes, Alanların kıyafetleri ve yaşayış tarzlarına ait önemli bilgiler bırakmışlardır. Bunlara göre: Alanlar, yüksek yapılı, saçları açık renk olup, yaşayışları bakımından Hunlara göre daha medenilerdi. Uzun saçlı İskitlere karşılık, Alanların kısa saçlı olduğu bilgisi verilir ki burada İskit tabiri ile Hunlar kastedilir. Bu hususiyetler göz önüne alınarak Alanların İrani kökene ait olduklarını gösterilmeye çalışılmaktadır.<sup>19</sup>

M.S. II. yüzyılın başlarında Kuzey Kafkasya'daki egemenliklerini diğer gruplara kesin olarak kabul ettiren Alanlar, bu defa Kafkaslarda bulunan Hazar Kapıları'ndan (Daryal, Derbent) geçerek güneye ilerlemişler, Media ve Armenia'yı tekrar istilaya girişmişlerdir. Alanların Anadolu üzerindeki yoğun baskısı, Roma'nın Cappadocia valisi olarak görev yapan ve yazdığı tarihi eserleri ile bilinen Flavius Arrianos'un çabaları sayesinde kırılmıştır. Arrianos, Alanlara karşı başarılı bir mücadele vermiş ve onları istila ettikleri coğrafyadan geri püskürtmüştür. Gotların kitleler halinde güneyden gelerek Karadeniz kuzeyine yerleşmesi M.S. III. yüzyılda Alanların Don batısındaki gücünü bir hayli azaltarak bir sonraki yüzyılda Asya'dan gelen Hunlar karşısında adeta hezimetle uğramalarında etkisi olmuştur. Hunların sert darbesinden sonra kendi aralarında birçok gruba ayrılmışlar ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerine dağılmışlardır. İlerleyen yıllarda kimi Alan grupları Roma ordusunda hizmet vermiş, kimileri ise Hunlara, Vizigotlara ve Ostrogotlara katılarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.<sup>20</sup>

M.S. I. yüzyıldan itibaren Hazar çevresinde yaşamış olan Alanlar, kendi içlerinde birçok farklı kabileyi barındırmışlardır. Yukarıda Alanların Asya'da Ganj bölgesine kadar hükümlerinin geçtiğinden bahsedilmiştir. Bu iddianın sahibi Ammianus Marcellinus, Don Nehri'nin doğusundan Hindistan'a kadar yayılan ve gelenekleri birbirine benzeyen sayısız kabilenin Alan (Halani) olarak isimlendirildiği söylemiştir. Marcellinus'un bu ifadelerinden yola çıkan Vernadsky, o dönemde Hindistan çevresinde Yüe-çilerin varlığına dikkat çekmiş ve kimi Alan grupları ile Yüe-çiler arasında bir bağlantının olabileceğini belirtmiştir. Hatta Güney Rusya'ya göç eden bazı Alan kabilelerinin Yüe-çilerden gelme olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Alanlar diğer birçok Sarmat topluluğu gibi göçebeydiler. Ammianus, onların göçebe yaşam tarzını yansıtan özelliklerinden bolca bahsetmiştir. Ona göre Alanlar, saban sürmeyi değersiz

<sup>18</sup> Çoban (2020), a.g.t., s. 89, Egemen Çağrı Mızrak, “Bozkır Kavimleri M.Ö. VII. Yüzyıldan M.S. VI. Yüzyılın Ortalarına Kadar Batı Türkistan ve Kuzey Hindistan'daki Bozkırlılar”, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 196-197.

<sup>19</sup>Akdes Nimet Kurat, “IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 15-16.

<sup>20</sup>Çoban, a.g.t., s. 89-90.

bulurlar, etle ve sütle beslenirler ve yük arabalarında yaşarlardı. Tüm göçebelerde olduğu gibi, atlar bu toplum için de son derece önem arz ediyordu. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren ata binmeyi öğrenirlerdi. Alanlar disipline son derece önem verirlerdi ve savaşçılık konusunda da çok yetenekliydi. Onların nerdeyse hepsi soylu insanlardı. Savaşlarda hafif silahlar kullanırlar ve birçok yönden Hunlara benzerlerdi.<sup>21</sup>

## 6. Gotlar

Got adına tarihte ilk kez günümüz Polonya'sını işgal ettikleri M.S. I. yüzyıl'da rastlıyoruz. Elde edilen bir yıllığın parçasında da Gut-thiuda (Gotların Halkı) kelimesinin geçtiği görülmüştür. Bu kelimenin yapılan incelemeler neticesinde, "insanlar" anlamına gelen eski İngilizcedeki "theid" kelimesi ile aynı olduğu kanısına varılmıştır. Böylece Gut-thiuda bileşiği ile elde edilen diğer kanıtlar doğrultusunda bu kelimenin, Romalılarından sonra "Gotlar"ın tekil "Guta"daki Gutansin olduğu ve bu şekilde yazıldığı düşünülmüştür. Kelimenin kesin olarak çıkarılabildiği anlam konusunda hala şüpheler mevcuttur. Bradley eserinde, Got isminin kökeni hakkında Jacob Grimm tarafından önerilen bir teoriden bahsetmektedir: "Grimm, eski insanların kendilerini Tanrılara tapanlar olarak anılmayı tercih edebileceği kanısıyla sık sık Gotların adının Tanrı kelimesiyle bir ilgisi olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Ancak bu görüşün tamamen yanlış olduğu kanıtlanmış ve kelimenin anlamının genel olarak asil doğanlar olduğu düşüncesi kabul edilmiştir."<sup>22</sup>

Gotların kökeni hakkında yapılan tartışmalar İlk Çağ'da Got yazarı Jordanes tarafından ortaya konmaktadır. Jordanes, Getica'da şu ifadelerle yer vermiştir:

*"Gotların epeyce zaman önce başlarında Berig isminde bir kral ile arıların kovanlarından birdenbire fırlaması gibi ya kavimlerin fabrikası ya da ülkelerin anası gibi olan Scandza Adası'ndan çıktıkları söyleniyor. Gemilerinden inince ayak bastıkları topraklara hemen kendi adlarını verdiler. Buraya günümüzde dahi Gothiscanza denmektedir. Daha sonra buradan Ulmerugi'de Okyanus kıyılarındaki meskenlerine geldiler. Burada hüküm süren diğer kavimlerle mücadeleye giriştiler ve bunun sonucunda burada bulunan Vandalları topraklarından sürdüler. Berig'in ardından hükmeden kraldan sonra Gadaric'in oğlu Filimer tahta geçti ve kendisi Berig'den sonra gelen 5. kraldı. Sayıları artmıştı dolayısıyla Filimer bir karar vererek Got ordusunun aileleriyle birlikte göç etmesine karar verdi. Kendilerine uygun evler ve boş araziler arıyorlardı. Kendi dillerinde Oium denilen İskitya bölgesine geldiler. Buradaki zenginlik onları mutlu etti. Söylentilere göre henüz ordunun yarısı bu topraklara geçmeden üzerlerinden geçtiği köprü çökmüş ve sulara gömülmüş, bir daha hiç kimse ne ileri gidebilmiş ne geriye dönebilmiş, çünkü bu yer fokurdarmış gibi kaynayan bataklıklarla, çevresi uçurumlarla sarılıymış ve bu iki doğal engel yüzünden bu yere geçiş imkânsızmış. Bugün bile oradan geçen yolcular, çok uzaklardan gelen sesler duyduklarını itiraf ederler, bunların manda böğürtüsüne benzediğini söylerler ayrıca insana ait izler gördüklerini de söylerler. Filimer'in komutasında Oium topraklarına giren Got ordusu arzuladıkları bu toprakları ele geçirdiler ve Spaliler ile karşılaştılar. Onları yenilgiye uğrattılar, oradan İskitya'nın Pontus Denizi'nin yakınlarındaki en ücra noktalara kadar ilerlediler."<sup>23</sup>*

Tacitus, Gotları "Gotones" olarak kayda geçirmiştir. Strabon ise onlardan Butones olarak söz etmiş ise de bunun bir yazım hatası olduğu düşünülmektedir. "Gotones" adı, onlar Vistül'den Karadeniz'e indikten sonra görülmemiş ve "Got" tabiri onun yerine geçmiştir. IV. yüzyılda Ammianus Marcellinus tarafından Doğu Gotları Greuthungi", Batı Gotları "Theuringi" olarak kaydedilmiştir. V. Yüzyıldan sonra Cassiodorus tarafından coğrafi bir ayırım yapmak için

<sup>21</sup>Çoban, a.g.t., s. 91.

<sup>22</sup> Bahar Zeren, "Hunların Doğu Avrupa'ya Gelişleri ve Got Toplulukları İle Münasebetleri",Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2021, s. 88-89.

<sup>23</sup> Mert Kozan, "Gotların Anayurdu ve Kökeni", Tarih Araştırmaları Dergisi 33 / 55, Ankara 2014, s. 73-76.

Ostrogot ve Vizigot isimleri kullanılmış, sonrasında bu isimler yaygınlık kazanmıştır. Jordanes, Got topluluklarını Ostrogotlar, Vizigotlar ve Gepidler olarak sınırlandırmıştır. Sonrasında Gepidler bu topluluktan sayılmamışlar, sadece Got adı Vizigot ve Ostrogotları belirtmek için kullanılmıştır. Ayrıca Gotlar bundan sonra bir soy klanı olarak tanımlanmışlardır. Buna göre Ostrogot kralları Amal ailesindenken, Vizigot kralları Balthlar soyundan gelmiştir. Jordanes, Gotların tarihi öyküsünü yazarken aynı zamanda Sarmatların öyküsü ile Gotların öyküsünü karıştırmış ve Amazonlar ile savaşan İskitlerin hikayesini, Amazonlar ile savaşan Gotlar olarak vermiştir. Kısacası Gotlar bu efsanede Amazonların kocaları olmuştur. Gotlar zaman zaman “Getae” ismi ile de kaynaklarda belirtilmişlerdir. Got saldırıları sırasında Roksalanlar yerlerinden ayrılarak Macaristan’a kadar ulaşmayı başarmışlardır. Macaristan’daki arkeolojik bulgular sayesinde hem Roksalan hem de Yazıglardan kalan materyallerin ayırt edilebildiği söylenmektedir. Yine aynı bölgede Germenlere dair birçok iz de bulunduğu öne sürülmüştür. Bu kalıntıları Harmatta, Vandallardan ziyade Gotlara, Taifallere atfetmektedir. Gotların büyük akınları sırasında Roksalanların isimleri geçmemeye başlar. Bu sırada Sarmatlar arasında bir iç savaş yaşanmıştır. Bu iç savaşın liderlik çatışmasından kaynaklanabileceği düşünülmüştür. Çünkü Roksalanlar da aynı Bastarnalar gibi bu süreçte Yazıglara dahil olmuşlar ve Yazıgların sayesinde bu iki isim de Sarmat adıyla belirtilmeye başlamışlardır. Ancak IV. yüzyılda kaynaklarda Yazıgların isimleri de artık geçmemeye başlamıştır.<sup>24</sup>

Gotların ve diğer Germen kavimlerin Karadeniz’in kuzeyine ve Tuna dolaylarında yerleşmek amaçlı gelişi buralarda yaşayan halkları rahatsız etmiş ve göç etmek durumunda kalan yerli sayılabilecek kadar bu topraklarda yaşamış olan kabileler, yaşayacak yeni alanlar bulmak için Roma sınırlarına dayanmışlardır. Sarmatların bırakmak zorunda kaldığı yerleri Gotlar ele geçirse bile, Sarmatya olarak anılan topraklarda Sarmat boylarının hala atlarını sürdüğü Grkuzeyindeki topraklarda Sarmat dönemi böylece biterken, Got dönemi başlamıştır. Gotların bölgeye gelişleri ile bölgede göçebe olan Turani ve İrani göçebeler ile Gotların kültürel etkileşimi başlamıştır. Bu konuda Burns birtakım açıklamalar yapmış ve Germenlerin kültürünü şekillendiren tek gücün Romalılar olmadığına değinmiştir. Ona göre diğer etki kaynağı Güney Rusya’daki Orta Asya kültürel gruplarının yapısıydı. Bozkırın sanatsal etkisi Ostrogotların ilk dönemlerinde oldukça etkili olmuştur. Ayrıca bu grupların etkisi sayesinde Germenler aile yapılarına ve inançlarına dair geleneksel düzenlerini korumayı başarmışlardır. M.S. III. yüzyıl ortalarında Türk olabileceği düşünülen bazı toplulukların, diğer Germen kavimlerin Gotlar ile kader birliği yaptıkları ve beraber saldırılarını gerçekleştirdikleri görülmektedir. 257 yılına kadar Gotlar gerçekleştirdikleri saldırılarda Carpi, Borani, Bastarna Peucini, Vandal, Sarmatlar ve atlı göçebeler “Urugundi” ya da Gotik Burgundlar olarak da tanımlanan topluluklar ile beraber rol oynamışlardır. Kökenleri üzerinde tartışmalar bulunan Burgundların yerleşim yerlerinin Kırım ve Don dolaylarında olabileceği de ileri sürülmüştür. Vernadsky ise Got göçleri sırasında az sayıdaki Herul topluluğunun aşağı Don’a yerleştiğini ve bazı kaynaklarda Herullerin yanında Burgundlardan bahsedildiğini söylemektedir. Onun verdiği bilgiye göre Burgundların çoğunluğu Almanya’daki Main Nehri kıyılarına yerleşirken, bu sırada küçük bir grubu da Azak Denizi’ne göç etmişlerdir.<sup>25</sup>

Gotların 291’deki bölünmesinin ardından iki Got kolu var oldu. Batıda Tervingi-Vesi ve doğuda Greuthungi-Ostrogothi. 400’e kadar bu isimler kullanılmış, Tervingi ve Greuthungi isimleri bu tarihten sonra sadece kahramanlık şarkılarında yaşarken, Vesier-Ostrogot isimleri Cassiodorus’un 6. yüzyıl başında Vesegothen-Ostrogothen’e uygun olması için Westgoten-Ostrogoten’e çevrildi. Ostrogot adı “Gündoğumu Gotları” ya da “güneşin doğuşuyla Parlayan Gotlar” anlamına gelen ihtişamlı bir isim olduğundan Cassiodorus Gotları ayırt ederken Doğu

<sup>24</sup> Artagan Kırmızıyaprak, a.g.t., s. 104-106.

<sup>25</sup> Artagan Kırmızıyaprak, a.g.t., s. 106-107.

Gotlarının büyüleyici adını coğrafi bir farklılık katarak iki grubu da ayıran bir özellikten yararlanmıştı.<sup>26</sup>

Gotların, Karadeniz'in kıyılarına yerleşmelerinin ardından iki gruba ayrılmış bir hayatlarını sürdürmüşlerdir. Kalabalık bir nüfusa sahip olan Got halkının, ilk göç hareketi ile gelenlerinin Tuna topraklarının yakınlarına, Dinyester civarına yerleştiği kabul edilmektedir. Daha sonra gelen Gotlar ise önceden yerleşip temellerini oturtmuş olan Got halkından belli bir düzeyde farkları bulunduğu için iki farklı Got grubu meydana gelmiştir. Neticede bu göç hareketleri arasında belli bir zaman aralığı vardı. Nitekim ilk önce bölgeye gitmiş olan Gotlar, belli bir düzen içinde yaşamaya başlamışlardı. Arkalarından gelen Gotlar ise bu düzene yabancı kalmışlardır. Bu nedenle de Doğu ve Batı olarak birbirinden ayrılmış iki ayrı Got topluluğu ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu ayrım sonucunda Gotlar, Vizigotlar (Thervingler) ve Ostrogotlar (Greuthungiler) olarak anılmışlardır. Batı'da yaşayan Vizigotlar, "orman sakini, orman halkı", Doğu'da yaşayan Ostrogotlar, "stepelerde yaşayanlar" adıyla bilinmektedir. Vizigotlar güneyde, bugün Eflak, Boğdan ve Güney Macaristan olarak bilinen topraklarda yani Dinyeper'den Theiss'e kadar; Ostrogotlar ise daha kuzey ve doğuda, Baserabya, Transilvanya ve Dinyester vadisinde yani Volga'dan Dinyeper'e (Borysthenes) kadar uzanan bölgelerde egemenliklerini kurmuşlardır. Vizigotların ve Ostrogotların yaşadıkları bölgeler konusunda farklı görüşler olduğu gibi ikiye bölünmüş olan bu Got grupları arasındaki sınırların konumu konusunda kesin cevaplar verilememektedir.

Kral Geberich'ten Gotların ikiye bölünüp Vizigotların Balthi ailesine, Ostrogotların da Amali ailesine bağlandıkları tarihi kaynaklarda görülmektedir. Bölünmenin ardından Doğu'da kalan Got halkının başına kral olarak, Amali soyundan gelen Ermanarik tahta geçmiştir. Ermanarik, topraklarındaki kabileleri tek bayrak altında toplamış ve Büyük İskender ile eş değerde bir kral olarak kabul edilmiştir. Başarıları neticesinde Ostrogotların lideri olan Ermanarik, "güçlü savaşçı" veya "çok savaşçı bir prens" olarak adlandırılmıştır. Ermanarik, kuzeydoğuda yaşayan Slav kabilelerini de tebaası haline getirerek krallığını imparatorluğa dönüştürmüş, Batı Gotları ve onların daha da batıda olan komşuları üzerinde sahip olduğu siyasi nüfuzla adından söz ettirmektedir. Ostrogotların ellerinde olan topraklar, Doğu'da Don ve yaşam alanları yukarı Vistula'dan Dinyeper'e uzanan Slav halkları ve Vened üzerine genişlemiştir. Böylece Ermanarik, geniş bir alana egemen olarak kendi krallığını kurmuştu ancak tam anlamıyla teşkilatlanmış bir ulus da değildi. Bu nedenle düzenlerinin bozulması beklenmedik bir anda gerçekleşebilirdi. Nitekim Ermanarik birçok kabileye boyun eğdiren savaşçı bir liderdi ancak bu gücünün karşısında ona isyan edenler de mevcuttu. Bu konuya dair Jordanes şu bilgileri vermektedir:

*"Got Kralı Ermanarik, Rosomoni'nin kabilesi tarafından saldırıya uğramıştı. Çünkü Ermanarik, Rosomoni'nin kabilesinin kadını olan Sunilda'yı, vahşi atlara bağlayarak ters yönlerde tam hızda sürerek parçalamayı (çünkü kocasının ona ihanet etmesine öfkelenmişti) emretti..."* Ermanarik'in Rosomoni kabilesinin şefinin karısı olan Sunilda'yı öldürmesinin nedeni ona ihanet edilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu sıralarda Hunların varlığının haberi Ostrogot yurdunda yayılmaktaydı ve Rosomoni kabilesinin şefi de bu durumdan faydalanarak Ermanarik'e karşı meydan okumak istemekteydi. Bu nedenle Rosomoni kabilesinin şefi Avrupa ile Asya sınırlarında ortaya çıkan Hunlara yardım göndermiştir. Dolayısıyla Ermanarik artık kendisine karşı duran Rosomoniler ve ufukta beliren Hunların varlığı sorunu ile karşı karşıya kalmaktaydı.<sup>27</sup>

<sup>26</sup> Herwig Wolfram, "Germenler", çev. Tuğba İsmailoğlu Kacı, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 102-103.

<sup>27</sup>Zeren, a.g.t., 110-113.

## 6.1. Hunlar'ın Gelişi ve Gotların Durumu

Alanları vasalları haline getiren Balamir idaresindeki Hunlar, göçebe siyasi geleneğine uygun olarak Alanlar ile birleşerek Ermanarik'in idaresindeki Doğu Gotlarının imparatorluk sınırlarına girdiler. Antik Çağ'da Asya ve Avrupa sınırını belirleyen Don ve Tanais nehrinin o zamanki hakimleri olan Gotlar, Hun lideri Balamir idaresindeki Hun ordularının saldırıları karşısında bir başarı gösteremediler. Birdenbire ortaya çıkan Hunlar karşısında ordusu dağılan ve halkını koruyamayan Ermanarik intihar etti. Bu yenilgiden sonra Ostrogotlar, iç işlerinde serbest, dış işlerinde ise Hunlara bağlı yaşamlarını sürdürdüler. Hunların Avrupa temelli devlet kurma aşamasında Germanerler ile ilk temasları Gotlar ile başlamıştır. Bu ilk temaslar Jordanes'in Hunların soyu efsanesini anlattığı satırlarda kendini bulmuştur. Jordanes'te geçen bu soy efsanesinde, her ne kadar Hunların barbarlığına dair göndermeler olsa da, efsanenin temelinde Hunlar ile Gotlar akraba olarak gösterilmişlerdir. Efsaneye göre Gotların, İskandinavya'dan ayrılmasından ve İskitya'ya göç etmelerinden sonra kralları Filimer, İskitya'daki toprakları içinde Haliurunnae diye adlandırdıkları büyücülükle uğraşan kadınlar bulmuş ve bunları cezalandırarak kendi kavminden ayırmış, ıssız ormanlara yaşamaya göndermiştir. Bu Got kavminden ayrılan büyücü kadınlar ile karşılaşan ormandaki kötü ruhlar, onlarla birleşmişler ve vahşi Hun kavminin doğmasına neden olmuşlardır. Wolfram'a göre bu efsanede üç farklı dönem temsil edilmektedir. Bunlardan ilk versiyon Gotların göçlerini gerçekleştirdikleri Ukrayna'ya gelerek İskitlerin Şamanik uygulamalarını aldıkları döneme denk gelmekte; ikincisi Gotların yeni düşmanlarını tanıdıkları, üçüncü dönem ise Gotların Hunlara boyun eğdikleri, yani Hun kavmi oldukları dönemi işaret etmektedir. Ona göre bu hikaye akrabalık bağına derin bir nefretle birleştirmiştir. Ne olursa olsun, bu akrabalık ilişkileri sadece bir efsaneden ibaret değildir. Çünkü Ostrogot konfederasyonunun dağılmasından ve Ostrogotların bir bölümünün Hun hakimiyetine girmesinden sonra Balamber, Vadamerca adında Ostrogot bir prenses ile evlenmiştir. Böylece Hunlar Ostrogotlar ile ilişkilerini daha ilk dönemlerinden itibaren akrabalık bağlarıyla sağlamlaştırmaya başlamışlardır. Hunlar ayrılmak isteyen Gotlara karşı düşmanlık beslememişler, onların batıya gitmelerine izin vermişlerdir. Her ne kadar Hunlar Doğu Gotlarının monarşisini, Batı Gotlarının aristokrasisini yıktıysa da aralarında ağır bir düşmanlık görülmemiştir. Aetius'a yardım eden Hunlar, Aetius'un pagan komutanı Litorius emrinde bir Vizigot yerleşkesini kuşatırken şehir halkına yiyecek göndermişler, Litorius ölünce de kuşatmayı kaldırmışlardır. Göç eden Gotlara dönecek olursak Hun boyunduruğundan korunmak için Roma vatandaşlığı tek çareydi. Fakat 9 Ağustos 378'te Hadrianopolis'te Roma ordusunu yenip İmparator Valens'i öldürmeleri üzerine Roma için en utanç verici anlaşmalardan biri imzalandı. Gotlar devlet içinde devlet olmuş, imparatorluğun göbeğinde kendi anayasal birliklerini oluşturmuşlardı.<sup>28</sup>

Yine de bu anlaşmaya rağmen endişeli olan Vizigotlar, Balthi ailesinden Alaric'i kral seçtiler. Alaric hem Roma'nın Magister Militum'u (genelkurmay başkanı) hem bir Got hükümdarı hem de bir German kralıydı. Bu bir ilkti. 378-418 arası göç edip duran Vizigotlar, Fransa'nın güneyinde bir krallık kurana kadar çok badireler atlattılar. Alaric'in ölümünden sonra halefleri Vizigotları Galya, İspanya ve Güney Fransa üzerinde meskun olduktan sonra Roma'ya bağlı olsa da bir krallıkları olmuştur. Bu Kral Euric sayesinde. Kendisinden sonra gelen oğlu II. Alaric Odoacer'e Ostrogot Theoderic'in yanında savaşıp damadı olmuş fakat Frank Clovis karşısında başarısız olup Vouga'daki savaşta ölmüştür. Bu savaştan sonra Vizigot Krallığı Güney Fransa'dan çekilip Fransa'nın Akdeniz kıyıları ve İberya Yarımadası'nda yaşamaya devam etmiştir.<sup>29</sup>

<sup>28</sup> Cüneyt Güneş, "Avrupa Hun İmparatorluğu'nda Ordu ve Savaş", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Muğla 2012, s. 14-15 Artagan Kırmızıyaprak, a.g.t., s. 197-199, Wolfram, a.g.e., s. 104-105.

<sup>29</sup> Wolfram, a.g.e., s. 105-107.

Hunların dağılmasının ardından Doğu Gotları, Roma tarafından müttefik kabul edildiler ve yaşamaya devam ettiler. 469'dan sonra Konstantinopolis taraflarında federatif bir krallık kurmak istedilerse de başarılı olamadılar. Bunun öncesinde çoğu Got Ariuşçu olmuştu. 474 tarihinde babasının yerine geçen Büyük Theoderic ile Gotlar gerçek bir krallık kurabildi. Balkanlarda geçen bitmeyen savaşlar, yerine getirilmeyen sözler ve sonuçsuz anlaşmalar geçen yıllar ardından 484'de Theoderic Konstantinopolis'te konsül olarak atandı. İmparator Zenon onu komutan olarak atadı ve kendisine Batı Roma tahtında oturan Odoacer'i kovmasını ve imparator gelene kadar onun adına İtalya'da hüküm sürmesini istiyordu. Bu sayede Theoderic İtalya-Ostrogot İmparatorluğunun temellerini atmış oldu. Kendisi Ariuşçu olmasına rağmen Roma'ya girerken Aziz Petrus'a atıflar yaptı, ikinci Tranius veya Valentinianus olarak anıldı. Doğu ve batı imparatorlukları arasında siyasi bir idare için çabaladı. Theoderic'in hükümranlığı tüm siyasi sınıfları aşmıştı. Germen kabileleri, barbar kralları gölgede bıraktı. Roma'nın asli unsurları bile ona Augustus diye sesleniyordu. Bu Got kralının emperyalığı Roma'nın bürokrasisinin çok üzerinde idi. Doğudaki başkent tüm görevlilerini kendisi atıyor, senatoya dahil olup yargı ve kilise üzerinde de söz hakkına erişti. Theoderic'in 526'da ölümü ile Amal Hanedanı Konstantinopolis ile savaşı engelleyemedi. Halefleri tek tek ölünce 536'da Amal ailesinden olmayan Vitigis tahta geçti. Dört yıllık hükümdarlığın ardından Belisarius'a teslim olan Vitigis'ten sonra 542' kral olan Totila Ravenna dışında Theoderic'e ait olan tüm toprakları geri alabilirdi de 552'de Narses'in ordusu karşısında yenilmiştir. Son Ostrogot Kralı Teja Narsesle olan savaşta yenilince tüm Ostrogotlar Doğu Roma'nın sadık kulları oldukları takdirde malları konusunda güvence almışlardır. Bir daha krallık teşebbüsü olup olmadığı kaynaklarda geçmez fakat Ostrogot Krallığı artık sadece efsanelerde yaşamaya devam etti.<sup>30</sup>

## Sonuç

Günümüz Avrupa'sını oluşturan temel yapıtaşlarından olan Hint-Avrupa dil ailesinin kökenlerine bakıldığında Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkasya coğrafyası görülür. En başta Anadolu kökenli oldukları savunulan Proto Hint-Avrupalıların bozkır kökenli olduğuna dair ilk iddia kültür tarihçisi Wilhelm Koppers'e aittir. 1941'de Hint-Avrupa vatanının bozkırlar olduğunu iddia etmesi belki dönemin savaş şartlarından dolayıdır. 4300-3700 yıl önce Aral civarında konuşulduğu tahmin edilen Hint-İran dilleri ve göçebe yaşamın gerekliliklerinden olan at, tekerlek vb. kelimelerin varlığının o geçen tarihlere kadar gidebilmesi bunu gösterir. Bu da bu bozkırlardan göçlerin yaşanmış olabileceğini gösterir. Bu göçlerin yaşanabilmesi için yukarıda geçen belirli gereçlere ihtiyaç vardır. Bu gereçleri sağlayan ve hem doğuya hem de batıya göç etme imkanları olan Hint-Avrupalılar genel olarak bir nevi kültür taşıyıcısı olarak adlandırılabilir bir yapıya sahip olmuşlardır. Belirli özelliklerinden olan kurgan kültürü, gelişmiş bronz metalurjileri olan Yamnaya Kültürü ve bakileri bugün Avrupa'da ve Ön Asya'daki bu dil ailesine mensup halkların atalarıdır. Atlar, savaş arabaları, güneş kültleri ile gittikleri her yeri değiştiren bu toplumlar, nihayetinde bir şekilde bozkır kültürünün parçasıdır. Günümüze kadar süren köken tartışmalarında akademik açıdan her daim başrolde olan Hint-Avrupalılara günümüz batılı araştırmacılar gereğinden fazla anlam yüklemektedirler. Buna karşılık Türkiye temelli araştırmacılar ise bu kökenden gelen kültür yapıları ya yok saymakta ya da Hint-Avrupalı olmadıklarını savunmaktadırlar. Göçler sebebiyle Güney Rusya ve Kuzey Kazakistan temelli olan Andronovo Kültürü de bu köken tartışmalarında önemli bir roledir. İskitlerin atası varsayılabilen bu kültürlerin çıkış yerindeki dilsel ırksal yapıların çoğunluğu bu tartışmaları körüklerken, bahsi geçen grupların ortak bir paydada buluşan bir halklar silsilesi olduklarını savunan sayısı çok azdır. Aryanlar olarak adlandırılan bu insanlar dinlerini de yanlarında getirip tanrıları için savaşırken kutsal metinleri daha sonra Zerdüştlüğün ve Hint Kıtasının inançlarının temelini oluşturacaktı. İran'ın dağlık bölgelerinde hala Ari isminin

<sup>30</sup> Wolfram, a.g.e., s. 107-110.



vahşiliği ve barbarlığı çağrıştırdığı düşünülürse Doğu İran coğrafyasında kurulan tapınaklar, Mithra ve ateş kültürünün sertlik ile benimsetildiğini gösterebilir. Bozkırda yeni düzeni başlatıp savaş arabaları ve güneş kültürünü yıkıp tamamen farklı bir perspektifle yerleşik medeniyetleri etkilemeye devam eden bozkırlıların yeni tarzı atlı okçular ve katıksız göçebelik olunca dünya başka bir boyuta atladı. Doğu ve batı arasında köprü olan ilk göçebelere İskit, Sarmat ve Alanlar konusunda hala İrani ve Turanî tartışmaları devam ederken birbirini tekrar sayılan çalışmalarla günümüzde de pek yol katedilebilmiş değildir. Göçebe bozkır kültürünün ilk temsilcilerini kendi geçmişlerine mal etmek isteyenler arasındaki akademik çatışmaların çokluğu bu kültürleri üzerine olan ilgiyi arttırdığı gibi antik dönem tarihçileri ve coğrafyacıların dil ve etnik kökene bakmadan tek bir isimle tüm göçebelere adlandırması, başta İskitler olmak üzere diğer göçebe gruplarda da etnik köken veya dil farkından dolayı ayrımcılık yapılmadığını gösterir. Grekler başta olmak üzere Asurlular, İran temelli devletler ve Hint kaynaklarında uzun süre boyunca haklarında yazılan İskit-Sakaların serüveni coğrafyalara sığmamıştır. Anaharsis, Abaris gibi entelektüel şahsiyetler de çıkaran İskitler, Şamanik adetleri ile yüzyıllar sonra kuzeyden topraklarına yerleşecek olan Gotları da etkileyerek en azından Ostrogotları bozkır kültürüne adapte edebilmişlerdir. İskitlerden sonra başa geçene Sarmatlar, idari açıdan İskitlere benzer ögeler taşıyorlardı. Fakat askeri açıdan belirli farklılıkları gözden kaçmaz. Uzun kılıçları, ağır zırhları ile İskitleri Kırım Yarımada'sına sıkıştıran Sarmatların şanı çok uzun sürmedi. Romalılar, Pontuslular gibi büyük devletler ilişkileri olup ticaret için değerli bir noktada bulunmaları doğuda Alanları, kuzeyde diğer kabileleri kışkırtıyordu denilse yanlış bir tabir olmaz. Sarmatların kökenine dair görüşler de İskitlerde olduğu kadar tartışma konusu olmuştur. Sarmatların İskitlerin devamı niteliğindeki bir bozkır halkı olduklarını söylemekten geri durmamışlardır. Ancak burada da İskit konusundaki bahsettiğimiz peşin hükümler söz konusu olmuş ve yoğun bir biçimde İrani olduklarına dair vurgular yapılmıştır. XIX. yüzyılla birlikte Sarmat konusuna duyulan ilginin artmasıyla beraber Mordtmann, Mommsen ve Kiepert gibi isimler ilk çalışmalara imza atmışlardır. Bunlardan Grote ve Mordtmann'a göre Sarmatların kökeni Herodotus'un tasvir ettiği gibi İskit ve Amazonlara dayanmaktadır. Meseleye daha temkinli yaklaşan Mommsen ve Kiepert gibi isimler ise kesin bir görüş belirtmekten kaçınarak, karışık bir soya sahip oldukları ihtimalini değerlendirmişlerdir. Sarmatların İrani bir halk olduklarında hemfikir olan isimler Meyer, Kretschmer, Ebert, Vernadsky, Smirnov, Harmatta ve Rostovtzeff'dir. Sarmatların devamı addedilen Alanların İrani ya da Turani oldukları tartışmaları da devam etmektedir. Alanlar farklı olarak doğuda da oldukça güçlüydü. Tipik göçebe anlayışı olan devleti doğu-batı şeklinde ayırıp yönetmişler ve bu antik dönem yazarlarının dikkate aldığı bir konu olmuştur. Hunların gelişi ile eski günlerine dönemeyen Alanlar, Hunlar ile birlikte hareket eden grupları olduğu gibi Hunlar karşısında durup Roma vatandaşlığı ile güvenli bir yuva arayan Alanlar da olmuştur. Kuzeyden bozkıra gelip Sarmat ve Alan egemenliğini zayıflatan Gotlar, devletlerini ikiye ayırmaları ve süvarilikteki marifetleri, ve Kral Filimer'in cadıları doğuya sürmesi efsanesi sebebiyle tarihçiler tarafından Hunlarla akraba addedilmişlerdir. Zaten Gotları İskit olarak tanımlayan yazar sayısı da azımsanmaz. Hunların gelişine kadar Roma ve diğer kabileler ile ilişkilerinde baskın olmaya çalışan Gotların batı kolunu Balthi ailesi, doğu kolunu Amali ailesi yönetirdi. Amali ailesinden Ermanarik döneminde Doğu Gotları, Batı Gotları ve Roma üzerinde siyasi nüfuza sahip olduğu gibi doğu ve kuzeydeki kabileler üzerinde hakimiyet kurarak krallığını imparatorluğa çevirse de isyanlar onu rahat bırakmıyordu. Hunların gelişi ile imparatorluğunu kaybedip intihar ettiği söylenen Ermanarik'in Gotlarının büyük bir kısmı Hunlara bağlanmış, diğerleri batıya gitmişti. Bu olaylardan sonra Roma topraklarında yaşayıp güvenlik hayal eden Gotlar Roma ile olan savaşları ve akınları sayesinde 382'de anlaşma imzalayarak devlet içinde devlet olmuşlardır. Hunların yıkılışı ve Frankların yükselişinin takip eden tarihlerde Gotlar Avrupa'yı şekillendiren birinci etken olmuşlardır.

## Kaynakça:

- ARTAGAN KIRMIZIYAPRAK, Görkem, “Eskiçağ’da Doğu Avrupa’da Türkler ve Germanler”, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2021.
- BOMBHARD, Allan R., “The Origins Of Proto-İndo-European: The Caucasian Substrate Hypotesis”, Volume 47, Number 1 & 2, Spring/Summer 2019, Sayfa 1-87.
- ÇALIŞ, Said Mübin, “Bozkır ve Grek Toplumlarının Etkileşimi”, Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 2021.
- ÇAY, Abdülhaluk, DURMUŞ, İlhami, “İskitler”, Türkler Ansiklopedisi, ed. Hasan Celal Güzel vd. cilt 1/ 575-596, Ankara Yeni Türkiye Yayınları 2002.
- ÇOBAN, Berkay, “M.Ö. Binyılda Hazar Hazar Denizi Çevresi”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi 2020.
- DURMUŞ, İlhami, (2021), “Erken Demir Çağı ve İskitlerin Kökeni Sorunu”, Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı, ed. Sergen Çirkin, cilt. 2 204-238, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- DURMUŞ, İlhami, (2021), “Geç Demir Çağı ve Sarmatlar”, Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı, ed. Sergen Çirkin, cilt. 2 239-267, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (2021), “İlk ve Ana Türkçe Çağı”, Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı, ed. Sergen Çirkin, cilt. 1 289-339 İstanbul Ötüken Neşriyat.
- GRAKOV, Boris Nikolayeviç, “İskitler”, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları İstanbul 2020.
- GROUSSET, Rene, “Bozkır İmparatorluğu”, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.
- GÜNEŞ, Cüneyt, “Avrupa Hun İmparatorluğu’nda Ordu Ve Savaş”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi 2012.
- HASANOV, Zaur, “Çar İskitler İskitler ve Eski Oğuzların Etno-Dil Özdeşleştirilmesi”,(Akt.) İlyas Topsakal, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2009.
- KOZAN, Mert, “Gotların Anayurdu Ve Kökeni”, Tarih Araştırmaları Dergisi 33 / 55 2014, 71-90.
- KURAT, Akdes Nimet, “IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.
- MANDALOĞLU, Mehmet, “Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde Orta Asya’dan Göçler (M.S.VI. Yüzyıla Kadar)”, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.
- MIZRAK, Egemen Çağrı, “Bozkır Kavimleri M.Ö. VII. Yüzyıldan M.S. VI. Yüzyılın Ortalarına Kadar Batı Türkistan ve Kuzey Hindistan’daki Bozkırlılar”, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- ROUX, Jean Paul, “Orta Asya Tarih Ve Uygarlık”, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.
- SIZDIKOV, Bagdaulet, “Batı Kazakistan’daki Sarmat Topluluklarına Ait Silahlar”, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016.
- ÜREN, Umut, “Avrasya Etnolojisinde Alan-As Meselesi”, Ege Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir 2017.
- WOLFRAM, Herwig, “Germanler”, Çev. Tuğba İsmailoğlu Kacı, Kronik Kitap, İstanbul 2021.
- ZEHER, Bahar, “Hunların Doğu Avrupa’ya Gelişleri ve Got Toplulukları İle Münasebetleri”, Kırklareli Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli 2021.

## RUS YAZAR LEV NİKOLAYEVIÇ TOLSTOY'UN YAŞAMINDA VE SANATINDA ATLARIN YERİ

Lada AKSÜT<sup>1</sup>

**Özet:** Antik Çağ'dan yaklaşık XIX.yy.ın ortalarına kadar tarım, yük taşıma, ulaşım ve savaş gibi alanlarda kullanılan atlar insan için vazgeçilmez olmuştur. Sosyal sınıfı ya da ekonomik gücü ne olursa olsun her kesimden insan atlarla iç içe yaşamıştır. Bu durum Rus toplumu için de farklı değildir. Hem aristokratların hem köylülerin yaşamında atların önemi büyüktür. Köklü ve varlıklı bir kont ailesinden gelen ünlü Rus yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy da bu konuda istisna değildir. Küçük yaştan itibaren Tolstoy'un yaşamına giren atlar, son günlerine kadar ona eşlik etmiştir. Tolstoy atlarla ilk önce doğduğu çiftlik olan Yasnaya Polyana'nın harasında tanışarak, onları gözlemlemeye başlar ve mükemmel bir at binicisi olarak yetişir. Daha sonra Kafkasya'da asker olarak görev yaptığı dört yılın büyük bir bölümünü at sırtında geçirir. Kendi ailesini kurduğunda hem erkek hem kız çocuklarına at binmeyi öğretir ve bu sürece büyük önem verir. Atın arkasından sabanla yürüyerek toprak sürer ve hatta seksen yaşından sonra bile ata binip çiftliğin etrafını dolaşarak at üstünde en zorlu yerlerden geçmeyi başarır. Atlardan iyi anladığı için etrafındaki kişiler tarafından at satın alınacağı zaman at seçmekte yardımına başvurulur. Ancak Tolstoy'un en çarpıcı özelliği, işlevselin yanında duygusal bağ kurmasıdır, onlara özel bir sevgi ve şefkat beslemesidir. Bu nedenle atlara yaklaşımının ve onlarla iletişiminin çok farklı boyutta olduğu dikkat çekicidir. Bu durum sadece günlük yaşamında değil yaratıcılığında da kendini göstermiştir. Erken dönem dahil olmak üzere, Tolstoy'un hemen hemen her eserinde karşımıza mutlaka bir at çıkar veya atlardan söz edilir. Atlara olan bağlılığı eserlerindeki at anlatımlarından anlaşılır. Yazar eserlerinde atların cinsinden ya da fiziksel özelliklerinden bahsetmekten ziyade atlarla empati kurarak duygularına inmeye, aklını okumaya çalışır. Atların insanla ilişkileri ve etkileşimleri konusunda kafa yorar. Bu tutum "Savaş ve Barış" (Voyna i mir, 1865-1869), "Anna Karenina" (1878) romanları ve özellikle atın hayat yolculuğunu ele aldığı "Holstomer" (1886) adlı öyküsünde açıkça görünür.

**Anahtar Kelimeler:** Tolstoy, Yasnaya Polyana, Savaş ve Barış, Anna Karenina, Holstomer.

### THE HORSES IN THE LIFE AND THE ART OF RUSSIAN WRITER LEV NİKOLAYEVICH TOLSTOY

**Abstract:** From the antic era to the 19th century, horses were indispensable for man because of their usage in agriculture, transportation, war, etc. No matter their social class or their wealth, people lived with horses. It is valid for the Russian people too. Horses were important for either aristocrats or villagers. For Lev Nikolayevich Tolstoy, who was born into a wealthy and rooted family, it wasn't different. Since an early age, horses have been in his life. Tolstoy met with the horses at the farm that is called Yasnaya Polyana. After that, he started to observe them, and he grew up as a perfect horse rider. In the further periods of his life, he spent years on horses when he served as a soldier in Caucasia and when he had his own family, he taught his children how to ride a horse, and he gave huge importance to that process. He plowed the ground on the horse, and he could accomplish the most challenging routes on the farm when he was eighty. Due to his knowledge about horses, when a horse would be sold or bought around, people sought his help. However, the most significant characteristic of Tolstoy about the horses is he loves and has compassion for the horses besides their functions. That is why he remarkably had a very different level of communication with the horses. It doesn't show only in daily life; it is also shown in the creativity of Tolstoy. Even in his early works, it is seen that horses had a role, or somehow they are mentioned. Thus, it can be seen that he had fidelity to the horses. Instead of saying breeds or explaining the physical features, the writer tried to understand their minds and create empathy for the horses in his works. He made an effort understanding the connection between the horses and man. It can be seen in the novels 'War and Peace' (1865-1869), 'Anna Karenina' (1878), and a story that tells life of a horse which is called 'Holstomer' (1886).

**Key Words:** Tolstoy, Yasnaya Polyana, War and Peace, Anna Karenina, Holstomer.

Antik Çağ'dan yaklaşık XIX.yy.ın ortalarına kadar tarım, yük taşıma, ulaşım ve savaş gibi alanlarda kullanılan atlar insan için vazgeçilmez olmuştur. Sosyal sınıfı ya da ekonomik gücü ne olursa olsun her kesimden insan atlarla iç içe yaşamıştır. Bu durum Rus toplumu için de

<sup>1</sup> Öğr. Gör. Dr., Çankaya Üniversitesi, Modern Diller Birimi, Yabancı Diller Bölümü, ORCID NO: 0000-0002-3448-4117, ladaaksut@cankaya.edu.tr.

farklı değildir. Hem aristokratların hem köylülerin yaşamında atların önemi büyüktür. Köklü ve varlıklı bir kont ailesinden gelen ünlü Rus yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy da bu konuda istisna değildir. Küçük yaştan itibaren Tolstoy'un yaşamına giren atlar, son günlerine kadar ona eşlik etmiştir. Tolstoy atlarla ilk önce doğduğu ve hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği çiftlik olan Yasnaya Polyana'nın harasında tanışarak, onları gözlemlemeye başlar ve mükemmel bir at binicisi olarak yetişir. "Yasny" (ясный) sıfatı Türkçe'ye aydın, açık, net olarak çevrilir. Ama Tolstoy'un çiftliğinin adında yer alan "yasny" Rusça'da dışbudak ağacının ismi "yasen"den türetilmiştir.<sup>2</sup> "Polyana" (поляна) sözcüğü ise ormanın içindeki açık alan anlamına geldiğine göre "Yasnaya Polyana" ifadesini ormanda dışbudak ağaçlarının yetiştiği açık bir alan olarak çevirebiliriz. Rusya'nın Tula bölgesinde bulunan Yasnaya Polyana yukarıdaki bilgiden de anlaşılacağı gibi sık ormanlarla çevrili bir yerdir. Yasnaya Polyana çevresindeki sık ormanların yanı sıra bir göletin, geniş yemyeşil çayırların, bataklıkların, obrukların ve eski parkların olduğu ve çeşitli hayvanların yaşadığı eşsiz bir yerdir. Tolstoy ve ağabeylerinin doğayı sevdikleri bilinmektedir, zira böyle bir yerde doğup yetişen birinin onları sevmemesi mümkün değildir. Edebiyat bilimcisi Gusev, Tolstoy'un hayvanlara büyük bir ilgi duyduğunu ve henüz küçük çocukken ağabeyi Sergey'ye özenerek tavuklarla civcivleri beslediğini anlatır. Yıllar sonra "Anılar"ında kendisi bu tecrübenin hayvanların yaşamıyla yakından ilk tanışması olduğunu söyler.<sup>3</sup>

Tolstoy'un çocukluğundan beri atlara özel ilgisinin olduğu bilinen bir gerçektir. Küçük Tolstoy kurduğu ilk hayaller bile atlarla bağlantılıdır. Aileye ömrü boyunca kâhya olarak hizmet veren ve bütün kardeşleri şeker vererek şımartan yaşlı Praskovya İsayevna'ya Tolstoy henüz dört yaşlarındaiken "General olacağım, çok güzel bir kızla evleneceğim ve kızıl renkli bir at satın alacağım..."<sup>4</sup> diyerek geleceğe dair hayallerini paylaşır. Böyle duygular beslemesinde elbette aile ortamının da büyük rolü vardır. Babası Nikolay İlyiç ava gitmeyi çok sever. Nitekim Yasnaya Polyana'nın etrafındaki ormanlar bunun için çok uygundur. Etkinlik olarak sevildiği ve önemsendiğinden her avdan önce büyük hazırlıklar yapılır ve bu sırada evde bir bayram havası eser. Av hazırlıkları başladığında kardeşler yerlerinden çıkarılan köpekleri ve atları seyretmek için dışarıya fırlarlar. Çocukluğunda Tolstoy'un at kokusunu çok sever. Tolstoy bundan hem gençlik hem ihtiyarlık dönemlerinde birkaç kere bahseder.

Uygun yaşları geldiğinde ailedeki çocuklara at binmeyi öğretirler. 1837 yılında Tolstoy dokuz yaşındaiken aile Moskova'ya taşındığında çocuklar at binmeye öğrenmeleri için maneje götürülürler. Tolstoy çocuklar için yazdığı "Ata Binmeyi Nasıl Öğrendim" (Kak ya vıuçilsya yezdit verhom, 1875) adlı otobiyografik öyküsünde ilk defa ata bindiğinde henüz küçük olduğu için düştüğünü, bu duruma aldırmandan büyüklerin "Çocukların kemikleri yumuşak olur" sözleriyle onu kaldırıp tekrar ata bindirdiklerini ve bundan sonra haftada iki kez maneje giderek kısa sürede ata iyi binmeyi öğrendiğini anlatır.<sup>5</sup> Attan defa ilk düşmek Tolstoy ailesinde büyüüp erkek olmanın bir göstergesi sayılır. Hatta kardeşler mektuplarında ilk defa attan düştüklerini haber vererek övünürler.<sup>6</sup> Daha sonraları çok iyi binici olmasına rağmen Tolstoy defalarca attan düşer. Ama düşmesi bile ustacadır.<sup>7</sup> Buna rağmen birkaç defa kolunun üstüne düşer ve 1864'te av sırasında attan düştüğünde kolu ciddi bir şekilde kırılır. Tedavi olur ama

<sup>2</sup> V. B. Şklovskiy, Lev Tolstoy, "Molodaya gvardiya", Moskva, 1967, s.11.

<sup>3</sup> N. N. Gusev, L. N. Tolstoy. Materialı k biografii s 1828 po 1855 god, İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva, 1954,

Web.: [http://febweb.ru/feb/tolstoy/chronics/g54/g54.htm?cmd=p\\_02](http://febweb.ru/feb/tolstoy/chronics/g54/g54.htm?cmd=p_02).12.2022 tarihinde alınmıştır.

<sup>4</sup> Şklovskiy, a.g.e., s. 25.

<sup>5</sup> L. N. Tolstoy, Sobraniye soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom IX, İzdatelstvo "Pravda", Moskva, 1984, s.183-185.

<sup>6</sup> Şklovskiy, a.g.e., s. 271.

<sup>7</sup> A. L. Tolstaya, Jizn s otsom, Web.: [https://royallib.com/book/tolstaya\\_aleksandra/gizn\\_s\\_otssom.html](https://royallib.com/book/tolstaya_aleksandra/gizn_s_otssom.html) 15.11.2022 tarihinde alınmıştır.

yanlış kaynakıldığı için ağrı duyar ve hareket ettiremez. Bu nedenle Moskova'ya gider ve oradaki doktorlar kolunu tekrar kırarak düzeltirler.<sup>8</sup>

Tolstoy ailesinde büyükler çocuklara atlarla empati kurmayı, onlara sevgi ve saygı duymayı öğretirler. "Yaşlı At" (Staraya loşad, 1880) adlı bir diğer çocuk öyküsünde Tolstoy, yine çocukluğuyla ilgili anılarını anlatır. Tolstoy kardeşlere çiftliğin harasında çocuklara göre sakın bir at bulunmadığından ancak Voronok adlı yaşlı bir ata binmeleri için izin verilir. Çocuklar Voronok'a büyükten küçüğe sırayla binerler. Her biri kardeşlerini sürücülüğüyle etkilemek için Voronok'u zorlar. Sıra aralarında en küçük olan Tolstoy'a geldiğinde, Voronok artık çok yorulduğu için koşmayı istemez. Buna rağmen ağabeylerine ne kadar iyi bir binici olduğunu göstermeye can atan Tolstoy atın her yerine kırbaç ve ayaklarıyla vurur ve canını acıtarak harekete geçirmeye çalışır. Çocukların başında duran ve buna tanık olan hizmetkar sonunda dayanamayarak olaya müdahale eder. Tolstoy'u uyararak atın yaşlı olduğunu açıklar ve küçük çocuğun yaptığından utanmasını sağlar. Hizmetlinin sözlerinden sonra Tolstoy dikkatle bakınca atın gerçekten çok yorulduğunu ve canının yandığını fark eder. Oysa o ana kadar atın da kendisi gibi eğlendiğini sanar. Tolstoy yaptığından pişmanlık duyar, attan iner ve özür dileyerek boynundan defalarca öper. Öykü "*O günden beri çok büyüdüm ve atlara hep acırım ve Voronok'u hep hatırlarım...*"<sup>9</sup> sözleriyle biter.

1837'de babaları Yasnaya Polyana'dan otuz beş kilometre uzaktaki Pirogovo adlı bir çiftlik edinir. Zengin bir çiftlik olan Pirogovo'nun büyük harası olan vardır. Daha sonra kardeşler arasında miras paylaşılırken Pirogovo en az Tolstoy kadar atlara düşkün olan ağabeyi Sergey'e geçer.<sup>10</sup> 1840'ta artık her bir kardeşin kendine ait atı vardır. O yıl bölgede kıtlık yaşandığı için atlara verilen yem miktarı azaltılır ve yulaf ise hiçbir şekilde verilmez. Buna rağmen Tolstoy kardeşler atlarına kıyamayarak köylülerden çaldıkları yulafı atlara şapka içinde taşırlar. Çocuk oldukları için atlara yedirdikleri bu yulafı insanların bulamadıkları ve aç oldukları gerçeğinin henüz farkında değillerdir.<sup>11</sup>

Tolstoy atlarla ilgili çok farklı tecrübeler yaşar. 50'li yıllarda Kafkasya'da asker olarak görev yaptığı dört yılın büyük bir bölümünü at sırtında geçirir. Kafkasya'nın dağlık bölgelerinde, savaş alanlarında at kullanır. Emekli olduğunda 1862'de Başkurtların yaşadığı Samara bölgesine kırmızı tedavisine gider. Orada at arabası üstünde kurulan bir çadırda yaşar, etrafı atla dolaşır ve hatta yerli halk için at yarışları düzenler. Daha sonra Samara'ya yine kırmızı tedavisi için gittiğinde büyük oğlu Sergey'e (1863-1947) yazdığı mektupta ata binmekte ne derece ustalaştığını sorar çünkü çocuklarının geçirdiği öğrenme sürecine özel bir önem vermektedir.<sup>12</sup>

Anlaşılabileceği gibi Tolstoy, çocukluk döneminde edindiği at sevgisini kendi çocuklarına da aşılar ve kız ya da erkek ayırımı yapmadan hepsini usta biniciler olarak yetiştirir. Oğlu Sergey henüz sekiz yaşındayken at üstünde avlara katılır.<sup>13</sup> İyice ustalaştığında ise yarı ehlileşmiş ata binmeyi çok sever.<sup>14</sup> At binmeyi yaklaşık 15 yaşında öğrenen en küçük kızı Aleksandra (1884-1979) için atlar en büyük ilgi alanı olur. Yasnaya Polyana'da alınacak ya da satılacak atları kendisi belirleyen Aleksandra, zamanının büyük kısmını harada ya da at sırtında geçirir ve ata eysersiz

<sup>8</sup> N. N. Gusev, Letopis jizni i tvorçestva L. N. Tolstogo, Ademia, Moskva-Leningrad, 1936, s.157-158.

<sup>9</sup> L. N. Tolstoy, Soçineniya grafa L.N. Tolstago, Çast çetvyortaya, İzdaniye çetvyortoye, İzdaniye naslednikov br. Salayevih, Moskva, 1880, s. 395.

<sup>10</sup> N. N. Gusev, L. N. Tolstoy. Materialı k biografii s 1828 po 1855 god, İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva, 1954, Web.: <http://febweb.ru/feb/tolstoy/chronics/g54/g54.htm?cmd=p> 02.12.2022 tarihinde alınmıştır.

<sup>11</sup> N. N. Gusev, L. N. Tolstoy. Materialı k biografii s 1828 po 1855 god, İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva, 1954, Web.: <http://febweb.ru/feb/tolstoy/chronics/g54/g54.htm?cmd=p> 02.12.2022 tarihinde alınmıştır.

<sup>12</sup> S. L. Tolstoy, Oçerki bilogo, Priokskoye knijnoye izdatelstvo, Tula, 1975, s.29-30.

<sup>13</sup> S. L. Tolstoy, a.g.e., s. 30.

<sup>14</sup> S. L. Tolstoy, a.g.e., s. 65.

binebilecek kadar mükemmel bir binici olur.<sup>15</sup> Tolstoy'un hayatının son yıllarında binmeyi en çok sevdiği atı Delir Aleksandra'nın hediyesidir.

Mükemmel bir binici olan Tolstoy ata binip çiftliğin etrafını dolaşır, at üzerinde korkusuzca en zorlu yerlerden geçer, obruklara girer, tepeler inip çıkar, derelerin üstünden atlar, duraklamadan sık ormanlarda ağaçların arasında süzülür, eğilip dalların altından geçer. Ormandaki tüm patikaları bilir ve ormanın en derin yerlerinden kaybolmadan çıkar. At üstünde kendini güvende hisseden Tolstoy, estetik duruşuyla sanatçılara bile ilham kaynağı olur. Ressam İ.N. Kramskoy (1837-1887) “*at üstünde Tolstoy'un tanıdığı en yakışıklı erkek*” olduğunu söyler.<sup>16</sup> Heykeltıraş Paolo Trubetskoy (1866-1938) Tolstoy'un at üstünde heykellerini yapar.<sup>17</sup>

Yazarın tüm yaşamı atlarla öylesine iç içedir ki, kendi hesabına göre yaşamının yedi yılı at sırtında geçmiştir. Etrafındaki kişiler at satın alacakları zaman bu işten iyi anladığı için Tolstoy'un yardımına başvururlar. Atın arkasından sabanla yürüyerek toprak sürer ve hatta bir ara bozkır atından yeni bir tür üretmeyi bile düşünür.<sup>18</sup> Kendini at üstünde genç ve mutlu hisseden Tolstoy seksen yaşından sonra bile düzenli olarak ata biner. Hatta seksen iki yaşındayken ölümünden birkaç gün önce bir daha geri dönmek üzere evinden ayrıldığı gece tren istasyonuna kadar atıyla yolculuk yapar.

Ancak Tolstoy'un en çarpıcı özelliği, işlevselliklerinin yanında atlarla duygusal bağ kurması, onlara özel bir sevgi ve şefkat beslemesidir. Bu nedenle atlara yaklaşımının ve onlarla iletişiminin çok farklı boyutta olduğu dikkati çeker. Bu durum sadece günlük yaşamında değil yaratıcılığında da kendini gösterir. Erken dönem dahil olmak üzere, Tolstoy'un hemen hemen her eserinde karşımıza mutlaka bir at çıkar veya atlardan söz edilir. Yazar eserlerinde atların cinsinden ya da fiziksel özelliklerinden bahsetmekten ziyade empati kurarak onların duygularını anlamaya, akıllarını okumaya çalışır. Atların insanlarla ilişkileri ve etkileşimleri konusunda kafa yorar. Bu tutum “Savaş ve Barış” (Voyna i mir, 1865-1869), “Anna Karenina” (1875-1877) romanları ve özellikle atın hayat yolculuğunu ele aldığı “Holstomer” (1886) ve “Efendi ve Uşak” (1895) adlı öykülerinde açıkça görünür.

1812 savaşını konu alan “Savaş ve Barış”ta atlarla ilgili uzun anlatımlar yoktur. Ancak dikkat edildiğinde, romanın başından sonuna kadar insanların yanında atların hep var olduğunu görmek mümkündür. Sivil hayatta insanlara hizmet eden atlar savaşta da hizmet etmeye devam ederler, hatta insanların yaralandıkları ve öldükleri gibi atlar da onların yanında yaralanır ve ölürler. Kimi zaman atlar roman karakterlerinin hayatlarındaki önemli olaylara eşlik ederler, kimi zaman da karakteri daha detaylı tanımamızı sağlarlar.

Romanın en etkileyici yerlerinden biri av sahnesidir. Bu av Tolstoy'un en sevdiği kahramanı Nataşa Rostova Arabçik adlı atıyla katılır. Nataşa'nın “*Arabçik'in üstünde ustaca ve kendinden emin*”<sup>19</sup> bir şekilde oturduğunu belirten Tolstoy, okuyucunun Nataşa'ya daha çok sempati duymasını sağlar. Çünkü Tolstoy'un gözünde ustaca at binen kadın ayrıcalıklı bir güzelliğe sahiptir. Nataşa'nın kardeşi Petya ise genç yaşta savaşta ölür. Petya gibi dürüst, iyi kalpli, hayat dolu, idealist birinin ölümünü anlatarak Tolstoy savaşın korkunç yüzünü bir kez daha ortaya koyar. Süvari olarak savaşan Petya düşmanla çatışma sırasında başından vurulur. Vurulduktan sonra ölmekte olan Petya, koşan atın üstünde elleri ve kollarıyla bilinçsizce hareketler yaparak bir süre daha yol aldıktan sonra yana kayar ardından da yere düşüp ölür.<sup>20</sup> Bu anlatım biçimi

<sup>15</sup> A. L. Tolstaya, Jizn s otsom, Web.: [https://royallib.com/book/tolstaya\\_aleksandra/gizn\\_s\\_otssom.html](https://royallib.com/book/tolstaya_aleksandra/gizn_s_otssom.html) 15.11.2022 tarihinde alınmıştır.

<sup>16</sup> Şklovskiy, a.g.e., s. 394-395.

<sup>17</sup> V. Bulgakov, L. N. Tolstoy v posledniy god ego jizni. Dnevnik sekretarya L. N. Tolstogo, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1989, s. 235.

<sup>18</sup> Şklovskiy, a.g.e., s. 366.

<sup>19</sup> L. N. Tolstoy, Voyna i mir, Sobraniye Soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom IV, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984, s.255.

<sup>20</sup> L. N. Tolstoy, Voyna i mir, Sobraniye Soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom VI, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984,s.158.

Petya'nın ölümünü daha da trajik yapar. Romanın ana karakterlerinden biri olan Prens Andrey Bolkonskiy'in ölümüne yol açan yaralanma anının anlatıldığı sahne de bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Fransızların attığı el bombası tabur komutanının bindiği atın hemen yanına düşer. Bombadan korkan at şaha kalkıp oradan uzaklaşır. Atın kapıldığı dehşet duygusu anında insanlara yansır. Askerler arasında panik ve kargaşa yaşanır. Kısa süre sonra Bolkonskiy'in ölümcül yaralanmasına neden olacak patlama gerçekleşir.<sup>21</sup> Böylece paniğe kapılan at talihsiz bir olayın yaşanacağını adeta habercisi olarak karşımıza çıkar. Fark edilmese de atların romandaki gerilimin yüksek olduğu bazı bölümlerinde yer aldıklarını görmek mümkündür.

“Savaş ve Barış” takinden farklı olarak Tolstoy'un daha sonra kaleme aldığı “Anna Karenina” da Vronskiy'in Fru-Fru isimli atı romanın kahramanlarından biri olarak karşımıza çıkar. Tolstoy, yaklaşık bin sayfalık romanında ancak 20 sayfa kadar yer verse de Fru-Fru'ya sembolik açıdan son derece önemli bir rol yükler. Fru-Fru'nun etkileyici ve acıklı öyküsü okuyucunun Vronskiy'i daha iyi tanımasını sağlarken gelecekte olacaklar hakkında ipucu verir. Vronskiy Fru-Fru'yla at yarışına katılır. Romanda bu at yarışı artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını bir göstergesidir. Aynı zamanda Anna'nın geleceğini ima eden bir simgedir. “Ahlaki çöküşün” bir simgesi olan at yarışları aynı zamanda Anna'nın düşüşünü ve Vronskiy'in kaderinin de değişmesini simgeler.<sup>22</sup>

Edebiyat eleştirmeni P.İ. Tkaçov (1844-1886) Fru-Fru ile Anna'nın arasında olan paralellığe dikkat çeker. Bu paralelliğin temelinde ikisinin ortak özellikleri bulunmaktadır.<sup>23</sup> Bu özelliklerinden bir tanesi ikisinin de Vronskiy tarafından sevilmesidir. Fru-Fru'yu romanın örgüsüne dahil etmeden hemen önce Tolstoy, Vronskiy'in Anna'yı sevdiği gibi atları da sevdiğini belirtir. “*Bu iki tutku birbirine engel olmuyordu. Aksine aşktan farklı, tazeleneyeceği ve kendisini heyecanlandıran duygulardan nefes alabileceği bir ilgi ve uğraş gerekliydi ona*”<sup>24</sup>.

Fru-Fru da Anna da asil ve güzeldirler. Anna soylu sınıf mensubu genç ve çekici bir kadındır. Fru-Fru da soylu bir İngiliz atıdır. Hem Anna hem Fru-Fru, Vronskiy'e güvenip bağlanırlar. Sekiz bölümden oluşan romanın daha ikinci bölümünde Fru-Fru'nun ölmesi ileride Anna'nın ölümünün gerçekleşeceği haberini verir. Vronskiy'in iki güzel ve değerli varlığı elinde tutamaması nedeniyle hayatları trajik biçimde sonuçlanır.

Tolstoy, Fru-Fru'yu bir kadına yakışacak kadar şefkat dolu ifadeler kullanarak tasvir eder. Fru-Fru fizik olarak kusursuz değilse de çok güzel bir attır. “Tüm kusurlarını unutturan nitelik” ise sahip olduğu asil kanıdır.<sup>25</sup> Ayrıca Tolstoy defalarca Fru-Fru'nun çok akıllı olduğunu vurgular. Fru-Fru'nun tasvirini yaparken hakkında “*Konuşamamasının tek nedeni ağzının mekanik yapısının buna uygun olmadığı izlenimini veren hayvanlardan biriydi*”<sup>26</sup> sözlerini kullanır. Vronskiy'le ilk karşılaştığında Fru-Fru ne kadar akıllı ve ince ruhlu bir hayvan olduğunu kanıtlar. “*Ona bakan Vronskiy'in hissettiği tüm duyguları sezmiş gibi görünüyordu*”<sup>27</sup> cümlesini Tolstoy boşuna kullanmaz. At yarışı sırasında Vronskiy'le bütünleşecek kadar uyum sağlayan Fru-Fru adeta onun aklını okuyor gibi koşar ve Vronskiy rakiplerini geçer. Aralardaki uyumu bozan Vronskiy olur. Koşu sırasında Vronskiy'in yaptığı yanlış hareket atın belinin kırılmasına neden olur. Fru-Fru yere devrilir. Kazanma arzusu içinde olan Vronskiy, dizginleri çekerek atını kaldırıp tekrar koşmasını sağlamaya çalışır. Beli kırılmış halde bile sahibini yarı

<sup>21</sup> L. N. Tolstoy, Voyna i mir, Sobraniye Soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom V, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984, s.264.

<sup>22</sup> Z. B. Özer, Anna Karenina'yı Yeniden Okumak, Roman Kahramanları, Üç Aylık Edebiyat Dergisi, Temmuz/Eylül, Sayı 35, 2018, s. 45.

<sup>23</sup> B. M. Eyhenbaum, Lev Tolstoy: issledovaniya. Statyi, Fakultet filologii i iskusstv SPbGU, Sankt-Peterburg, 2009, s.682.

<sup>24</sup> L. N. Tolstoy, Anna Karenina, Sobraniye Soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom VII, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984, s.194.

<sup>25</sup> L. N. Tolstoy, Anna Karenina, a.g.e., 1984, s. 202.

<sup>26</sup> L. N. Tolstoy, Anna Karenina, a.g.e., 1984, s. 202.

<sup>27</sup> L. N. Tolstoy, Anna Karenina, a.g.e., 1984, s. 202.

yolda bırakmak istemeyen Fru-Fru kalkmaya çalışsa da tekrar yere yığılır. Bu sahneyi anlatırken Tolstoy Fru-Fru için son derece şefkatli ve dokunaklı sözcükler kullanır:

*“Vronskiy ayağını çeker çekmez Fru-Fru ağır ağır hırıldayarak ve ayağa kalkmak için terlemiş ince boynuyla boşuna çabalayarak yana devrildi ve Vronskiy’in ayaklarının dibinde vurulmuş bir kuş gibi çırpınmaya başladı. (...)Vronskiy kargaşanın bittiği çamurlu toprakta sallanarak tek başına dururken Fru-Fru ağır nefes alarak önünde yatıyor ve kafasını ona doğru çevirip güzel gözleriyle ona bakıyordu. Olanları henüz kavramamış olan Vronskiy atın dizginlerini çekti. At tekrar bir balık gibi çırpındı (...) ön bacaklarını doğrulttu ama arkasını kaldıramadan aniden sallanıp tekrar yana düştü. Hırstan dolayı yüzü çirkinleşmiş, soluk ve çenesi titreyen Vronskiy topuğuyla karnına vurdu ve tekrar dizginleri çekti. Fakat Fru-Fru artık hareket etmiyor, sadece burnu ve ağzı toprağa dayamış sahibine konuşan gözlerle bakıyordu”.*<sup>28</sup>

Tolstoy’un çaresizce çırpınan Fru-Fru’yu kuşa ya da balığa benzetmesi ve sahibine ne şekilde baktığının üzerinde durması bu güzel hayvana karşı tutumunu gösterir. Vronskiy hırslarının peşinde koşarken Fru-Fru’nun tek isteği sahibini memnun etmektir. Böylece talihsizliğin faturasını ise sahibine şartsız koşulsuz sevgi duyan ve hizmet eden Fru-Fru öder. Ayağa kalkamayan Fru-Fru başından vurularak hayatına son verilir.

Fru-Fru’nun ölümü gerçek bir olaya dayanır. Knyaz D.B Golistin adlı birinin atının yarış sırasında engeli aştıktan sonra beli kırılır. Tolstoy arkadaşı D.D. Obolenskiy’den (1844-1931) duyduğu bu olayı romanın örgüsüne katar.<sup>29</sup> Tolstoy’un eserlerinde yer alan karakterlerin büyük çoğunluğu gibi Fru-Fru’nun da bir prototipi vardır. Obolenskiy anılarında Tolstoy’un İngiliz atları yerine bozkır ya da Asya ırkı atlarını tercih ettiğini belirtir. Anıların devamında Obolenskiy, Tolstoy’un “Anna Karenina”yı yazdığı sıralarda katıldığı avlardan birinde herkesin Upa nehrinin karşı kıyısına geçmesi gerektiğini ve tüm atlar sudan korkarken sadece Obolenskiy’in İngiliz atının korkusuzca suya girdiği belirtilir. Diğer atlar ise İngiliz atından cesaret alarak suya girer ve böylece karşıya geçilir. Bu olaydan sonra Tolstoy Obolenskiy’in harasından Fru-Fru adı verilmiş bir İngiliz atı alır ve birkaç sonbahar ava hep bu atla gider.<sup>30</sup>

Fru-Fru adı Tolstoy’un Vronskiy’in atına bu adı vermesinden dolayı ün kazanır. Ama aslında bu adın edebi bir kaynağı da vardır. Fru-Fru, Henri Meihac ile Ludovic Halévy’nin 1870’te Rus tiyatrolarında oynanan ve o dönemde popüler “Frou-Frou” (1869) piyesinin baş kahramanının adıdır. Yakınlarının Fru-Fru diye seslendiği hoppa kız Gilberte evlenir ama çok geçmeden oğlunu ve kocasını bırakıp sevgilisiyle kaçır. Piyesin finalinde Gilberte’in kocası, karısının sevgilisini düelloda öldürür, Gilberte ise pişman olup evine döner ama kısa süre sonra veremden ölür. Böylece Tolstoy, Vronskiy’in atına Anna gibi ailesini terk eden ve sonra ölen bir başka genç kadının adını vererek aralarındaki bağı daha fazla derinleştirmiş olur.<sup>31</sup>

Tolstoy 1895’te kaleme aldığı “Efendi ile Uşağı” (Hozyain i rabotnik) öyküsünde yetmişli yıllarda yani Rusya’da köleliğin kalkmasından sonraki bir olayı anlatır. Tolstoy’un olgunluk dönemine ait bu öykü o zamanki düşüncelerini yansıtır. Tolstoy kahramanların aklından geçenleri aktarma, psikolojik analiz ile tasvir gibi yöntemler kullanarak yaşam, ölüm, maddi ve manevi değerler gibi ebedi konuları ele alır. Hızla zenginleşen tüccar Vasiliy Andreiç Brehunov yakınlarda yaşayan bir toprak sahibinden kuru satın almak ister ve işi sonuçlandırmak için toprak sahibinin yanına gitmesi gerekir. Kilise ayinine katılması nedeniyle Vasiliy Andreiç öğle sonrasına kalır ve ancak saat üç gibi yola çıkmaya hazırlanır. Yolculuk için saat artık geç olmasına rağmen Vasiliy Andreiç bu işi ertelemek istemez çünkü gerçek fiyatının üçte birine alacağı koruyu şehirli başka tüccarlara kaptırmaktan korkar. Gitmeye kararlı Vasiliy Andreiç,

<sup>28</sup> L. N. Tolstoy, Anna Karenina, a.g.e., 1984, s. 222.

<sup>29</sup> S. L. Tolstoy, a.g.e., s. 55.

<sup>30</sup> B. M. Eyhenbaum, a.g.e, s.682.

<sup>31</sup>B. M. Eyhenbaum, a.g.e, s.683.



uşağı Nikita'ya Muhortiy isimli atı hazırlamasını söyler. Nikita Muhortiy'in yanına gittiğinde aralarındaki iletişim dikkat çeker:

*“Ne oldu? Özledin mi şaşkın? – ağırdaki tek başına duran alacalı arkası biraz düşük güzel yapılı orta boy atın alçak sesli selamlama kişnesine cevap verdi Nikita. – bekle bekle, telaşlanma, önce sana su vereyim, – dedi ata her şeyi anlayan bir varlıkla konuşur gibi (...) Tezeği temizlenmemiş ahırdan dışarı çıkan Muhortiy oynamaya başladı ve arka bacağıyla onla beraber kuyuya doğru koşan Nikita'ya vuracaktı gibi hareket yaptı. – Yavaş ol seni uyanık! – dedi bu oyunu özellikle seven Muhortiy'in bacağını vurmak için değil, sadece eskimiş gocuğuna dokunmak için ne kadar itinalı kaldırdığını bilen Nikita”.*<sup>32</sup>

Bu alıntıdan Nikita'nın sevgisine ve şefkat dolu sözlerine Muhortiy'in da sevgiyle karşılık verdiğini anlamak mümkündür.

Vasiliy Andreiç, Nikita'yı da yanına alarak yola çıkar. Şiddetli kar fırtınasına yakalanarak yolu kaybederler ve uzun süre bulamazlar. Karanlık çöker ve gece başlar. Yolcuların kayboldukları ıssız yerde gecelemeden başka çareleri kalmaz. Üçü de hayatta kalma mücadelesi verirler ama fırtınanın sonunda sadece biri hayatta kalır. Öykünün finalinde Vasiliy Andreiç ve Muhortiy donarak ölürken karların altında kalan Nikita bir gün sonra canlı bulunur.

Öykü iki kişinin yolculuğu üzerinden ilerler. Ancak Muhortiy bu öykünün üçüncü önemli kahramanıdır. Öykünün başında Tolstoy, Muhortiy'i sahiplerini seven genç, enerjik, hızlı koşan, hayat dolu ve akıllı bir at olarak tasvir eder. Vasiliy Andreiç'le Nikita'nın düşüncelerine ve ruh hallerine paralel olarak atın kısa tasvirlerle araya serpiştirilmiş davranışları anlatılır. Tolstoy öykü boyunca Muhortiy için ara ara “iyi at”, “akıllı at”, “söz dinleyen at” ifadelerini tekrarlar. Muhortiy insanlar özellikle de Vasiliy Andreiç'den çok daha olumlu anlatılır. İnsanlar kendi çıkarları peşinde koşarken Muhortiy herhangi bir çıkar gütmmez. Sahipleriyle beraber olup onlara hizmet etmenin dışında bir isteği ve mutluluğu yoktur. Bunun yanında yazar tarafından Muhortiy, Vasiliy Andreiç'ten çok daha güvenilir bir varlık olarak gösterilir. Geceyi kayboldukları yerde geçirmek zorunda kalan Vasiliy Andreiç birden büyük bir korkuya kapılır ve Nikita'yı ölüme terk ederek Muhortiy'a binip kendi canını kurtarmak için oradan kaçmaya çalışır. Paniğe kapılan Vasiliy Andreiç farkında olmadan aynı yerde dönüp durur ve sonunda Muhortiy'in üzerinden karın içine düşer. Ayağa kalktığı anda ise Muhortiy'in oradan uzaklaştığını görür. Muhortiy'in ayak izlerini takip ederek peşinden giden Vasiliy Andreiç kendisini Nikita'nın yanına dönmüş halde bulur. Böylece Muhortiy'in sahibini terk etmek yerine sonunda ölüm bile olsa yanına döndüğünü görmekteyiz. Vasiliy Andreiç de ölür. Vasiliy Andreiç'in ölüm nedeni donmakta olan Nikita'yı bedeniyle örtmek ısıtmaya çalışması değil daha fazla zenginleşmek hırsıyla vakitsiz yola çıkmasıdır. Muhortiy'in ölümüne ise karşılıksız hizmet ettiği insanın doyumsuzluğu yol açar. Bu nedenle fırtına bittikten sonra bulunan Vasiliy Andreiç'le Muhortiy'in bedenlerinin tasvirleri arasında gözle görülür fark vardır:

*“Koşum takımlarıyla çaprağı yana kaymış, ölü başını kemikleşmiş gırtlığının üstüne indirmiş karnına kadar karın içinde bembeyaz ayakta duruyordu, burun deliklerinin etrafında buzdan saçaklar oluşmuş ve kırağı düşmüş gözlerinin etrafı donmuş göz yaşlarıyla kaplanmıştı. Bir gecede öylesine zayıflamıştı ki bir deri bir kemik kalmıştı. Donmuş et karkas gibi kaskatı kesilen Vasiliy Andreiç'i Nikita'nın üzerine kapanır kapanmaz donduğu andaki haliyle bacakları ayırık bir şekilde aldılar. Şahininkine benzeyen gözleri donmuş ve kısa kesilmiş bıyıklarının altındaki açık kalmış ağız karla dolmuştu”.*<sup>33</sup>

<sup>32</sup> L. N. Tolstoy, Hozyain i rabotnik, Sobraniye Soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom XI, Povesti i rasskazı, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984, s. 221.

<sup>33</sup> L. N. Tolstoy, Hozyain i rabotnik, 1984, a.g.e, s. 264.

Vasiliy Andreiç'in ölü bedeninin tasviri üzüntü uyandırmadığı gibi hafif alaycı bir nitelik taşır. Ölümü sessiz bir şekilde kabullenen Muhortiy'ın Vasiliy Andreiç'inkine göre daha ayrıntılı yapılan tasvirinin ise derin bir acıma duygusu içerdiğini görmekteyiz.

Şklovskiy, atları ve onlarla ilgili her şeyi bilen Tolstoy'u çağımızda yaşayan iyi bir araç sürücüsü olmakla kakmayıp motorunu kendi elleriyle defalarca söküp tekrar toplamış bir insana benzetir.<sup>34</sup> Yazarın atları bu denli iyi tanınması bu hayvanlarla empati kurmasını daha da kolaylaştırmıştır. Tolstoy'un atlarla arasındaki olağan üstü duygusal bağ konusunda Turgenev'in de bir anısı vardır. Bir akşam ikisi köyde gezerken yaşlı, zayıf, bitkin düşmüş, yaşlılık ve iş nedeniyle çökmüş bir katır görürler. Tolstoy yaklaşır katırı okşayarak düşüncelerini ve hislerini aktarmaya başlar. Bundan fazlasıyla etkilenen Turgenev: "*Lev Nikolayeviç bence siz bir zamanlar kesinlikle attınız*" der.<sup>35</sup> Bu olayın yaşandığı sıralarda Tolstoy günlüğüne "*Bir atın öyküsünü yazmak istiyorum*"<sup>36</sup> diye not düşer. Böylece Tolstoy'un kaleminden yıllar sonra at hakkında bir öykü çıkar. Öykü üzerinde çalışma süreci otuz iki yıl (1853- 1885) almıştır. Holstomer adındaki atın hayatının bir insan hayatından farksız anlatıldığı bu öyküye Tolstoy yine Holstomer başlığını koyar. 'Keten ölçer' anlamına gelen Holstomer adı sözü geçen ata hızlı, güçlü ve uzun adımları için verilmiştir.<sup>37</sup> İyi bir soydan gelen Holstomer'in alacalı olarak doğduğu gerçeği onun kaderini belirler. Birçok attan daha hızlı koşmasına rağmen Holstomer, tüylerinde olmaması gereken lekeler nedeniyle soyunun devam etmemesi için kısırlaştırılır.

Diğer atlardan farklı olması sebebiyle içine kapanıp daha fazla düşünmeye eğilim gösteren Holstomer insanlar için "benim" sözcüğünün ne kadar önemli olduğunun farkına varır. İnsanlar iyi şeyler yapmak yerine daha çok şeye sahip olmak için yalan söyler ve her türlü ahlak dışı hareketlerde bulunurlar. Holstomer hayvanların bu nedenle insanlardan daha üstün olduğu sonucuna varır ve diğer atlara bu düşüncesini: "*İnsanların eylemleri sadece konuşmaktan bizimki ise gerçekten yapmaktan ibarettir*"<sup>38</sup> sözleriyle aktarır. Holstomer'in ağzından söylenen bu düşüncenin aslında Tolstoy'un kendisine ait olduğunu anlamak mümkündür.

Holstomer birinden diğerine satılarak birkaç sahip değiştirmek zorunda kalır. En sevdiği sahibi ise genç, yakışıklı ve zengin bir süvari subayıdır. İsteddiği her şeye sahip olan ve çok hızlı bir yaşam süren bu subay, Holstomer'i başka atlarda ender rastlanan tüylerindeki lekeleri nedeniyle alır. Kendinden başka kimseyi sevmeyen bu sahibi, Holstomer'i önemsemez, gereken bakımların yapılmasını sağlamaz ve iyiliğini hiç düşünmeden son hız koşturtur. Buna rağmen Holstomer bu sahibini çok sever. Çünkü genç, yakışıklı, hayat dolu birine hizmet etmek, onla beraberken var gücüyle koşmak kendisine büyük bir mutluluk verir. Böyle yaşam biçimi sağlığını kötü yönde etkilemesine rağmen Holstomer sahibini öylesine sever ki, onun için kendini feda etmeye bile razıdır:

*"Mahvolmamın nedeni o olsa da kimseyi hiçbir zaman sevmese de onu bunun için sevdim ve sevmeye de devam ediyorum. (...) Bana karşı soğuk ve acımasız davranması, ona muhtaç oluşum sevgimi daha da arttırdı. O güzel zamanlarımızda öldür beni, çatlayana kadar koşturt, ondan daha da mutlu olacağım diye düşünürdüm".<sup>39</sup>*

Subayın bir sevgilisi vardır. Sevgilisi subayı terk ederek başka bir erkekle kaçır. Subay, yetişip sevgilisini yolda durdurmak için Holstomer'i aşırı bir hızla kullanır. Sahibinin isteğini yerine getiren Holstomer hastalanarak güçten düşer ve eski enerjisiyle hızını kaybettiği için satılır. Bundan sonra Holstomer birçok defa el değiştirir. Sahiplerini memnun etmeye çalışan

<sup>34</sup> Şklovskiy, a.g.e., s. 271.

<sup>35</sup> Eyhenbaum, a.g.e., s. 441.

<sup>36</sup> N. N. Gusev, 1936, a.g.e., s. 67.

<sup>37</sup> E. Z. Günel, Doğa ve Bilimin Birleştiği Bir Öykü *Holstomer*, Roman Kahramanları, Üç Aylık Edebiyat Dergisi, Temmuz/ Eylül, Sayı 35, 2018, s. 48.

<sup>38</sup> L. N. Tolstoy, Holstomer, Sobraniye Soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom XI, Povesti i rasskazi, İzdatelstvo "Pravda", Moskva, 1984, s. 24.

<sup>39</sup> L. N. Tolstoy, Holstomer, 1984, a.g.e., s. 26.

Holstomer hizmetinin karşılığında hor kullanılır ve acı çektirilir. Ama tüm yaşadıklarına rağmen kadar insanlara karşı sevgisini yitirmez, onların iyiliği için çabalar. Artık ihtiyarlandığında bile hayatının son günlerini yaşayan Holstomer at çobanı üstüne bindiğinde aklından geçenler “(...) ve yan oturur sırtıma, her zaman yan; oysa o tarafım çok acır. Yine de Tanrı ona iyilik versin, başkalarının zevki uğruna acı çekmek benim için yeni bir şey değil.”<sup>40</sup>

Holstomer bir köylünün atından uyuz kaptığı için kesilerek öldürülmesine karar verilir. Kesim yerine götürülen zavallı at hayatında çok fazla kötülük görmesine rağmen insanlara olan sevgisini ve güvenini yitirmediği için boğazı kesilmek üzere kafası yukarıya kaldırılırken: “Tedavi etmek istiyorlar, etsinler”<sup>41</sup> diye düşünür. Kesilmiş boğazından kanlar boşalırken bu kanla beraber bedeninden hayatının tüm ağırlığı gidiyormuş gibi hisseder ve ölümünü kabul ederek huzura kavuşur.

Tüm hayatını bencil bir şekilde keyfince yaşamak için harcayan Holstomer’in eski sahibi olan süvari subayı kimseye faydası dokunmadan ölüp gider. Öldükten sonra da bedeninin nereye ve nasıl gömüleceği konusunda çevredeki insanlara yük olur. Yaşadığı sürece insanlara hizmet veren Holstomer’in öldükten sonra bedeninin her parçası işe yarar: derisini ve kemiklerini insanlar kullanır, eti ise hayvanlara yem olur. Tolstoy, “Holstomer” öyküsünün finalinde “Efendi ile Uşağı” öyküsünün finalinde olduğu gibi sahibiyle atını karşılaştırarak atların insanlara göre birçok yönden daha iyi olduğunu vurgular.

Gerek doğup yetiştiği yerin özellikleri gerekse ailesinin yaşam tarzı nedeniyle Tolstoy’un atlara karşı çocukluğunda başlayan sevgisi yaşamının son günlerine kadar devam eder. Atlarla hep iç içe olduğu için bu hayvanları iyi tanıyan Tolstoy aynı zamanda onlarla duygusal bir bağ kurar ve bunu sanatına taşır. Tolstoy’un eserlerinin çoğunda yer alan atlar bazı roman ve öykülerinde önemli bir kahraman olarak öne çıkar. “Holstomer”de ise eserin baş kahramanı bir attır. Tolstoy atların fiziksel özelliklerini iyi anladığı gibi onların iç dünyalarını, duygularını ve akıllarından geçenleri tahmin etmeye çalışır hatta bazen kendini onların yerine koyar ve bunun sonucunda ilgi çekici bir biçimde atları duygu anlamında insanların üstünde tutar. Böylece atlarda bulunan karşılıksız sevgi, sadakat, bağlılık, özveri ve empati duygularının insanlarda olması gerektiğine konusundaki inancını okuyucuya aktarır.

## Kaynakça

- BULGAKOV, V., L. N. Tolstoy v posledniy god ego jizni. Dnevnik sekretarya L. N. Tolstogo, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1989.
- EYHENBAUM, B. M., Lev Tolstoy: issledovaniya. Statyi, Fakultet filologii i iskusstv SPbGU, Sankt-Peterburg, 2009.
- GUSEV, N. N., L. N. Tolstoy. Materiali k biografii s 1828 po 1855 god, İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva, 1954, Web.: <http://febweb.ru/feb/tolstoy/chronics/g54/g54.htm?cmd=p> 02.12.2022 tarihinde alınmıştır.
- GUSEV, N. N., Letopis jizni i tvorčestva L. N. Tolstogo, Ademia, Moskva-Leningrad, 1936.
- GÜNAL, E. Z., Doğa ve Bilimin Birleştiği Bir Öykü *Holstomer*, Roman Kahramanları, Üç Aylık Edebiyat Dergisi, Temmuz/ Eylül, Sayı 35, 2018.
- ÖZER, Z. B., Anna Karenina’yı Yeniden Okumak, Roman Kahramanları, Üç Aylık Edebiyat Dergisi, Temmuz/ Eylül, Sayı 35, 2018.
- ŞKLOVSKİY, V. B., Lev Tolstoy, “Molodaya gvardiya”, Moskva, 1967.
- TOLSTAYA, A.L., Jizn s otsom, Web.: [https://royallib.com/book/tolstaya\\_aleksandra/gizn\\_s\\_otssom.html](https://royallib.com/book/tolstaya_aleksandra/gizn_s_otssom.html) 15.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- TOLSTOY, L. N., Anna Karenina, Sobraniye Soçineniy v dvenadsati tomah, Tom VII, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984.
- TOLSTOY, L. N., Holstomer, Sobraniye Soçineniy v dvenadsati tomah, Tom XI, Povesti i rasskazi, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984.
- TOLSTOY, L. N., Hozyain i rabotnik, Sobraniye Soçineniy v dvenadsati tomah, Tom XI, Povesti i rasskazi, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984.
- TOLSTOY, L. N., Sobraniye soçineniy v dvenadsati tomah, Tom IX, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984.
- TOLSTOY, L. N., Soçineniya grafa L.N. Tolstago, Çast çetvyortaya, İzdaniye çetvyortoye, Moskva: İzdaniye naslednikov br. Salayevih, 1880.
- TOLSTOY, L. N., Voyna i mir, Sobraniye Soçineniy v dvenadsati tomah, Tom IV, İzdatelstvo “Pravda”, Moskva, 1984.

<sup>40</sup> E. Z. Günal, 2018, a.g.e., s. 48.

<sup>41</sup> L. N. Tolstoy, *Holstomer*, 1984, a.g.e., s. 39.

TOLSTOY, L. N., Voyna i mir, Sobraniye Soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom VI, İzdatelstvo "Pravda", Moskva, 1984.  
TOLSTOY, L. N., Voyna i mir, Sobraniye Soçineniy v dvenadtsati tomah, Tom V, İzdatelstvo "Pravda", Moskva, 1984.  
TOLSTOY, S. L., Oçerki bilogo, Priokskoye knijnoye izdatelstvo, Tula, 1975.

## N.M. KARAMZİN'İN “ZAMANIMIZIN ŞÖVALYESİ” ADLI ESERİNDE AYDINLANMA MOTİFLERİ

Mehmet Fırat ARAMACI\*

**Özet:** XVIII. yüzyıl Rus edebiyatı, güç kazanan akımlar, dönemin yazarlarının ortaya koyduğu farklı türlerdeki eserler ve bu eserlerin özellikleriyle Rus edebiyat tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olarak tanımlanır. Başta klasisizm olmak üzere bu dönemde aydınlanma, bireyin bilinçlenmesi ve eğitilmesi konularıyla bağlı akımlar bu döneme yön vermiştir. Yüzyılın sonlarına doğru, insan aklıyla birlikte duyguları ve hislerine de önem veren sentimentalizm akımı, Rusya’da o döneme kadar alt bir tür olarak görülen düzyazıyla önem kazanmış, Rus aydınlanmasına bağlı edebi anlayışa yeni bir boyut katmıştır. Özellikle Rus sentimentalizminin kurucusu Nikolay Mihayloviç Karamzin’in düzyazı eserleri, bu akımın özelliklerini yansıtmalarının yanı sıra bireyin aydınlanmasını, duygularının olgunlaşmasını motifler aracılığıyla yansıtmaktadır. Çalışmamızın odak noktası, Karamzin’in “Zamanımızın Şövalyesi (Rıtsar Naşego Vremeni)” adlı eserinde aydınlanma ve bireyin olgunlaşması bağlamındaki bağlayıcı motiflerin incelenmesidir. Odak noktamız ele alınırken çalışmamızda motif kavramı, Boris V. Tomaşevski’nin *Tema Örgüsü* kuramında değinilen motif türleri bağlamında ele alınacaktır. Tomaşevski’nin adı geçen kuramında motiflerin edebi metindeki rolü Rus edebiyat tarihinde kilit rol oynayan pek çok eser hakkında bakış açısı kazanmamızı sağlamaktadır. Ayrıca Karamzin’in söz konusu eserindeki motiflerin Rus edebiyatının ilerleyen dönemlerinde nasıl bir etkide bulunduğu sorusu da çalışmamızda cevaplanmaya çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Nikolay Karamzin, Zamanımızın Şövalyesi, Boris Tomaşevski, Aydınlanma, Motif.

### ENLIGHTENMENT MOTIVES IN N.M. KARAMZİN’S WORK “THE KNIGHT OF OUR TIME”

**Abstract:** Russian literature in XVIIIth century is identified as one of the most important milestones in history of Russian literature with artistic movements gaining power, the works of the era’s authors in different genres and their characteristics. In this period, movements related to enlightenment, awareness of individual and education especially classicism gave direction to this era. Towards the end of the century sentimentalism that regards not only human mind, but also his/her emotions and feelings gained significance with prose, till that period was seen as a lower style in Russian Literature and it gave Russian literary mentality related to enlightenment a new dimension. Especially works in prose of Nicolay Karamzin, who is the founder of Russian sentimentalism both reflect the characteristics of the movement and reflect enlightenment’s mentality and maturity of a person’s feelings through motives.

Focus of this works is the analysis of connecting motives that related to enlightenment and maturity of person in Nicolay Karamzin’s work “The Knight of Our Time (Rıtsar’ Nashego Vremeni)”. While dealing with the focus, in this work the term “motive” will be mentioned in the context of “types of motives” in Boris Tomashevsky’s theory of “Subject”. In the mentioned theory of Tomashevsky role of the motives in literary text provides perspective on literary works in Russian literature that played significant role in history of Russian literature. Moreover, in the work the question how the motives in Karamzin’s literary work effected proceeding eras of Russian literature.

**Key Words:** Nicolay Karamzin, The Knight of Our Time, Boris Tomashevsky, Enlightenment, Motive.

### Giriş

XVIII. yüzyıl Rus düzyazısı, yüzyılın sonlarına doğru gelişim göstermiş, daha önce hakimiyet kazanan türlerin aksine insan duygularını, etik öğretiyi bu kez duygular aracılığıyla eserlerde ortaya koymuştur. Hiç şüphesiz bu yeni eğilimin kaynağı Avrupa edebiyatında da etkin olan sentimentalizm akımıdır. Bu akım o dönemde akılcılığı ve mantığı aydınlanmanın tek ölçütü olarak gören edebi anlayışa karşı, duyguların aydınlanmanın koşulu olduğu düşüncesini benimsemiştir.<sup>1</sup> Avrupa edebiyatında bu akıma bağlı olarak ideal, mükemmel ve erdemli insanın resmedildiği pek çok eser verilmiştir; sözgelimi Fransız Devrimi’nin düşünsel

\* Arş Gör., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-0317-2505, [mfirat.aramaci@selcuk.edu.tr](mailto:mfirat.aramaci@selcuk.edu.tr).

<sup>1</sup> Emine İnanır, Rus Edebiyatında Aydınlanma Çağı, İ.Ü: Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 153.

mimarlarından Jean Jacques Rousseau'nun *Julie ya da Yeni Helois*, S. Richarson'un *Pamela ya da Erdemin Ödülü* adlı eserleri sentimentalizm akımının Avrupa'daki örnekleri olarak gösterilebilir.<sup>2</sup> Söz konusu eserler, insanın duygularını, iç dünyasını ele alması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca bu eserler, önceki klasik eserlerin aksine yalnızca soylu sınıfını kapsamayıp, farklı sınıflardan insanları da konu edinmektedir.<sup>3</sup>

Rus edebiyatında sentimentalizm akımının kurucusu olan Nikolay Mihayloviç Karamzin (1766-1826) de yazdığı eserlerde adı geçen yazarların eserlerindeki özellikleri kullanmıştır. Özellikle bireyin iç dünyasının gelişimi, duygularının olgunlaşması ve etik değerlere sahip bir birey olma ideali yazarın eserlerinde karşımıza çıkan bir olgudur. Karamzin'in eserlerinde bu özelliklerin ortaya konduğu pek çok motif görülmektedir. Çalışmamızda bu motiflerin belirgin şekilde görüldüğü *Zamanımızın Şövalyesi (Ritsar Naşego Vremeni)* adlı eser ele alınacak, bu eserdeki motifler incelenecektir. Çalışmamız boyunca bu motifler, Boris Tomaşevski'nin *Tema Örgüsü* kuramındaki motif kavramı ve türleri bağlamında değerlendirilecektir. Modern Rus edebiyat eleştirisinin önemli ekollerinden *Biçimci Okul (Formalnaya Şkola)*'a mensup Tomaşevski'nin klasik eserler üzerine görüşleri ve kuramındaki motif kavramının edebi metinlerdeki kapsayıcılığı ilk olarak bu kurama ve bu kuram bağlamındaki motif kavramına değinmeyi gerekli kılmaktadır. Zira motif kavramının bu kuram bağlamında açıklanması Karamzin'in söz konusu eserinde aydınlanma bağlamında motiflerin açıklanmasını kolay hale getirecektir.

### 1. Boris Tomaşevski'nin Tema Örgüsü Kuramı Bağlamında Motifler

Rus metin biliminin kurucusu olarak nitelendirilen Boris Tomaşevski, aynı zamanda A.S. Puşkin'in el yazmaları üzerinde çalışmalarda bulunan önemli Puşkin uzmanlarından biridir.<sup>4</sup> Her ne kadar yazar, kendisini tek bir alanın uzmanı olarak görmese de Puşkin üzerine yaptığı çalışmalar, ileride değineceğimiz motif kavramı ve türlerinin açıklanmasında kilit rol oynayan örnekler haline gelmiştir. Yazar, bilimsel faaliyetlerine ilk olarak şiir üzerine kaleme aldığı çalışmalar ile başlar. Tomaşevski'nin şiir üzerine yürüttüğü bilimsel çalışmalar şiir sanatını bilimsel bir yaklaşımla ele alan Rus biçimciliği bağlamındaki faaliyetleridir. Tomaşevski, şiirde ses yinelemeleri teorisini Osip Brik'in çalışmalarını baz alarak geliştirir.<sup>5</sup> Bu teoriye göre şiirde tekrar eden sessiz harf sayısına bağlı olarak şiirler basit tekrar ya da çoklu tekrarlara sahiptir. Tomaşevski aynı zamanda Rus Sembolizminin temsilcilerinden Andrey Bely'nin sanatı üzerine de çalışmalar yürütmüş, 1923'te kaleme aldığı *Rus Şiir Sanatı (Russkoye Stihoslojenije)* adlı eseri Jirmunski tarafından "Rus prosodisi hakkında yapılan ilk bilimsel çalışma" olarak nitelendirilir.<sup>6</sup>

Tomaşevski, *Edebiyat Kuramı* adlı eserinde değindiği *Tema Örgüsü* kuramında bir edebi eserin temasının seçimi, bu temanın seçiminde ön plana çıkan ilgi, okuyucu gibi farklı unsurlardan söz eder. Bu unsurların yanında Tomaşevski, eserinde süje ve fabulanın eserdeki rolüne vurgu yapar. Edebi metinde tema öğelerinin- başka bir deyişle eserdeki olayların- düzenlenmesinde iki farklı yön karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Puşkin'in Yevgeni Onegin adlı eserinde de görüldüğü gibi fabula neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı unsurların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.<sup>7</sup> Diğer bir fabula türüne ise betimleme yönü ağır basan eserlerde rastlamaktayız. Karamzin'in *Rus Gezginin Mektupları* adlı eseri bu fabula türüne örnek olarak gösterilebilir.<sup>8</sup> Neden- sonuç ilişkisi dışında Tomaşevski fabulada öne çıkan bir başka unsur

<sup>2</sup> A.e.

<sup>3</sup> A.e.

<sup>4</sup> N.D. Tamarçenko, "Poetika» Tomaşevskogo i yiyosudba", (Çevrimiçi), <https://scibook.net/teoriya-literaturyi-istoriya/tamarchenko-poetika-tomashevskogo.html> (31.03.2021).

<sup>5</sup> Özlem Parer, *Rus Biçimciliği ve Şklovski*, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 96.

<sup>6</sup> A.g.e., s. 124.

<sup>7</sup> Tzvetan Todorov, *Yazın Kuramı Rus Biçimcilerin Metinleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 251.

<sup>8</sup> Boris Tomaşevski, *Teoriya literaturı poetika*, Aspekt Press, Moskva, 1996, s. 179.

olan motiflere vurgu yapmaktadır. Motifler bir edebi metinde fabulayı belirlemede kilit role sahiptir.

Tomaşevski, edebi metinlerdeki motifleri *özgür motif (svobodnyy motiv)* ile *bağlı motif (svyazannyy motiv)* olarak iki farklı türde değerlendirmektedir.<sup>9</sup>Fabulanın işleyişinde bağlı motifler daha aktif bir rol oynarken özgür motifler daha çok eserin sanatsal yönünde rol almaktadırlar. Söz gelimi Raskolnikov'un cinayet için kullandığı balta bağlı bir motif olma özelliği göstermektedir.<sup>10</sup>Edebi eserin fabula unsurunu belirleyen özgür ve bağlı motifler, eserin yazıldığı edebi dönemin, akımın ve ekolün özellikleri doğrultusunda şekil alırlar. Özgür motifler edebi akıma göre değişiklik gösterebilirken bağlı motifler farklı edebi ekollerde değişiklik göstermeyebilir. Motifler, aynı zamanda fabuladaki rolüne bağlı olarak *devimsel (dinamiçeski)* ve *durağan (statiçeski)* olmak üzere iki türde ele alınmaktadır.<sup>11</sup>Söz gelimi Puşkin'in *Köylü Genç Bayan (Barışnya-Krestyanka)* adlı öyküsünde babasının zorlamasına karşın Liza Muromskaya ile evlenmek istemeyen Aleksey Brestov Akulina'yı sevmektedir. Ancak daha sonra Liza'nın aslında Akulina olduğunu öğrenmesi, eserdeki devimsel bir motiftir.

Görüldüğü gibi Tomaşevski'nin *Tema Örgüsü* kuramında yer alan motif türleri Rus edebiyatının pek çok döneminde görülen farklı eserler ile bağlantı içinde olabilmektedir. Karamzin'in eserleri, özellikle *Zamanımızın Şövalyesi* adlı eser de motif türleri bakımından önemli örneklerdir. Söz konusu motiflerin çalışmamızın odak noktası olan bireysel gelişim ve aydınlanma bağlamında anlaşılabilmesi için Karamzin'in yaşamı ve sanatına değinmek gerekmektedir.

## 2. Nikolay Karamzin'in Yaşamı ve Sanatına Genel Bir Bakış

Nikolay Mihayloviç Karamzin, XVIII.yy Rus edebiyatında kendisinden önce gelen sanatçılar gibi önemli bir yeri olup, özellikle Rus düz yazınında, öncüsü olduğu Sentimentalizm akımı ile yeni imge ve konuları işler. Düz yazıda getirdiği bu yeniliklere sanatının geç dönemlerinde yazdığı *Zavallı Liza (Bednaya Liza)*, *Boyar Kızı Natalya (Natalya Boyarskaya Doç)* ve *Zamanımızın Şövalyesi (Ritsar Naşego Vremeni)* gibi uzun öykülerde (povest) rastlarız. Ancak yazarın son dönemlerinde yazdığı uzun öykülerdeki yeni temaları, imgeleri, motifleri anlayabilmemiz için öncelikle Karamzin'in edebi kişiliğinin oluştuğu dönemlere, katıldığı düşünsel topluluklara ve edebiyat dergiciliği alanındaki çalışmalara değinmemiz gerekir.

1 Aralık 1766'da Simbirsk'te dünyaya gelen Nikolay Mihayloviç Karamzin, geçmişi Tatarlara dayanan (Kara Mirza) köklü bir aileden gelmekteydi. Soylu bir ailede büyüyen Karamzin, 1783 yılında babasının isteği üzerine Peterburg'da muhafız alayında görev yapar. Bu dönem aynı zamanda Karamzin'in edebi yaşamının da başlangıcı olur.<sup>12</sup> Muhafızlık görevinden ayrıldıktan sonra bir süre Moskova'da yaşayıp Simbirsk'e geri döner. Moskova'da geçirdiği zaman yazarın edebi yaşamında bir dönüm noktası olur.

Yazar Moskova'da Nikolay Novikov, A.M.Kutuzov ve A.A.Petrov ile tanışır. Karamzin, Rus Mason Locası'nın üyeleri olan bu grubun fikirlerinden oldukça etkilenerek Lord Ramsay takma adıyla aralarına katılır.<sup>13</sup> Rusya'da XVIII yy.'da meydana gelen gelişmeler ve sanat alanında aydınlanma hareketleriyle paralel olarak Masonluk faaliyetleri de görülür. Andrzej Walicki'nin de belirttiği gibi bu gizli grup insanların evrensel kardeşliği ve her alanda akılcılığı esas alan bir altın çağa inanmaktaydı.<sup>14</sup> Karamzin, bu dönemde bağlı bulunduğu Masonların da yönlendirmesiyle bazı dini ve mistik yapıtların çevirilerini yapar. Albrecht Haller'in *Kötülüğün Kökeni* adlı poemasının çevirisi, yapmış olduğu önemli çalışmalardan biridir. Karamzin'in bu

<sup>9</sup>Todorov, a.g.e., s. 252.

<sup>10</sup>A.e.

<sup>11</sup>A.g.e., s. 255.

<sup>12</sup> Pavel A.Orlov, İstoriya russkoy literaturı XVIII veka., Vısshaya Şkola, Moskva, 1991, s. 150.

<sup>13</sup> A.e.

<sup>14</sup> Andrzej Walicki, Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 55.

dönemdeki yönelimleri, aynı zamanda onun aydınlanma ve bireysel gelişim anlayışını da etkilemiş, bu kavramları, akıl kadar duygu ve inançla da özdeşleştirmesini sağlamıştır.

Ayrıca A.A.Petrov ile yakın bir ilişki içinde olan yazar, çocuklar ve gençler için öğretici bir dergi de çıkarır. *Akıl ve Kalp İçin Çocuk Dergisi (Detskoye çteniyе dla serdtsа i razuma)* adındaki çocuk dergisi Rusya’da çıkan ilk çocuk dergisi olma özelliğine sahiptir. Bu dergi dönemin soylularının çocuklarına yönelikti. Dergicilik faaliyetine de adım atmış olan Karamzin’in edebi anlayışını yansıtan ilk yazıları da bu dergide yayımlanır. Bu yazılardan birisi de *Yevgeni ve Yulya (Yevgeni i Yulia)* adlı uzun öyküdür.

Öyküde ana karakter Yulia’nın aynı köyde yaşayan Yevgeni’ye olan aşkı anlatılmaktadır. Yurt dışında eğitim gören Yevgeni köye döndüğünde köyün gençleri onları “Sonsuz Kutsal bir Bağ” ile birleştirmek ister. Yulia Yevgeni’ye kavuşur fakat mutlulukları fazla uzun sürmez Yevgeni sıtmaya yakalanıp bu hastalığa yenik düşer. Yevgeni’nin ölümüyle Yulia ve tüm köy büyük bir yasa boğulur. Öykünün sonunda köyden geçmekte olan bir gezgin bu hikayeyi duyar ve Yevgeni için bir mezar kitabesi yazar.<sup>15</sup>

Avrupa seyahati öncesinde Karamzin’in Masonlarla arası açılır. Yazar, sanatının ilk dönemlerinde yer aldığı bu toplulukla arasının açılmasını Masonların aşırı mistisizmi olarak açıklasa asıl sebebin daha farklı olduğu söylenebilir. Avrupa seyahatinden önce Karamzin hiç kimsenin etkisi altında kalmadan yalnızca yeni edebi anlayışını yansıtan bir dergi çıkarmaya karar verir.<sup>16</sup>

Karamzin, daha sonra 1789-1790 yılları arasında Avrupa’nın farklı ülkelerini gezer. Prusya’nın başkenti *Königsberg (Kalinigrad)* de olmak üzere Avrupa’nın pek çok farklı şehri gezen yazar, bu şehirlere dair izlenimlerini *Rus Gezgininin Mektupları (Pisma Russkogo Puteşestvennika)* adlı eserde toplar. V. Fyodorov’un da işaret ettiği gibi bu eser aslında tam bir mektup özelliği taşımamaktadır. Zira, bu eserin içeriği herhangi birine yazılmamış olup yazarın 1789-1790 yılları arasında gezdiği Batı Avrupa izlenimlerini okuyucuyla paylaştığı bir günlük olma özelliği taşımaktadır.<sup>17</sup> Söz konusu eserde yine diğer eserlerinde olduğu gibi duyguların ve insanın iç dünyasının ön planda olduğu bir anlatım kullanılır. Karamzin’in aydınlanmacı düşünceleri *Rus Gezgininin Mektupları* adlı eserde net bir şekilde görülür. Yazar eserde Alman yöneticilerin despotizmini ile dini hoşgörüsüzlüğü eleştirirken İsviçre’deki cumhuriyet yönetiminden ise hayranlıkla bahseder. Karamzin “ruha ayna tutan” bu esere “Eser yirmi yıl sonra benim için daha güzel bir hal alacak, çünkü bu süreç içinde neler hissetmişim, neler düşünmüştüm nasıl birisi olduğumu ve şimdi nasıl birisi haline geldiğimi göreceğim.” ifadeleriyle açıklık getirmektedir.<sup>18</sup> Ayrıca kent motifinin de Karamzin’in bu eserinde bağlayıcı bir rol oynadığı söylenebilir.

Karamzin Rusya’ya döndükten sonra *Moskova Dergisi (Moskovski Jurnal)* adında aylık bir dergi yayınlamaya başlar. Bu dergide Rus Gezginin Anıları da dahil olmak üzere yazarın *Zavallı Liza (1792)*, *Boyar Kızı Natalya (1792)* gibi öyküleri de yayınlanır. Avrupa edebiyatından çevirilere bu dergide de devam eden Karamzin, İ.İ. Dmitriev, G.P. Derjavin ve M.M. Hersanov gibi yazarlarla birlikte çalışır. Moskova dergisi 1791 ile 1792 yılları arasında yayınlanır.

Yazar, edebi yaşamının ilerleyen dönemlerinde *Avrupa Habercisi (Vestnik Evropy)* dergisinde yazılarını yayınlamaya devam eder. Avrupa’daki devrim hareketlerini görmüş olan yazarın değişmekte olan fikirlerinin yanı sıra *Duygusal ile Duygusuz (Çuvstvitelnıy i Holodnyy)*, *Vali Marfa (Marfa Posadnitsa)* ve *Zamanımızın Şövalyesi (Rıtsar Naşego Vremeni)* gibi öykülerine

<sup>15</sup> D.D.Blogoy, İstoriya russkoy literaturı XVIII veka, İzdatelstvo Ministerstva Prosveşeniya RSFSR, Moskva, 1960, s. 528-529.

<sup>16</sup> Orlov, a.g.e. s. 150.

<sup>17</sup> V.İ. Fyodorov, İstoriya russkoy literaturı XVIII veka, Prosveşeniye, Moskva, 1982, s. 297.

<sup>18</sup> A.e.



de rastlayabiliriz. Söz konusu öykülerde insanın duygusal bütünlüğünün, köy imgesinin, aklı ve kalbi eğitmenin ön planda olduğu sentimentalist öğeler çeşitli motiflerle yer alır.

### 3. N.M. Karamzin'in "Zamanımızın Şövalyesi" Adlı Eserinde Aydınlanma Motifleri

N.M.Karamzin'in öykülerinde insanın iç dünyasını, duygularını ve bu duyguların düşünce ile birlikte nasıl olgunlaştırılacağı konusunu işlediğinden daha önce de bahsetmiştik. N.Karamzin'in bu öğeleri yansıttığı öykülerinden biri de *Zamanımızın Şövalyesi (Ritsar Naşego Vremeni)* adlı öyküdür. 1803 yılında Vestnik Evropı dergisinde yayınlanıp yarım kalan öykü on üç bölümden oluşmaktadır. Öykü sentimentalizmin Rus edebiyatına getirdiği yeni imgeler ve bakış açılarını yansıtmaktadır. Sentimentalizm ile insanı ve iç dünyasını sanatsal panoramanın merkezi haline gelir. İlgi odağı ise insanın içsel deneyimleri ve duygusal izlenimlerinin etkisiyle kişiliğinin şekillenmesi olmuştur.<sup>19</sup>

Zamanımızın Bir Şövalyesi, ana karakteri Leon, onun ailesi ve soylu çevre ve yaşadıkları köy etrafında şekillenir. Ancak öyküdeki ana tema Leon'un yaşamı ve yazgısıdır. Öykünün ilk bölümünde Leon'un doğup büyüdüğü köy anlatılıp atalarına değinilir. Daha sonra ana karakterin doğumu anlatılır. Bu sahnede öne çıkan karakterlerden birisi ise büyükannedir. Büyükanne Rus halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Öyküde büyükannenin sevecenliği ve bilgeliği şu sözlerle aktarılır:

“...бабка, принявшая Леона на руки, с веселою усмешкою и с печальным вздохом предсказала ему счастье и несчастье в жизни, ведро и ненастье, богатство и нищету, друзей и неприятелей, успех в любви и рога при случае. Читатель увидит, что мудрая бабка имела в самом деле дар пророчества... Но мы не хотим заранее открывать будущего.”<sup>20</sup>

Söz konusu alıntıdan hareketle, eserin başından beri Tomaşevski'nin kuramıyla bağlantılı olan motiflerin bulunduğu söylenebilir. Alıntıda büyükannenin Leon'a yaşamdaki mutluluğu ve mutsuzluğu, zenginliği ve yoksulluğu, dostluğu ve düşmanlığı bir kehanet gibi önceden haber verdiği görülür. Büyükannenin bu kehanetinin, aslında eserin ilerleyen kısımlarını bu kısımın bağlayan bağlayıcı bir motif olduğu söylenebilir. Zira eserin ilerleyen bölümlerinde karşımıza çıkacak unsurlar bu kehaneti Leon karakteri açısından doğrulamaktadır. Ayrıca, kehanette geçen olguların zıtlığının da evrensel anlamda insanın aydınlanması ve olgunlaşması açısından kilit rol oynayan olgular arasındadır.

Hikâyenin ikinci ve üçüncü bölümünde ana karakterin fiziksel özellikleri ile çocukluk döneminin nasıl geçtiği anlatılır. Yazar Leon'un huzurla geçen çocukluğunu antik Yunan'da hayvancılık ve tarımın yapıldığı Arkadiya bölgesine benzetir. Bu bölge sentimentalist yazarların kullandığı bir imge olup refah ve bereketi simgeler. Leon'un çocukluk dönemi, eserde de belirtildiği gibi sevgi, şefkat ve ilgiyle geçmiştir.<sup>21</sup> Aynı zamanda karakterin çocukluğunda dış dünya ile olan bağının duygular ile kurulduğu da açıkça betimlenmektedir. Bu kısımda karşımıza çıkan “Duygularının beyaz sayfası (белый лист ее чувствительности)”<sup>22</sup> ifadesi de bir bakıma John Locke'un *tabula rasa* anlayışının duygular ile bir araya kullanılmış hali olduğu da söylenebilir. Zira eserin söz konusu kısmında “duyguların beyaz sayfası” Leon'un dış dünyayla ilgili sorularıyla da desteklenmekte, aydınlanma ve bireysel olgunlaşma bağlamındaki motifi güçlendirmektedir.

Ancak huzur ve sevgi dolu bu yaşam öykünün beşinci bölümünde bozulur ve Leon daha yedi yaşındayken annesi hastalanıp ölür. Bu ölüm ve Leon ile babasının çektiği acı duygu yoğunluğu

<sup>19</sup> O.N.Bolotnikova, "Fenomenologia Domaşnego Prostranstva v Literature Russkogo Sentimentalizma", Tomsk, Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 2015, s. 34.

<sup>20</sup> P.Berkova, N.M.Karamzin İzbranniye Soçineniya v Dvuh Tomah, Hudojestvennaya Literatura, Moskva-Leningrad, 1964, s. 756.

<sup>21</sup> A.g.e., s. 759.

<sup>22</sup> A.e.

yüksek bir şekilde aktarılır. Ayrıca bu bölümde bir takım dinsel imgeleri hem babanın sözlerinde hem de baba ile oğlun diyalogunda görmek mümkündür.

Öyküdeki bu ve buna benzer diğer kısımlarda yazarın varlığını hissedebiliriz. Aynı zamanda şair de olan Karamzin düz yazı ile lirik türlerin özelliklerini öykülerinde kullanmıştır. Ayrıca liriğin subjektif olma özelliği de yazara öyküde kendini belli etme şansı tanır.<sup>23</sup> Bu durum aynı zamanda Rus edebiyatında aydınlanmanın ve sentimentalizmin özelliklerinden biri olan duyguların yazar tarafından öznel bir biçimde yazar tarafından eserde dile getirilmesiyle bağdaştırılabilir. Eserde Leon'un annesinin ölümüne ilişkin babanın sözleri bu duruma bir örnek olarak verilebilir.

"...""На небесах душа твоя! Мне недолго жить остается!" и тихими шагами пошел домой. Сын его лежал в забытьи; он сел подле кровати и думал: "Неужели и ты пойдешь вслед за матерью? Неужели вы меня одного оставите?.. Да будет воля всевышнего!" Леон открыл глаза, встал и протянул к отцу руки, говоря: "Где она? где она?" - "С ангелами, друг мой!" - "И не будет к нам назад?" - "Мы к ней будем". - "Скоро ли?" - Скоро, друг мой; время летит и для печальных". Они обнялись, заплакали: старец лил слезы вместе с младенцем!.. Им стало легче. " "24

Öykünün ilerleyen bölümlerinde Leon'un eğitim hayatına başlaması, okuma yazma öğrenme süreci ve okuma tutkusunu işlenir. Eğitime başladığı andan itibaren kitaplara ilgi duyan Leon'un duygusal ve dini yönden gelişimi de olay örgüsü içerisinde yerini bulur. Yedinci bölümdeki ayı saldırısının fırtına esnasında düşen bir yıldırımın son bulması ve Leon'un inancına daha da bağlanması bu duruma örnek olabilir. Bu durum öyküdeki aydınlanma bağlamındaki motiflerin duygularla birlikte inançla da bağlantılı olduğu söylenebilir. Çünkü Karamzin'in bu eserinde bireyin olgunlaşması, ahlaki olarak eğitilip aydınlanması, duygulara bağlıdır. Ancak klasik eserlerden farklı bu aydınlanmanın Leon karakterinin başından geçen olaydan sonra kendi iradesiyle inancın farkına varmasıdır.

"...Он закрыл глаза, упал на колени и только мог сказать: "Господи!", через полминуты взглянул - и видит перед собою убитого громом медведя. Дядька насилу мог образумиться и сказать ему, каким чудесным образом бог спас его. Леон стоял все еще на коленях, дрожал от страха и действия электрической силы; наконец устремил глаза на небо, и несмотря на черные, густые тучи, он видел, чувствовал там присутствие бога - Спасителя. Слезы его лились градом; он молился во глубине души своей, с пламенной ревностью, необыкновенною во младенце; и молитва его была... благодарность! - Леон не будет уже никогда атеистом, если прочитает и Спинозу, и Гоббеса, и "Систему натуры". "25

Karamzin aydınlanma hareketinde ve bireyin düşünsel ve duygusal gelişiminde soylu sınıfın önemli bir rolü olduğunu düşünür. Bu düşünceleri öykünün sekizinci bölümü olan *Bölge Soylularının Kardeşliği*'nde görebiliriz. Köydeki soylular arasında yapılan anlaşma bir bakıma eserdeki aydınlanma motiflerinin ve Karamzin'in düşüncelerinin en açık biçimde görüldüğü yerlerden biridir. Bu kısımda söz konusu kardeşliğin ilkeleri özellikleri bakımından aydınlanma bağlamında bağlayıcı bir motif özelliği göstermektedir.

"Мы, ниже подписавшиеся, клянемся честью благородных людей жить и умереть братьями, стоять друг за друга горою во всяком случае, не жалеть ни трудов, ни денег для услуг взаимных, поступать всегда единодушно, наблюдать общую пользу дворянства, вступаться за притесненных и помнить русскую пословицу: "Тот дворянин, кто за многих один"; не бояться ни знатных, ни сильных, а только бога и государя; смело говорить

<sup>23</sup> Marina A. Litvinyuk, "Formı Avtorskogo Prisutsviya v Povestyah N.M.Karamzina, Vestnik Ryazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Ryazan, 2012, s. 2.

<sup>24</sup>Berkova, a.g.e., s. 762.

<sup>25</sup> A.g.e., s. 768.

правду губернаторам и воеводам; никогда не быть их прихлебателями и не такать против совести. А кто из нас не сдержит своей клятвы, тому будет стыдно и того выключить из братского общества".<sup>26</sup>

Öykünün ilerleyen bölümlerinde Leon önemli birisini tanıyacaktır. Yaşadıkları köyde komşuları olan Kont Mirov oldukça zengin bir soyludur. Ana karakter babasıyla Kont'a misafirlğe gittiği zaman kontun eşini ölen annesine benzetir. Leon ve babası Kontes'e baktığı zaman duygularını saklayamaz. Bu tanışma ana karakter için önemli bir yere sahiptir çünkü Kontes Leon ile bir anne gibi ilgilenir. Eserde kontesin Leon ile olan ilişkisi ve eserde Leon'un karşısına çıkışı bir devinimsel motif olarak yorumlanabilir. Zira yaşamının erken bir döneminde annesini kaybeden Leon, ona benzeyen başka bir karakterle karşılaşmış, bu karşılaşma sonucunda yaşamında yeni bir rehber, öğretici bir figür kazanmıştır. Aydınlanma ve bireysel gelişim bağlamında ise bu karşılaşma ve yakınlık Leon karakterinin olgunlaşmasında rol oynar. Kontes, Leon'un eğitimine oldukça önem verir,

Karamzin'in *Zamanımızın Şövalyesi* adlı eseri, bireyin iç dünyasındaki iniş çıkışları, aydınlanmanın duygusal gelişim ve olgunlaşma bağlamındaki motifler ve bunların olay örgüsü içindeki konumuyla Rus düz yazısında hayati rol oynayan eserlerden biridir. Eserde ana karakter Leon'un doğumundan itibaren başına gelen olaylar, duygu yüklü bir anlatımın yanı sıra yazarın düşüncelerine de bağlı olarak düşünsel öğretilerle de aktarılmaktadır. Bu durum Rus düz yazısının ilerleyen dönemlerinde de önemli bir rol oynayacaktır. Rus edebiyat tarihinin önemli eleştirmenlerinden Viserion Belinski, bu eserin önemine değinirken onun XIX. yüzyıl Rus edebiyatının ilk dönemlerindeki rolüne vurgu yapar. Özellikle romantik dönemden gerçekçiliğe geçişte dönüm noktası olan Aleksandr Puşkin'in *Yevgeni Onegin* adlı eseri ve Rus edebiyatında ilk psikolojik roman olarak tanımlanan Mihail Lermontov'un *Zamanımızın Kahramanı* adlı eserleri Karamzin'in bu eserleriyle bağlantılıdır. Eleştirmene göre Puşkin ve Lermontov'un eserlerinin kaynağı aslında Karamzin'in *Zamanımızın Şövalyesi* adlı eseridir; Belinski bu bağlantıyı belirtirken gerek Karamzin'in, gerek Puşkin'in, gerekse Lermontov'un eserlerindeki ana karakterlerinin aslında kendi dönemlerinin kahramanları olduğunun altını çizer.<sup>27</sup> Belinski'nin bu tespiti Tomaşevski'nin tema örgüsü bağlamında değerlendirildiğinde Karamzin'in söz konusu eserinde ortaya koyduğu, motifler dizgesinin, dönemin edebi yönelimleri, değişen sosyokültürel koşulları gibi etkenlerin de etkisiyle değişime uğradığı, evrimleştiği de söylenebilir. Bu evrim aynı zamanda insanın iç dünyasının daha derinlikli bir biçimde ortaya konduğu eserlere ve estetik yönelimlere doğru ilerlemektedir. Özellikle Rus edebiyatının altın çağı olarak adlandırılan XIX. yüzyılda, gerek çalışmamızın odak noktasında olduğu gibi düz yazıda, gerekse lirik eserlerde insanın iç dünyası farklı motiflerle karşımıza çıkmaktadır.<sup>28</sup>

## Sonuç

XVIII. yüzyıl Rus düzyazısında hem bağlı olduğu sentimentalizm akımı, hem de aydınlanmayı duygularla yorumlayan düşünceleriyle öne çıkan Karamzin, *Zamanımızın Şövalyesi* adlı eseriyle Rus edebiyatının ilerleyen dönemlerine de etki etmiştir. Yazarın eseriyle ortaya koyduğu bu etki, şüphesiz *Zamanımızın Şövalyesi* adlı eserde yer alan aydınlanma ve bireyin gelişimi ve içsel dünyasıyla ilgili motiflerdir. Çalışmamızda bu eserdeki motifler, modern Rus eleştiri kuramlarından *Biçimci Okul*'un önemli temsilcilerinden Boris Tomaşevski'nin *Tema Örgüsü* kuramına bağlı motif kavramı ve türleri bağlamında ele alınmıştır. Bunun sebebi, Karamzin'in bu eserindeki motiflerin eser içindeki rolünün daha etkili bir biçimde aktarılması ve eserin Rus edebiyatına etkisinin dizge bağlamında açıklanmasının kolaylaştırılmasıdır. Söz konusu eserde Tomaşevski'nin motif kuramıyla paralel olarak *bağlı motif (svyazannyi motiv)*

<sup>26</sup> A.g.e., s.7 70.

<sup>27</sup> V.G. Belinski, Polnoye sobraniye soçineniy v XIII tomah, Tom IX, Moskva, İzdatelstvo Akademii Nauk, 1955, s. 78-79.

<sup>28</sup> Bkz. Leyla Kerim, "Afanasiy Fet'in 'Rüya' Adlı Eserine Psikanalitik Yaklaşım", *International Jpurnal of Languages' Education and Teaching*, 2015, 3/1, s. 246-255.

unsurlarının sıkça görüldüğü sonucuna varılabilir. Özellikle ana karakter Leon'un doğumunun anlatıldığı kısımda karşımıza çıkan ve onun ileride başına gelecek olayları haber veren semboller eserdeki bağlı morif olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Leon'un çocukluk dönemindeki merakı, yazar tarafından betimlenirken "duygularının beyaz sayfası" şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu ifadeyle de eserde aydınlanma motifinin duygularla bir arada yorumlandığı sonucuna varılabilir. Leon'un mutlu geçen çocukluğunun annesinin ani ölümüyle sonlanması eserde duygu yönü oldukça yoğun betimlemelerle aktarılır. Bu durumun sentimentalizm akımının temel bir özelliği olmasının yanı sıra eserde bireyin iç dünyasını yansıtan motiflerin de bir tamamlayıcısı olduğu da söylenebilir. Eserde aydınlanma ve bireyin gelişimi bağlamında karşımıza yalnızca bağlayıcı motifler çıkmaz. Leon'un, eserin ilerleyen kısımlarında annesine benzettiği kontes bir bakıma devinimsel bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu özellikleriyle *Zamanımızın Şövalyesi* adlı eser, tüm bu özellikleriyle kendi dizgesini yaratmıştır. Bu dizge de Rus düz yazısının ilerleyen dönemlerinde değişen zamanla birlikte değişim geçirerek Aleksandr Puşkin, Lermeontov gibi yazarların yazınlarında yansıma bulmuştur. Viserion Belinski'nin ifadelerinden hareketle *Zamanımızın Şövalyesi* eserinin, şövalyeden kahramana evrilen bir motifler dizgesinin temel parçası olduğu sonucuna da varılabilir.

### **Kaynakça**

- Belinski V.G., Polnoye sobraniye soçineniy v XIII tomah, Tom IX, Moskva, İzdatelstvo Akademii Nauk, 1955.
- Blagoy D. D., İstoriya russkoy literaturı XVIII veka, Moskva, İzdatelstvo Ministerstva Prosveşeniya RSFSR, 1960.
- Bolotnikova O.N., "Fenomenologia Domaşnego Prostranstva v Literature Russkogo Sentimentalizma", Tomsk, Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 2015.
- Fyodorov V.İ., İstoriya russkoy literaturı XVIII veka, Moskva, Prosveşeniye, 1982.
- İnanır Emine, Rus Edebiyatında Aydınlanma Çağı, İ.Ü: Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kerim Leyla, "Afanasiy Fet'in 'Rüya' Adlı Eserine Psikanalitik Yaklaşım", *International Jpurnal of Languages' Education and Teaching*, 2015, 3/1, s. 246-255.
- Litvinyuk Marina A., "Formı Avtorskogo Prisutsviya v Povestyah N.M.Karamzina, Ryazan, Vestnik Ryazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 2012.
- Orlov Pavel A., İstoriya russkoy literaturı XVIII veka, Moskva, Vısşaya Şkola, 1991.
- P.Berkova, N.M.Karamzin İzbranniye Soçineniya v Dvuh Tomah, Moskva-Leningrad, Hudojestvennaya Literatura, 1964.
- Parer Özlem, Rus Biçimciliği ve Şklovski, Ankara, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004.
- Tamarçenko N.D., "Poetika» Tomaşevskogo i yiyosudba", (Çevrimiçi), <https://scibook.net/teoriya-literaturyi-istoriya/tamarchenko-poetika-tomashevskogo.html> (31.03.2021).
- Todorov Tzvetan, Yazın Kuramı Rus Biçimcilerin Metinleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Tomaşevski Boris, Teoriya literaturı poetika, Aspekt Press, Moskva, 1996.
- Walicki Andrzej, Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

## NİKOMAKHOS'A ETİK BAĞLAMINDA ARİSTOTELES'İN ERDEM VE ADALET İLİŞKİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

Nurgül AKDOĞAN<sup>1</sup>

**Özet:** Bu çalışmada hocası Platon ile birlikte sistematik düşüncenin öncüsü olan Aristoteles'in erdemin (*arete*) mahiyetine ilişkin düşünceleri, erdem ile adalet arasında kurmuş olduğu ilişkinin yapısının neliği konusu üzerinde durulmuştur. En iyinin ve mutluluğun ne olduğu konusunda bir araştırmaya girişen Aristoteles, en üstün iyinin mutluluk olduğunu, mutluluğun da ruhun bir *aretisi* olduğunu söyleyerek erdemleri düşünce erdemleri (*dianoetike*) ve karakter erdemleri (*etike*) şeklinde ikiye ayırmaktadır. Ona göre düşünce erdemleri eğitimle gelişebilen erdemlerdir ve dolayısıyla bu erdemlerin insanda gelişebilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Karakter erdemleri ise alışkanlıktan gelen yani alışkanlıkla gelişen erdemlerdir. İnsanda doğal olarak bulunmayan yalnızca eğitim ve alışkanlık ile gelişen bu erdemlere uygun olarak gerçekleştirilen eylemlerin adil, ölçülü olarak nitelendirilmesi için Aristoteles birtakım koşullar ileri sürer. Kendi içerisinde on kitaptan oluşan *Nikomakhos'a Etik* başlığıyla edite edilmiş kitabının beşinci bölümünde Aristoteles, bir karakter erdemi olarak adalet (*dike*) ve adaletsizlik (*adikia*) kavramlarını irdelemeye çalışmıştır. Aristoteles'in bu irdelemesi üzerine yoğunlaşarak 'erdem in ta kendisi olarak adalet' (tümel/evrensel adalet) ile, 'erdem in bir parçası olarak adalet' (tikel adalet) arasında yapmış olduğu ayırmadan hareketle erdem ile adalet arasında ne tür bir ilişkinin kurulduğu açıklanacaktır. Daha sonra haksızlık yapan bir insan, aynı zamanda adaletli olamaz mı? sorusundan hareketle eylem ile irade arasındaki ilişkiye değinilecek, isteyerek veya istemeyerek yapılan bir eylemin sadece sonucuna bakılarak o eylem hakkında 'haksız bir eylem' hükmünün verilip verilemeyeceği konusu tartışılacaktır. Yine aynı şekilde bir insanın kendi kendine haksızlık yapmasının mümkün olup olmayacağı, haksız bir bölümün olduğu durumda esas suçlunun kim olduğu, haksızlık yapmanın mı haksızlığa uğramanın mı daha fena olduğu şeklindeki sorular Aristoteles düşüncesi açısından sorgulanacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, İyi, Mutluluk, Erdem, Adalet.

### ARİSTOTLE'S THOUGHTS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN VIRTUE AND JUSTICE IN THE CONTEXT OF NİCOMACHEAN ETHICS

**Abstract:** In this study, Aristotle's thoughts on the nature of virtue (*arete*), who was the pioneer of systematic thought together with his teacher Plato, and the structure of the relationship he established between virtue and justice were emphasized. Aristotle, who embarked on a research on what the best and happiness are, says that the highest good is happiness, and happiness is an arete of the soul, and divides the virtues into two as the virtues of thought (*dianoetike*) and the virtues of character (*ethics*). According to him, the

virtues of thought are those that can be developed through education and therefore, time is needed for these virtues to develop in humans. Character virtues, on the other hand, are virtues that come from habit, that is that develop through habit. Aristotle puts forward some conditions in order for the actions performed in accordance with these virtues that are not naturally found in human beings, developed only by education and habit, to be described as just and measured. In the fifth chapter of his book, which has been edited with the title of *Nicomachean Ethics*, which consists of ten books in itself, Aristotle tried to examine the concepts of justice (*dike*) and injustice (*adikia*) as a character virtue. Concentrating on this discussion of Aristotle, it will be explained what kind of relationship is established between virtue and justice, based on the distinction he made between 'justice as virtue itself' (universal justice) and 'justice as a part of virtue' (particular justice). Then, can a person who does injustice not be just as well? Based on the question, the relationship between action and will will be mentioned, and it will be discussed whether an 'unfair action' judgment can be given about an action, whether intentionally or unintentionally, by looking only at the result. Likewise, the questions whether it is possible for a person to do injustice to himself, who is the main culprit in case of an unfair distribution, and whether it is worse to do injustice or to be wronged will be questioned in terms of Aristotle's thought.

**Key Words:** Aristotle, Nicomachean Ethics, Good, Happiness, Virtue, Justice.

### Giriş

Felsefe tarihinin mühim simalarından biri olan Aristoteles (öl. MÖ 322) varlık, bilgi, değer ve siyaset alanında ortaya koymuş olduğu sistemli ve tutarlı düşünceleriyle hem Antikçağ'a hem

<sup>1</sup> Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türk İslam Düşünce Tarihi, ORCID: 0000-0002-9118-0742, nurgul.akdogan@hbv.edu.tr

Doğu (İslâm) düşüncesine hem de Batı düşüncesine damgasını vurmuştur. Kimilerine göre hocası Platon (öl. MÖ 347) ile birlikte antik dünyanın en önemli iki filozofundan biri olan Aristoteles, tüm zamanların en önemli dört veya beş filozofundan biridir.<sup>2</sup>

On yedi yaşındayken Atina'ya gelen Aristoteles, eğitimini tamamlamak için Platon'un akademisine kaydolmuş ve tam yirmi yıl burada kalmıştır. Hocasının vefatından sonra akademiden ayrılarak 335 yılında 'Lykeum' ya da 'Lise' adıyla bilinen tarihin tanıklık ettiği ikinci büyük eğitim ve bilimsel araştırma akademisini kurmuştur.<sup>3</sup>

Başta mantık, doğa bilimleri ve metafizik olmak üzere psikoloji, siyaset, etik, retorik ve poetik gibi araştırma alanlarına temel katkı sağlayan Aristoteles, hocası Platon'un izinden giderek hakikati keşfetmeye çalışmış ve bu keşif serüvenine neyin gerçekten var olduğunu araştırmakla başlamıştır. Bilimleri akıllı<sup>4</sup> insanda bulunan *theoria*/bilme, *praxis*/eyleme ve *poiesis*/yaratma olarak ifade edilen üç temel etkinlikten hareketle üçe ayıran Aristoteles, ahlâk ile politikayı pratik bilimler olarak ifade ettiği ikinci guruba yerleştirmiştir. *Nikomakhos'a Etik* isimli kitabının altıncı bölümünde<sup>5</sup> praxis olarak ifade ettiği bilimlerin teorik ve poetik bilimlerden ne bakımdan farklı olduğunu açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Aristoteles'in ahlaki söz konusu olduğunda literatürde karşılaşılabilecek eserler on kitaptan oluşan *Nikomakhos'a Etik*, yedi kitaptan oluşan *Magna Moralia* (yani *Büyük Ahlak*) ve iki kitaptan oluşan *Eudemos'a Etik*'tir. İçerikleri bakımından birbirine epey benzeyen bu eserlerden ilki yani *Nikomakhos'a Etik*, Aristoteles'in esas etiği olarak kabul görmüş günümüze ulaşan eserlerinden en bilineni olmuştur.<sup>6</sup>

Platon'un *Devlet* isimli eseriyle büyük ölçüde örtüşen *Nikomakhos'a Etik* Aristoteles'in, Platon'un ahlak felsefesini idealer nazariyesinden arındırarak kendi ahlak felsefesini ortaya koyduğu eseridir. Bu eserin birinci bölümünde Aristoteles iyi, mutluluk ve erdem nedir gibi insanî konuları ele almaktadır. Aristoteles'in buradaki amacı, bu konuları sadece teorik düzeyde incelemek değildir. Teorik olarak ortaya konulan erdem ve mutluluğun pratiğe nasıl geçirileceğini açıklayarak insanı daha iyi bir insan kılmak Aristoteles için esas amaçtır. Bu amacını 2. Kitap 1103b'de açıkça ifade eden Aristoteles için etik, pratik bir bilimdir ve bu bilim insanın yapip edebilecekleri ile ilgilidir.

## 1. İnsan Hayatının Ereği

Aristoteles *Nikomakhos'a Etik* isimli eserine ilk olarak 'tüm sanatların, araştırmaların, eylemlerin ve tercihlerin esas amacının ne olduğu' sorusuyla başlar. Ona göre tüm eylem ve araştırmaların esas amacı iyiye ulaşmaktır. Nitekim iyi, her şey ve herkes tarafından arzulanan, gerçekleştirilmeye çalışılan şeydir. Bir başka deyişle iyi, insanın bütün davranışlarının amacı olan mutluluğa ulaştırma kudretine sahip olan tek şeydir. Aristoteles'e göre insan için neyin iyi neyin kötü olduğu noktasında iyi karar vermek için bilgi önemlidir. Nitekim bir konuda iyi karar vermenin ölçüsü o konuyu iyi bilmektir. Bilmekten ziyade eyleme önem veren gençler iyyinin peşinden gitmek yerine arzu ve isteklerinin peşinden giderler.<sup>7</sup>

Aristoteles her bilgi ve tercihin amacının iyiye ulaşmak olduğunu ifade ettikten sonra bu ulaşılan iyyinin sonucunda ulaşacağımız (nihai) en iyyinin ne olduğunu sorgulayarak etik arayışına devam eder. Ona göre bu en iyyinin mutluluk olduğu konusunda herkes hemfikirdir.

<sup>2</sup> T. H. Irwin, "Aristotle", içinde *Routledge Encyclopedis of Philosophy*, ed. Edward Craig (London, 1998).

<sup>3</sup> W. David Ross, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, 3. bs (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, t.y.), 25.

<sup>4</sup> Aristoteles ruhun bu üç etkinliğinin akılla ilgili olması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre bilme, eyleme ve yaratma veya meydana getirme şeklindeki bu üç etkinlik ruhun akıllı kısmının etkinliğidir. Aristoteles, bu üç etkinlikten *theoria* yani bilmeyi insanın en önemli ve en değerli etkinliği olarak gördüğünden onu *praxis* ve *poiesis* etkinliklerinden üstün tutar.

<sup>5</sup> Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Furkan Akderin, 4. bs (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 1139a.

<sup>6</sup> Anthony Kenny, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Antik Felsefe*, çev. Serdar Uslu, 2. bs, c. 1 (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 104.

<sup>7</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1094a-95.

Fakat mutluluğun ne olduğu konusunda insanlar farklı görüşlere sahiptirler. Kimileri için zenginlik ve haz mutlulukken kimileri için mutluluk duruma göre değişebilen bir şeydir. Sözelimi hasta olanlar için sağlıklı olanlar, fakirler için zenginler, bilgisizler içinse bilgili olanlar mutludur. Yine aynı şekilde kimileri için insanlar nezdinde şan, şeref ve onur kazanmak mutluluktur. Kimilerine göre ise iyi şeylerin dışında, bu iyi şeylerin nedeni olan, kendisi (biz'zât) iyi olan şeyler esas mutluktur. Bu şekilde mutluluğun farklı şeylerden kaynaklanma durumunu göz önünde bulundurarak Aristoteles yaşamı; hazzı düşkün yaşam, siyaset yaşamı ve teorik yaşam olmak üzere üçe ayırır. En iyinin ve mutluluğun ne olduğu konusunda bun şekilde bir araştırmaya girişen Aristoteles tam da bu noktada kendine bir başlangıç, hareket noktası aramaya koyulur. Aradığı bu şeyin kendisi için sevilen bir şey<sup>8</sup> olduğunu ileriki pasajlarda açıkça itiraf eder.

Aristoteles'e göre herkes için geçerli tek bir iyi olmadığı için birden fazla iyi vardır. Fakat her bir iyinin, iyi olarak nitelendirmesine yol açan 'neden' tüm iyilerde ortak olduğundan nihai olarak bu iyiler, iyi olmaklık bakımından eşittirler. Nitekim bir şey ile bu şeyi o şey yapan nedenler aynı ise bu şey ile o şey arasında bir fark yoktur. Yani böyle bir durumda da iyi ile iyinin kendisi arasında bir fark yoktur. Aristoteles'e göre genel olarak iki türlü iyi vardır: 1-Kendilerinden dolayı iyi olanlar (yani bizâtihi iyi) 2-Çeşitli nedenlerden -mesela yararlı olmaları bakımından iyi olarak adlandırılan- dolayı iyi olanlar (ligayrihi iyi).<sup>9</sup>

İyi'yi bu şekilde kendi içerisinde biçimsel olarak ikiye ayıran Aristoteles'e göre eylemde bulunacağımız zaman hangi iyiyi aradığımızı bilebilmek esas araştırma konusudur. Çünkü bunu bildiğimiz zaman ancak kendimiz için iyi olanları daha doğru bir şekilde ayırt edebiliriz. Sözelimi hekimlik için sağlık iyiyken, askerlik için başarı, mimarlık için ev inşa etmek iyidir. Her şeyin bir yapılış amacı olduğu için her eylemin ve sanatın ayrı bir iyisi vardır. Amaçlar çoğaldıkça iyiler de çoğalmaktadır. Peki iyilerin çoğaldığı bu durumda aranmaya ve araştırılmaya en değer olan iyi hangisidir? Tüm eylemlerin elde etmeye çalıştığı, peşinden koştuğu en iyinin ne olduğu konusunda bir araştırmaya girişen Aristoteles'e göre 'kendiliğinden iyi' aranmaya en değer olan iyidir. Çünkü kendisinden dolayı aranan bir şey, başka şey için aranan bir başka şeyden daha değerlidir.<sup>10</sup> Aristoteles'in tüm davranışlar için kendinde erek olarak ortaya koyduğu bu 'kendinde iyi' kanaatimizce fazla soyut bir tanımlamadır. Bu şekilde soyut bir tanımlama ortaya koyduğunun farkında olan Aristoteles, kendinde iyinin mutluluk (*eudaimonia*) olduğunu söyleyerek ifadeye açıklık getirmeye çalışmaktadır.

Aristoteles'e göre mutluluk kendisinden dolayı aranan nihai erektir. Mutluluk başka şey için istenmez. Zira mutluluk, hiçbir zaman başka bir şey uğruna tercih edilmez. Mutluluk kendine yeterli olan yani bir eksiği olmayan bir şeydir. Eğer mutluluğa bir şey ilave edildiğinde daha iyi, daha fazla tercih edilebilen bir şey olsaydı o zaman mutluluk eksik bir şey olmuş olurdu. Aristoteles'e göre esas amacımız mutluluktur. Haz, onur, akıl ve diğer erdemler mutluluğa ulaştırması için tercih edilir.<sup>11</sup> Bu şekilde kendinde iyi'yi mutluluk olarak ifade ettikten sonra Aristoteles, şimdi de herkesin iyi bir şey olduğu konusunda hemfikir olduğu mutluluğun ne olduğunu açıklamaya koyulur. Aristoteles'e göre mutluluğun ne olduğunun açık ve tam bir şekilde izah edilmesi için öncelikle insanın amacının (karakteristik etkinliğinin yani *ergonunun*) ne olduğunun açıklanması gerekir. Nitekim amaçlar bireyi eylemde bulunma hususunda harekete geçirmektedir. Aristoteles'e göre insanın amacı beslenmek büyüme gibi duyu organlarıyla sürdürülen bir yaşam değildir. Çünkü böyle bir yaşam bitkilerde ve hayvanlarda da var olan bir şeydir. O halde insanın asıl amacı, akıl sahibi bir varlık olarak bir yaşam sürmesidir. Nitekim insan özünde, doğası gereği 'akıllı bir hayvan'dır.<sup>12</sup> Akıl sahibi ve

<sup>8</sup> Bu şeyi Aristoteles ilerleyen satırlarda 'iyi' olarak açıklayacaktır. Ona göre bir şey kendisi olduğu için aranıyorsa ve kendinden dolayı seviliyorsa bu şey iyi'dir. Aristoteles, 1096b.

<sup>9</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1096b.

<sup>10</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1097a-b.

<sup>11</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1097b.

<sup>12</sup> Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, 7. bs, c. 5 (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 248.

düşünen bir varlık olarak insanın özüne uygun şekilde hayatını sürdürmesi insanının doğasına uygun olarak etkinliğini gerçekleştirmesine bağlıdır. Nasıl ki bıçağın doğası ve işlevi iyi kesmek, gözün *ergonu* iyi görmek, kolun *ergonu* tutmak ise insanın insan olmak bakımından *ergonu* da akla uygun etkinlikte bulunmasıdır. Demek ki insan için iyi,<sup>13</sup> insanın işlevinin iyi olmasıdır. İnsanın işlevinin tam anlamıyla iyi olması insanın ruhun erdemli eylemlerini zaman zaman değil de tüm yaşamı boyunca sürdürmesine bağlıdır.<sup>14</sup> Nitekim bir etkinlik olarak erdemın mutluluk ile neticelenmesi için eyleme dökülmesi şarttır. Aksi halde eyleme dökülmemiş bir yaşamın uyuyarak geçirilmiş bir yaşamdan farkı olmaz.

Aristoteles'in iyi, mutluluk ve erdem arasında kurmuş olduğu ilişkiden şu sonuçlar açığa çıkmaktadır. İnsanın esas amacı kendinde iyiye ulaşmaktır. Çünkü kendinde iyi mutluluktur. Mutluluk, kendi kendine yeten ve tüm insanların iyi bir şey olduğu konusunda hemfikir olduğu bir şeydir. Eylem ve etkinlikte bulunan bir varlık olarak insanın mutlu olması için etkinlik ve eylemlerinin akla bir başka deyişle erdeme uygun olması gerekir. Fakat insanın eylem ve etkinliklerinin akla uygun olması için bu eylemlerin bilkuvve olarak değil bilfiil olarak gerçekleştirilmesi ve tüm yaşam boyunca sürdürülmesi gerekmektedir. Aristoteles mutlu olmanın asgari koşullarını tek tek sıralamak yerine bu şekilde mutluluk ile erdem arasında ilişki kurarak insanın yüce ahlaka nasıl sahip olabileceğini göstermektedir.

## 2. Mutluluk, Ruhun Erdeme Uygun Etkinliğidir.

Kendinde iyinin mutluluk, mutluluğun da kendi kendine yeten aynı zamanda eylemlerimizin nihai ereği olduğunu ifade ettikten sonra Aristoteles, pratik anlamda mutluluğun ne anlama geldiğini, tüm insanların mutluluktan aynı şeyi mi anladıklarını ortaya koymaya çalışır. Aristoteles'e göre erdeme uygun eylemlerde bulunmak erdemın bir gereğidir. Zira erdem mutluluktur. Erdemli eylemlerin hem kendileri hoştur hem de bu erdemleri seven insanlar açısından hoştur. İyi denilen şey, eylemlerde olan bir şey olduğundan ancak doğru eylemlerde bulunanlar, iyi insanlar olarak adlandırılır. Mutluluk erdeme uygun bir davranış gerçekleştirildiğinde verilen bir ödül, ulaşılması gereken en iyi amaçtır. Hayvanlar ve çocuklar en iyi davranışı yani erdeme uygun olan davranışları sergilemedikleri için onlar mutlu insanlar olarak adlandırılmazlar.<sup>15</sup>

Akıl sahibi bir varlık olarak insanının bir amacı olması gerektiğini düşünen Aristoteles'e göre insan için bu amaç bizâtihi yani kendinde iyi olan olmalıdır. Çünkü kendinde iyi diğer tüm iyi olarak adlandırılan iyilerin gerçek ve asıl nedenidir. Asıl amaç olan kendinde iyiye ulaşmak için insanın iyi olarak adlandırılan ruhun erdemli eylemlerini tüm yaşamı boyunca sürdürmesinin zorunlu olduğunu düşünen Aristoteles'e göre erdeme uygun eylemek insanı nihai olarak tanrısal mutluluğa ulaştırır.<sup>16</sup> Mutluluğun bir imkân değil bir amaç olduğunu düşünen Aristoteles'e göre tüm eylemlerin gayesi iyi şeylerin başlangıcı olan mutluluğa ulaşmaktır.<sup>17</sup>

Erdeme uygun davranışlarda bulunmakla ancak mutluluğun gerçekleşeceğine inanan Aristoteles'e göre mutluluğun ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için insan eylemlerine kılavuzluk eden erdemın kendisinin ne olduğunun açıklanması elzemdir. Aristoteles'e göre erdem ile ilgili söylenmesi gereken ilk şey, erdemın beden ile değil ruh ile alakalı bir şey olduğudur. Ruhta iki kısım bulunmaktadır. Bu kısımların birinde akıl bulunurken diğerinde akıl bulunmaz. Aklın olmadığı kısım beslenme ve büyüme bakımından bitkilere benzer. Bu kısım bütün canlılarda ortak olup, akıldan hiçbir pay almamaktadır. Aklın olduğu kısım da

<sup>13</sup> Aristoteles'in insanın esas amacı olarak ortaya koyduğu bu iyi, ruha ait bir iyidir. Aristoteles, iyi olan şeyleri dışsal iyiler (bunlar iyi eylemde bulunmak ve yaşamak için gerekli olan iyilerdir. Aristoteles'e göre dostlar, siyasi güç, soyluluk ve zenginlik gibi dışsal koşullar mutlu olmak için önemlidir), bedene ait iyiler (sağlıklı olmak gibi), ve ruha ait iyiler olmak üzere üçe ayırmaktadır. Aristoteles, a.g.e., s. 1098b.

<sup>14</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1098a.

<sup>15</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1099b-1100a.

<sup>16</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1100b.

<sup>17</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1101b-2.



ruhun iki kısma ayrılması gibi kendi içinde ikiye ayrılır: Birincisi gerçekten akla sahip<sup>18</sup> olan kısım ikincisi ise başkalarının sözlerini, akıl vermelerini dinleyen (akıldan pay alan) kısım. Aristoteles kendine hâkim olma ve kendine hâkim olamama durumlarını örnek vererek aklın olduğu kısımları şu şekilde açıklar. Ona göre kendine hâkim kimseler aklın sözünü dinleyen, akla itaat eden kimselerdir. Kendine hâkim olmayan kimseler ise akıldan pay almalarına rağmen aklın kendisine yapmasını buyurduğu şeyleri yapmayarak aksi yönde hareket eden kimselerdir. Aristoteles akla direnen bu kısmı 'arzulayan' ya da genel olarak 'isteyen/iştah duyan' kısım olarak isimlendirir. Dikkat edilecek olunursa Aristoteles insanda bulunan arzu ve iştah yetisinin bütünüyle akılsal<sup>19</sup> veya akıl dışı olduğunu kabul etmez. Şayet bu yeti bütünüyle akıl dışı kabul edilseydi insanın eylemlerini iyi-kötü veya doğru-yanlış olarak ayırmak mümkün olmaz ve insan eylemlerinden sorumlu tutulamazdı. Yine aynı şekilde bu yetinin akılsal olduğu kabul edilseydi akıl sahibi insanın nasıl olur da hata yaptığı, kötü ve yanlış eylemlerde bulunduğu açıklanamazdı. Bu sebeplerden ötürü Aristoteles'e göre bu yeti iyi-kötü, doğru-yanlış gibi durumlar karşısında seçim ve tercihte bulunabilen bir yetidir.<sup>20</sup> Aristoteles ruhun akıllı ve akıl dışı şeklinde, akıllı kısmın da gerçek anlamda akıl sahibi ve akıldan pay alan kısım olarak ikiye ayrılmasından hareketle erdemleri de kendi içerisinde sınıflandırır.<sup>21</sup> 1-Düşünce erdemleri (bilgelik, doğru karar alma ve akli başındalık gibi ruhun tamamen akıl sahibi olan kısmından kaynaklanan erdemler). 2- Karakter<sup>22</sup> erdemleri (cömertlik, cesaret, dostluk ve ölçülü davranmak gibi ruhun akıl sahibi olmayan ancak bir anlamda akıldan pay alan arzu ve iştah yetisinin bulunduğu kısmından kaynaklanan erdemler)

### 3. Düşünce ve Karakter Erdemleri<sup>23</sup>

Erdemli bir yaşam ile mutlu bir yaşam arasında derin bir alaka olduğunu düşünen Aristoteles'e göre düşünce<sup>24</sup> erdemleri bir diğer adıyla entelektüel erdemler, eğitim ile gelişen erdemlerdir ve bu yüzden de zamana ihtiyaç vardır. Karakter erdemleri<sup>25</sup> bir diğer adıyla ahlâkî erdemler ise alışkanlıktan gelen yani alışkanlıkla gelişen erdemlerdir. Bu sebeple de bu erdemler, bizde doğal olarak bulunmaz. Eğitim veya alışkanlık ile gelişen erdemler, doğal olarak veya doğaya aykırı olarak elde edilemezler. Sadece bizim erdemleri elde edebilecek doğal yapımız vardır. Aristoteles'e göre düşünce erdemleri öğretim ile karakter erdemleri ise tecrübe ve alışkanlık ile oluşur. Eylem ve etkinliklerle doğrudan alakalı olan karakter erdemleri huylar ile de doğrudan ilişkilidir. Çünkü aynı ve benzer eylemler<sup>26</sup> gerçekleştirilerek huy<sup>27</sup> edinilir. Bir başka ifade ile huylar, insanların farklı durumlar karşısındaki eylemleri ve etkinlikleri sonucunda ortaya çıkar. Eylemlerin ve etkinliklerin belirleyicisi olan haz ve acılar huyların ortaya çıkmasına sebep

<sup>18</sup> Gerçekten akla sahip olan bu kısmı Aristoteles, kendi içerisinde bilimsel ve araştıran kısım olmak üzere ikiye ayırır.

<sup>19</sup> İnsanda bulunan arzu gücünün tam akılsal bir şey olmadığını söyleyerek Aristoteles aslında insan için ahlâkî eylemlerinde özgürlüğün imkanına bir yer açmaktadır.

<sup>20</sup> Aristoteles 6. Kitapta ruhta duyum, arzu ve akıl şeklinde üç yetinin bulunduğunu söyler. Ona göre eylemin kaynağı ne tek başına duyum ne arzu ne de akıldır. Eylemin kaynağı seçim ve tercihte bulunan akıl ile birlikte şeyleri harekete geçiren arzudur. Aristoteles, a.g.e., s.1139a; Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çev. Saffet Babür ve Lale Levin Basut (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2019), 431b 5-432a 30.

<sup>21</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1103a.

<sup>22</sup> Karakter anlamına gelen Yunanca kelime *ethos*'tur. *Pathos*, duygu *logos* ise akıl, mantık anlamına gelmektedir.

<sup>23</sup> Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'in 1. Kitabında iyi, mutluluk ve erdem ne olduğundan, aralarında ne tür bir ilişki bulunduğundan; 2 ile 4. Kitaplarında cesaret, ölçülü olma, cömertlik ve muhteşemlik gibi karakter erdemlerinden bahseder. Ahlâkî erdemler içerisinde önemli bir yere sahip olan adalet erdemine 5. Kitabı bütünüyle tahsis eder. 6. Kitabı ise bütünüyle düşünce erdemlerine tahsis eder.

<sup>24</sup> Aristoteles düşünce erdemleri için akıl erdemleri tabirini de kullanmaktadır. Bk. Aristoteles, a.g.e., s.52.

<sup>25</sup> On kitaptan oluşan *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinin 3, 4 ve 5. kitaplarında bilhassa karakter erdemleri üzerinde duran Aristoteles, öncelikle karakter erdemlerinin hangi konularla ilgili olduğunu belirleyerek, bu erdemlerin niteliklerini tek tek açıklayıp bu sayede bu erdemlerden hangisinin diğerinden ne bakımdan üstün olduğunu derecelendirerek ortaya koymaya çalışır.

<sup>26</sup> Amaçlarımıza ulaşmak için huylarımıza uygun şekilde eylemde bulunuruz

<sup>27</sup> Huyların nasıl ortaya çıktığı ile ilgili Aristoteles'in bu açıklaması, huyların temel belirleyicisinin 'biz' olduğuna işaret eder.

olur.<sup>28</sup> Dolayısıyla karakter erdemleri eylemlerle ve etkinliklerle ilişkili olduğundan bu erdemler aynı zamanda haz ve acılara ait şeylerdir.<sup>29</sup>

Aristoteles'e göre akıl sahibi bir varlık olarak insanın düşünme etkinliğinde bulunarak gerçekleştirdiği erdemler, ahlâkî erdemlerden daha üstündür. Nitekim ona göre en yüksek mutluluk doğamızın en iyi parçasının etkinliğidir. İnsanı diğer canlılardan ayıran, onu üstün ve değerli kılan şey insanın akıllı ve düşünen bir varlık olmasıdır. İnsan, doğasının en yüksek parçası olan akıl ile uyumlu bir biçimde yaşayarak ancak gerçek mutluluğa ulaşır.<sup>30</sup> Bu şekilde düşünce erdemlerini, karakter erdemlerinden daha değerli bulan Aristoteles bununla birlikte karakter erdemlerinin önemsiz olduğunu düşünmez. Aristoteles'e göre karakter erdemlerine uygun olarak yaşanacak yaşam da mutlu bir yaşamdır. Fakat bu mutluluk ikinci dereceden bir mutluluktur. Zira insanın akıl sahibi bir varlık olmasından ötürü akla uygun bir biçimde gerçekleştirilen etkinlikler insana esas mutluluk verirken pratik erdemler bu esas mutluluğa yardımcı olup onu mümkün kılmaya çalışır.

Aristoteles düşünce ve karakter erdemlerinin ne olduğunu ve birincisinin ikincisinden ne bakımdan üstün olduğunu izah ettikten sonra, mutluluğun somut bir şekilde açıklanması için yeniden, erdem ne olduğunu araştırmaya devam eder. Aristoteles'e göre erdem, insan ruhunda gerçekleşen etkilenim<sup>31</sup> veya bir duygu değildir. Çünkü erdem, belli tercihler sonucunda ortaya çıkan bir huy iken, duygular belli tercihler sonucunda ortaya çıkan şeyler değildir. Aristoteles'e göre nasıl ki gözün erdemi daha iyi görmeyi amaçlar aynı şekilde insanın erdemi de daha iyi insan olmayı amaçlar. İnsanı daha iyi insan kılabilecek olan da daha iyi insan olma ile ilgili huylara sahip olmaktır.<sup>32</sup>

Aristoteles'e göre erdeme uygun olarak gerçekleştirilen eylemlerin adil, ölçülü vs. gibi niteliklerle nitelendirilmesi için bu eylemi gerçekleştiren insanların öncelikle bu eylemleri hiçbir icbar altında olmadan bilerek<sup>33</sup> ve isteyerek tercih<sup>34</sup> edip bu tercihlerini kuşku

<sup>28</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1114a.

<sup>29</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1104b.

<sup>30</sup> Frank Thilly, *Bir Felsefe Tarihi*, çev. Nur Küçük ve Yasemin Çevik, 2. bs (İstanbul: İdea Yayınevi, 2010), 100.

<sup>31</sup> Etkilenim; hazzın ve acının peşimden gelen istek, korku, cesaret, sevgi ve nefret gibi duygulardır.

<sup>32</sup> Aristoteles, a.g.e., s.105b-1106a.

<sup>33</sup> Aristoteles'e göre zorla yaptırılan ve bilgisizlikten dolayı yapılan eylemler istenmeden yapılan eylemlerdir. Bir kimse bilgisizlikten bir şey yapmış ve hemen ardından pişmanlık duymuşsa bu kimse sözü edilen bu eylemi istemeden yapmıştır. Ayrıca Aristoteles'e göre bir şeyi bilmeden yapmak ile bilgisizlikten ötürü yapmak arasında da fark vardır. Doğru olanın ne olduğunu bilmeden bir eylemi yapmak, o eylemi istemeden yapmak değildir. Nitekim bir eylemin bilmeden ve istemeden yapılan bir eylem olarak nitelendirilmesi için yapılan eylemlerin hemen arakasından üzüntü ve pişmanlık duyulması gerekmektedir. İşte bu şekilde, bir eylemi gerçekleştirirken ki duygunun akıldan pay alması durumu Aristoteles'e göre bir eylemi insanî kılan husustur. Aristoteles bu açıklamaları ile aslında Sokrates'in 'hiç kimse bilerek kötülük işlemez' görüşüne de itiraz etmektedir. Aristoteles'e göre başlangıcı bize bağlı olan iyi veya kötü olarak nitelendirilen eylemler, istenerek yapılmış eylemlerdir. Dolayısıyla bir eylemi erdemli veya erdemsiz kılan husus, o eylemin bilgi veya bilgisizlik ile yapılması değildir. Çünkü insanlar bilerek ve isteyerek erdemi tercih ederler. Aristoteles, a.g.e., s. 1110a-1111b. 1113b.

<sup>34</sup> Aristoteles'e göre tercih ve istek birbirine yakın şeylermiş gibi gözükse de aslında bunlar aynı şey değildir. Herhangi bir konu hakkında karar vermemizde belirleyici olan tercihtir ve tercih sonucunda gerçekleştirilen eylem, istenerek yapılan bir eylem sayılır. Fakat hemen şunu da eklemek gerekir ki, isteyerek gerçekleştirilen her eylem bir tercihin sonucu değildir. Sözelimi çocukların veya hayvanların eylemlerini değerlendirecek olursak bu eylemler istenerek gerçekleştirilmesine rağmen bir tercihin sonucu değildir. Bu sebeple tercihte bulunmanın bir istek, bir tutku ve bir sanı olduğunu söylemek doğru değildir. Aristoteles'e göre tercihte bulunmak için akıl sahibi olmak gerekir. Nitekim kişi aklını kullanarak bir şeyler üzerinde ayrıntılı düşündüğünde kendisinde bu düşünme eyleminin neticesi olarak bir istek ve bu isteğe uygun olarak bir tercih sadır olur. İstek ve tercih bazen birbirinin karşıtı olabilir. İstek amaca yönelik iken tercih, amaca giden yol ile ilgilidir. Tercih daha çok imkân halinde olan, beceremeyeceğimiz şeyler ile ilgiliyken isteklerimiz bazen imkânsız olan (mesela ölümsüzlüğü istemek gibi), beceremeyeceğimiz şeyler (mesela hiç yenemeyeceğimiz birini yenmek isteme gibi) ile ilgilidir. Tercih kanı da değildir. Çünkü kanılar sonu başı olmayan imkânsız şeylerle ilgili olabilir. Kanılar doğru ve yanlış kanılar olarak ayrılırken tercihler iyiye ve kötüye yöneliktir. Özetle söylemek gerekirse Aristoteles düşüncesinde tercih; istenerek yapılabilecek, istenerek yapılan olmayan bir şeydir. Tercih için akıl ve düşünce gereklidir. Nitekim tercih ayrıntılı düşünmedir. Şöyle ki, ayrıntılı düşünme sonucu verilen/aldığımız karar tercihtir. Ayrıntılı düşünme

duymaksızın yapmaları gerekir. Bu ifadeleriyle Aristoteles bir eylemi ahlâkî kılan şeyin sadece sonuç ile alakalı olmadığını eylemi gerçekleştiren failin irade ve niyetinin de belirleyici olduğuna dikkat çekmektedir. Bu fikirleriyle Aristoteles, Kant'ın bir eylemi ahlâkî kılan şeyin, o eylemin ödevde uygun olması değil, ödevden kaynaklanması olduğu yönündeki görüşünün habercisi olmaktadır.<sup>35</sup>

Bir eylemin ahlâkî olarak değerlendirilmesinin ikinci koşulu bu eylemi gerçekleştirecek olan insanların eylemlerinde fazla ile eksik olanın ortasını bulmayı<sup>36</sup> amaçlamalarıdır. Çünkü Aristoteles'e göre eksiklik ve fazlalık (ifrat ile tefrit) iyi olanı bozarken orta, iyi olanı korur. Bir başka ifadeyle fazlalık ve eksiklik kötülüğe işaret ederken, orta olmak erdeme işaret eder. Aristoteles'in bu orta yol öğretisi bir sıradanlık reçetesi, toplumun değerlerine uymaya yönelik bir nasihat olarak görülmemelidir.<sup>37</sup> Nitekim Aristoteles 'orta' ölçüsünün kişiden kişiye değişebileceğinin bizzat farkındadır. Her birey kendisi için orta yani uygun olanı deneyim yoluyla keşfeder. Eylemler ve etkilenimler uygun zamanda, uygun oranda, uygun insanlara karşı olduğunda orta olmaklık yakalanmış olunur.<sup>38</sup> Sözelimi cesaret, korku (cübn) ve cüret (tehevvür) konusunda ortada olma halidir. Korku ve cüret ise tehlikeli ve zorlu bir durum karşısında eksiklik veya fazlalık gösterme halidir. Korku kötülüğün gelmesinden çekinme halidir. Cüret ise korkulması gereken bir durumdan korkmama halidir. Aristoteles'e göre cüretli insanların göstermiş oldukları cesaret esasında laftadır. Onlar gerçekte tehlikeli bir durumla karşılaştıklarında tehlikeden kaçmaya çalışırlar. David Ross'a<sup>39</sup> göre Aristoteles'in cesaretin karşısına gözü karalık yani cüreti koyması entelektüel bir kusurdur. Çünkü cesaretin zıttı korkaklık olmasına rağmen cüretin zıttı ihtiyatlı davranmaktır. Ona göre Aristoteles kendi orta öğretisini desteklemek için cesaretin korkaklıkla ilişkisinin simetriği olarak cesaretin karşısına gözü karalığı yerleştirmiştir.<sup>40</sup> D. Ross bu eleştirisi ile birlikte Aristoteles'in erdem ve erdemsizlikler ile ilgili üçlü şemasının<sup>41</sup> da yanlış olduğunu söyleyerek Aristoteles'i bir kez daha eleştirir. Ona göre Aristoteles'in iddia ettiğinin<sup>42</sup> aksine her erdem zıddı olan tek bir erdemsizlik vardır. Şöyle ki ölçülülüğün zıddı ölçsüzlük, cömertliğin zıddı cimrilik, iyi karakterin zıddı kötü karakterdir.

Aristoteles'e göre cesaret; insanların korkması gerektiği şeylerden gerektiği oranda ve miktarda korkması, güzel şeyler uğruna beklenmedik<sup>43</sup> zorlu ve acı veren durumlara katlanması halidir. Tam aksi durumda yani korkulmaması gereken şeylerden korkmak veya korkulacak şeylerden korkmamak hata yapmamıza neden olur. Cesur insanlar akıllarına uygun şekilde hareket eden iyimser ve onurlu insanlardır. Yine aynı şekilde cesur insanlar, hiçbir zorlama olmaksızın eylemlerini o eylemin güzel olduğunu düşündüklerinden dolayı gerçekleştiren insanlardır. Cesur insanların eylemlerinde bir amaç ve tercih vardır. Bu insanlar tehlikeli duruma acılarından veya kızgınlıklarından dolayı intikam duygusuyla atlamazlar. Cesaretin de kendi içerisinde farklı durumlarının olduğundan söz eden Aristoteles'e göre bazen korkmak cesaret iken bazen korkmamak cesarettir. Mesela ona göre kimi zaman kötü şöhret sahibi olmaktan

---

amaç hakkında değil de amaca giden yollar hakkında olduğu için tercih de amaca giden yolla ilgilidir. Konu hakkında ayrıntılı açıklamalar için bk. Aristoteles, a.g.e., s.1111b-1113a,1138b-1139a.

<sup>35</sup> Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, 5:254.

<sup>36</sup> Eylemlerde ortada olmayı amaçlama, Aristoteles'in ahlak felsefesinde orta yol ahlâkı veya altın orta (golden mean) doktrini olarak isimlendirilir.

<sup>37</sup> Kenny, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Antik Felsefe*, 1:302.

<sup>39</sup> İngiliz Aristoteles bilgini ve ünlü bir ahlak filozofudur.

<sup>40</sup> Ross, *Aristoteles*, 320.

<sup>41</sup> Aristoteles herhangi bir duygu veya eylem konusunda ifrat, tefrit ve orta yol şeklinde üçlü bir şema çizmektedir. Örneğin; cimrilik (ifrat) cömertlik (orta) müsriflik (tefrit),.

<sup>42</sup> Aristoteles'e göre her erdem iki zıddı yani ifrat ve tefrit şeklinde iki karşıtı bulunmaktadır.

<sup>43</sup> Aristoteles'e göre esas cesaret, beklenmedik anlarda karşımıza çıkan tehlikeli durumlara katlanma halidir. Ona göre beklenen bir durum karşısında insan önceden aklını kullanarak tahminde bulunup plan yapar oysa beklenmedik bir durum karşısında insan hazırlıksızdır ve böyle durum karşısında insanın sergilediği eylemler huydan kaynaklı eylemlerdir. Aristoteles, a.g.e., s. 1117a.

korkarak utanmak cesarettir. Kimi zaman ise hastalık ve fakirlikten korkamamak cesarettir.<sup>44</sup> Cesur insanlar amaçları uğruna mücadele ederlerken kimi zaman acı çekmek zorunda kalabilirler. Mesela boksörler taç ve onur elde etmek uğruna yumruklanarak acı çekerler. Ya da bir asker onur elde etmek için yaralanma ve ölüm gibi bir durumla karşı karşıya katlanmak durumunda kalabilir. Bu şekilde cesaret erdeminin farklı çeşitlerine değinen Aristoteles'e göre asıl cesaret tüm kötülüklerin en korkuncu olan savaş gibi koşullarda insanın karşısına çıkan ölüm ile ilgilidir.<sup>45</sup>

Aristoteles'e göre karakter erdemlerinden bir diğeri olan ölçülülük, haz ve acı konusunda kendine hâkim olma halidir.<sup>46</sup> Aristoteles'e göre hazlar bedensel ve ruhsal hazlar olmak üzere ikiye ayrılır. Onur, öğrenme sevgisi, insanın sevdiği şeylerden aldığı hazlar ruhsal hazlardır. Ruhsal hazlar konusunda insanlara hazza düşkün denmez. Bu şekilde entelektüel hazları dışarı atan Aristoteles, ölçülülüğün bedensel hazlarla<sup>47</sup> ilgili bir şey olduğunu söyler. Hazza düşkün insanlar hoş şeylerin hepsini veya çoğunu arzulayan kimselerdir. Bu kimseler hazlara gereğinden fazla önem ve sevgi gösterirler. Onlar bu isteklerini alamayınca acı çekerler. İstekleri konusunda orta halli davranmayı bilenler, ölçülü insanlardır. Bu tür insanlar hazza düşkün insanların sevdikleri şeylere aşırı ilgi göstermeyip aksine onları eleştirirler. Onlar sevilmemesi gereken şeyleri sevmez, sevilmemesi gereken şeyleri istedikleri zaman sevilmemesi gereken bu şeylerin yokluklarında acı çekecek derecede onları arzulamazlar.<sup>48</sup> Kısacası ölçülü insanlar; aklın peşinden giderek sevilmemesi gereken şeyleri olması gereken miktar, zaman ve biçimde isterler.<sup>49</sup>

Karakter erdemlerinden cesaret ve ölçülülüğü açıkladıktan sonra Aristoteles cimriliği açıklamaya geçer. Yeri gelmişken hemen şunu da belirtelim ki Aristoteles duygularla ve eylemlerle ilgili olan karakter erdemlerini tek tek açıklarken mantıksal bir sıra takip etmeden gelişigüzel bir sıra ile sözü edilen erdemleri incelemektedir. Aristoteles'e göre cimrilik, cömertlik ve savurganlık<sup>50</sup> konusunda ortada olma halidir.<sup>51</sup> Aristoteles'e göre paraya aşırı derecede düşkün insanlar cimri, hesabını bilmeyenler ise müsrif olarak adlandırılır. Yine aynı şekilde Aristoteles'e göre malın kullanılması iki şekilde olur: para harcamak ve para vermek. Cimrilik<sup>52</sup> malın alınıp elde tutulmasıdır. Cömertlik ise malı uygun yerden alıp, uygun olmayan yerden almamak ve uygun yerde harcamaktır. Cömertlik erdemindeki temel amaç verilen şeyler ile başkalarına iyilik yapmaktır. Cömert kimse uygun kimseye, uygun miktarda, uygun

<sup>44</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1115a-1117a.

<sup>45</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1117b.

<sup>46</sup> Aristoteles her ne kadar ölçülülüğün haz ve acılarla ilgili olduğunu ileri sürse de bu eylemin alanını sadece hazlarla sınırlandırmaktadır.

<sup>47</sup> Ölçülülüğün bedensel hazlarla ilgili bir şey olduğunu söyleyen Aristoteles'e göre ölçülülük bütünüyle her türlü bedensel hazlarla ilgili bir şey değildir. Sözelimi resim ve renklerden hoşlanma gibi görme ile ilgili hazlara sahip olan insanlar hazza düşkün kimseler olarak isimlendirilmezler. Aynı şekilde elma, gül ve tütü gibi kokulardan aşırı derecede hoşlananlar da hazza düşkün kimseler olarak adlandırılmazlar. Bu kokular belki aradıkları şeyi kendilerine hatırlattığından bu kokuyu duyumsayanlara haz vermektedir. Hayvanlarda ise bu şekilde duyulardan haz alma diye bir şey yoktur. Onlar bir ses, koku veya manzaradan haz almazlar. Mesela bir geyik keçinin sesinden haz almaz onu yemekten hoşlanır. Aristoteles, a.g.e., s. 1117b-18.

<sup>48</sup> Aristoteles'in buradaki açıklamalarından hareketle onun Platon gibi haz düşmanı biri olmadığını söyleyebiliriz. Aristoteles'e göre haz ve acı insan doğasının temel itkilerinden olup kendi başına kötü şeyler değildir.

<sup>49</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1119a.

<sup>50</sup> Aristoteles savurganlığı vermede fazla almada eksik olma hali olarak tanımlar.

<sup>51</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1107b-8.

<sup>52</sup> Aristoteles'e göre bir şey verme konusunda eksikliği, alma konusunda ise fazlası olan cimrilik, herkeste aynı şekilde olmaz. Üç farklı cimrilik türünden bahseden Aristoteles'e göre birinci sıra cimrilikte bazen sadece alma bazen de sadece verme eksik olabilir. Bu kimseler başkalarının mallarına göz dikmedikleri gibi ellerindeki malı da biriktirmeye çalışırlar. İkinci sıra cimrilikte insanlar kendilerine ait olanı vermemek adına başka insanlardan bir şey almazlar. Başkalarından aldıkları zaman kendilerinden vermeleri gerektiğini de bilirler. Üçüncü tür cimrilikteki insanlar tüccarlar, tefeciler ve dolandırıcılar gibi her yerden almak isterler. Bu tarz insanlar küçük menfaatler edinebilmek adına çeşitli kötülükler yapmaktan kaçınmazlar. Sadece kazanmayı düşündükleri için bu tarz insanlar almamaları gereken yerden hatta kendilerinin vermeleri gereken yerden alırlar.

zamanda verilmesi gerektiği şekilde bir şeyi üzülmeyen (içinde pişmanlık duymadan) mutlulukla verendir.<sup>53</sup> Cimri insanlar para alma konusunda fazlası, verme konusunda ise eksik olan insanlarken müsrif insanlar verme ve alma konusunda fazlası olan insanlardır. Bu insanlar ellerindekileri nereye, ne zaman, kime verecekleri üzerinde düşünmeden hemen verip bitirdikleri için her zaman başkalarından almak isterler. Bu insanlar para alıp verme eylemini gerektiği şekilde yani uygun yerden alıp uygun yere verme şeklinde gerçekleştirmedikleri için cömert olarak adlandırılmazlar. Müsrif insanlar zamanla hatalarını düzelterek orta hale gelebilme imkanına daha fazla sahip oldukları için onlar cimri insanlardan daha yararlı ve iyidirler. Aristoteles'e göre cimrilik düzeltilemez bir şeydir ve aynı şekilde insan doğasında daha fazla bulunan bir şeydir. Nitekim insanlar vermekten ziyade almayı sevmektedirler.<sup>54</sup>

Erdemi, akıl tarafından belirlenen ya da akıllı insanın belirlediği eylemde ve duyguda orta yolu bulabilme becerisi olarak tanımlayan Aristoteles, bu ortada olma halinin her türden eylem için, her zaman doğru bir şey olmadığı konusuna da dikkat çeker. Sözelimi hırsızlık, zina, kıskançlık ve cinayet gibi eylemlerin kendileri bizzat kötü olduğu için bu eylemlerde fazlalığın veya eksikliğin ortasını bularak iyi olmak söz konusu değildir. Doğru kişi tarafından doğru bir biçimde ve doğru bir zamanda gerçekleştirilmiş bir hırsızlık olamaz. Aynı şekilde Aristoteles'e göre kendisi bir erdem olan adaletin de ortası yoktur.<sup>55</sup>

Buraya kadar ifade ettiklerimizi toparlayacak olursak şunları söyleyebiliriz. Aristoteles'e göre etkilenim ve eylemlerle ilgili olan karakter erdemlerinde amaç; eksiklik ve fazlalık olan iki kötü/karşıt durumun ortasını bulmaktır. Eğer nelerden haz duyup nelerden acı duyduğumuzu tespit edersek orta olanı daha kolay bulabiliriz. Bir konuda olması gerektiği gibi (ortada olma) davranmanın hakikaten zor olduğunu kabul eden Aristoteles, böylesi zamanlarda en doğru seçimi yapabilmek adına bize "bazen eksik olana bazen de fazla olana meyil etmemizi"<sup>56</sup> önermektedir.

#### 4. Bir Amaç olarak Adalet Erdemi

Aristoteles ahlâkî erdemlerden biri olan adalet erdemine özel önem vererek *Nikomakhos'a Etik* kitabının beşinci bölümünü tamamıyla bu erdeme hasreder. Aristoteles'in adalet erdemine ayrı önem vermesinin esas sebebi bu erdemi 'diğer erdemleri kapsayan' ve 'en çok kendine yeten' bir erdem olarak görmesindedir. Aristoteles'e göre adalet erdemi, diğer tüm erdemleri kendinde toplayan, kendisine ulaşılmasını amaçlayan ayrıca diğer insanlarla ilişkileri düzenleyen bir erdemdir. Bütün erdemler arasında sadece adalet erdemi diğer insanların iyiliğiyle ilgili bir şey olup diğer insanlarla olan ilişkileri düzenlediği için Aristoteles için bu erdem en önemli erdemdir. Aristoteles'e göre adalet erdemin bir parçası değil ta kendisidir. Dolayısıyla adaletsizlikte kötülüğün bir parçası değil ta kendisidir. Adalet ve erdem aynı şey olsalar da ikisinin buldukları şeyler farklıdır. Adalet diğer insanlarla kurulan ilişkilerde ortaya çıkarken erdem böyle bir huyun kendi başına bulunmasıdır.<sup>57</sup>

Aristoteles bu derece önem verdiği adalet erdemini, adaletin tersi olan adaletsizliğin<sup>58</sup> ne olduğu ve hangi konularla ilgili olduğundan bahsederek açıklamaya çalışır. Aristoteles'e göre adaletsiz kavramı üç farklı anlama gelmektedir: 1. Yasalara uygun davranmayan 2. Eşitliği dikkate almayan 3. Kendi çıkarlarını düşünen. Aristoteles'e göre adaletsiz insanlar çıkarıcı insanlar olduklarından iyiler söz konusu olduğunda kendileri için daha fazlasını kötülerde ise daha azını isterler. Adaletsizliği bu şekilde yukarıda ifade edilen üç özellik üzerinden açıklayan Aristoteles, adaleti bu üç anlamın mefhûm-u muhâlifi olarak ortaya koymaktadır.<sup>59</sup>

<sup>53</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1120b.

<sup>54</sup> Aristoteles, a.g.e., s.1121b-22.

<sup>55</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1107a.

<sup>56</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1109a-b.

<sup>57</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1129a-b.

<sup>58</sup> Adaletsizlik, haklı ve adil olan şeyleri istemek anlamında adaletin karşıtı değil tersidir.

<sup>59</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1129a-b.

Aristoteles'e göre adaletsizlik kendi içinde türlü türdür. Para, onur, kendini kurtarma ve benzeri amaçlara ulaşma arzusundan kaynaklanma durumuna göre adaletsizlik farklı türlere ayrılır. Nasıl ki adaletsizlik kendi içerisinde farklı türlere sahipse aynı şekilde adalet de kendi içerisinde farklı türlere sahiptir. Aristoteles'e göre adalet başlıca iki anlama gelmektedir: 1- yasaya uygun olan 2-doğru ve eşit (orta olma hal.) olan. Birinci anlam evrensel, tümel bir diğer deyişle genel adaleti, ikinci anlam ise tikel bir diğer deyişle özel adaleti tanımlamaktadır.<sup>60</sup>

#### 4.1. Genel Adalet

Aristoteles'e göre yasaların amacı kötülükleri engelleyerek erdemli yaşamayı sağlamaktır. Bu sebeple de yasaya uygunluk bir diğer ifadeyle yasaya boyun eğme erdemdir.<sup>61</sup> Yasanın tüm insan yaşamını denetlemesi gerektiğini düşünen Aristoteles'e göre yasalar insanları ahlaklılığa veya en azından farklı erdemlere karşılık olacak eylemlere zorlaması gerekmektedir. Bununla birlikte erdeme uygun olan yasa, adil olan şeylerin neler olduklarını açıkladığı için tanım gereği adil ve doğrudur.<sup>62</sup> Politik toplumda tüm yurttaşların mutluluğunu sağlayan ve koruyan yasaların, Sofistlerin iddia ettiği şekilde adalet aykırı olması kabul edilemez.<sup>63</sup>

#### 4.2. Özel Adalet

Adalet türlerinden Aristoteles'i özellikle ilgilendiren özel adalettir. Özel adalet; bir başkasına haksızlık yapmama, hakkaniyetli davranarak hakkını vermek anlamına gelir. Bu şekilde açıkladığı özel adaleti Aristoteles, kendi içerisinde dağıtıcı ve düzeltici (*diorthotik*) adalet olarak ikiye ayırır. Ona göre dağıtıcı adalet; onur ve servet gibi yurttaşlar arasında paylaştırılabilir olan şeylerin adil ve hakkaniyetli bir şekilde paylaşılmasında söz konusu iken, düzeltici adalet insanlar arasındaki her türlü alışverişlerde ortaya çıkabilecek zarar ve haksızlıkları tazmin ve onarma işlemindedir. Adaletin bir tür '*analogia*' (oran) kurulması olduğunu söyleyen Aristoteles'e göre hak sahiplerine hakkaniyetli bir biçimde haklarının dağıtılması, bu hakların eşit bir şekilde dağıtılması demek değildir. Ona göre dağıtılacak şeyler, hak sahiplerinin liyakatleri ile orantılı bir biçimde dağıtılmalıdır.<sup>64</sup>

Dağıtıcı adalet söz konusu olduğunda iki şey ve iki kişi gereklidir. Dağıtıcı adaletin görevi dağıtılması gereken belli bir şeyi A ve B kişilerine, onların değerleri arasındaki orana eşit bir biçimde C:D oranında dağıtmaktır. Dağıtıcı adalet söz konusu olduğunda orantısız eşitliği savunan Aristoteles, düzeltici adalet söz konusu olduğunda mutlak eşitliğe dayanmanın zorunluluğunu savunur. Çünkü düzeltici adalet ona göre taraflardan birinin kazancını diğerinin zararını izale ederek söz konusu ilişkiden önceki hallerine geri getirmeye çalışır.<sup>65</sup> Nitekim insanlar arasında alışveriş söz konusu olduğunda bir şeyden hak ettiğinden fazlasını almak kazanç, azını almak zarar, tam ortasını almak ise hak edileni almaktır. Yani alışverişte kazanç ve zararın dengelenmesi halidir düzeltici adalet. Aristoteles'e göre isteyerek veya gayri ihtiyari olarak ortaya çıkan alışverişlerdeki düzeltme amaçlı adalette niyete değil de sonuca bakılır.

Aristoteles'e göre adaletin ne olduğundan ve kısımlarından bahsettikten sonra hemen şunu da belirtmemizde fayda var. Aristoteles adaletin bir karşılıklılık, (yani X kişinin Y kişisine yaptığını Y kişinin de Aynı şekilde X kişisine yapması) olduğunu ileri süren Pythagorasçı adalet anlayışına karşı çıkar.<sup>66</sup> Ona göre ne dağıtıcı ne de düzeltici adalet tam anlamıyla karşılıklılığa

<sup>60</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1130b.

<sup>61</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1131a.

<sup>62</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1138a.

<sup>63</sup> Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*, 5:264.

<sup>64</sup> Aristoteles bunu geometrik orantı olarak isimlendirir. Aristoteles, a.g.e., s. 1129a.

<sup>65</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1131a-1132a.

<sup>66</sup> Pythagorasçılar ruhun, aslında sayıların bir harmoniası olduğuna inanmışlar ve bu inancın tezahürü olarak adalet gibi ahlaksal erdemleri sayılarla eşitlemişlerdir. W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi-I Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar*, çev. Ergün Akça, 1. bs (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2011), 323.

tekabül etmez. Aristoteles için adaletin sağlanması bakımından eylemin kim tarafından ve istenerek mi yoksa istenmeyerek mi yapıldığı önemlidir.<sup>67</sup>

Aristoteles'e göre adaletli (adil) olmak, haksızlık yapmak ve haksızlığa uğramanın ortasıdır. Bir başka deyişle adil kimse, adil olmayan bir şekilde davranmak ile bir adaletsizliğe maruz kalmak arasında orta nokta duran kimsedir. Bir orta olma hali olan adalet isteyerek gerçekleştirilen bir eylem olup insanın kendisine ve diğer insanlar ile olan ilişkilerinde uygun orantılandırmaya giderek paylaştırılan bir eylemdir.<sup>68</sup> Hak ve haksızlık kavramları üzerinden adaletin doğasını açıkladıktan sonra Aristoteles, 'haksızlık her zaman adaletsizlik demek midir, haksızlık yapan bir insan aynı zamanda adaletli olamaz mı?' şeklinde bir soru ortaya atar. Adaletsizliğin olduğu her yerde haksızlığın var olduğu fakat haksızlığın olduğu her yerde adaletsizliğin var olmadığını düşünen Aristoteles'e göre haksızlık her zaman adaletsizlik demek değildir. Ona göre adaleti koruyan insan beraberinde hakkı da korursa ancak eşitliği korumuş olur.

Haksızlık ile adaletsizlik kavramları arasındaki ilişkiyi bu şekilde açıkladıktan sonra Aristoteles başka bir soruya geçer. İnsanın sahip olduğu şeyler hususunda bir adaletsizliğin olmasından söz edilebilir mi? Aristoteles'e göre böyle bir durumda adaletsizliğin olması beklenemez. Çünkü insan kendisine ait olana zarar vermek istemez. Adalet ancak diğer insanlar ile ilişkiye girildiğinde ortaya çıkan bir durumdur. Toplum içerisinde yaşayan insanlar, doğal olarak kendileri için yararlı olan şeylerin fazlasını istediklerinden insani ilişkilerde bir haksızlığın ortaya çıkmaması için yasalar yapılmıştır. Toplumsal adaletten söz etmek için yasanın zorunlu olduğunu savunan Aristoteles'e göre herkesin iyiliğini bir başka deyişle ortak çıkarını korumayı hedefleyen yasalara<sup>69</sup> uygun olan adaletli ve aynı zamanda haklı, yasalara uygun olmayan adaletsizdir.<sup>70</sup> Adaletin öteki ile ilişki sonucunda ortaya çıkan bir durum olduğunu savunan Aristoteles, efendi ile köle, anne baba ile çocuk arasındaki ilişkilerde adaletin söz konusu olamayacağını ifade eder. Çünkü ona göre bu tarz ikili ilişkilerde bir taraf hâkim olan, diğer taraf tabi olandır. Tabi olan ve hâkim olanlar birlerinin karşısında yer alan özgür insanlar olmadığından onların arasında adaletin mevcudiyetinden söz edilemez.<sup>71</sup>

Aristoteles'e göre bir eylemden söz ederken haklılık ve haksızlıktan bahsedebilmek için söz konusu eylemin istenerek yapılmış olması gerekir. Çünkü istenerek yapılan eylemlerde eylemi gerçekleştiren kimse o eylemin amacını, kimin hedef olduğunu ve eylemin nasıl yapılacağını biliyordur. Bu kimse gerçekleştireceği eylemi tercih ederek yani daha önceden düşünerek gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte istenerek yapılan eylemler tesadüf veya zorla yani istem dışı yaptırılmış olmak unsurlarından beridir. Kötü bir eylem istenerek yapılmış ise bu eylem haksız eylem olarak nitelendirilir. Fakat istenmeden bir kötü eylem yapılmışsa ortaya çıkan her ne kadar haksız olarak nitelendirilse de eylem haksız değildir.<sup>72</sup>

Aristoteles'e göre eylemin neticesinde ortaya çıkan zararlar üçe ayrılır: Bu zararların ilki bilgi yetersizliğinden kaynaklanan zararlardır. Bu tarz eylemlerde bulunan kişiler, eyleminin niçin, neden veya kime karşı gerçekleştirileceği hususunda hataya düşer. Bu hatanın neticesinde de makul olarak beklenmeyen bir zarara sebep olur. İkinci olarak kişi yine bilmeyerek eylemini gerçekleştirir. Fakat eylemi beklenen bir zarara sebep olur. Bu tarz eylemlerin sonucu, eylemi gerçekleştiren kimsenin kastını aşmaktadır. Kişinin niyeti belki karşısındaki kişiye sadece vurmaktı fakat eylem kontrolünün dışına çıkarak yaralanma veya ölümle sonuçlandı. Aristoteles'e göre bu durumdaki eylem her ne kadar haksızlık olarak nitelendirilse de bu eylemi gerçekleştiren kimse adaletsiz olarak nitelendirilemez. Çünkü eylemin sonuç bakımından bu

<sup>67</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1132b.

<sup>68</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1134a.

<sup>69</sup> Şunu da belirtmek gerekir ki Aristoteles'e göre insanlar arasında düzenlenen yasalar değişebilir bir yapıya sahiptir.

<sup>70</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1129a-b, 1134a.

<sup>71</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1134a.

<sup>72</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1135a-b.

şekilde gerçekleşmesi daha önce planmış değildi. Görüldüğü üzere Aristoteles için bir kişiyi adaletli veya adaletsiz kılan husus; yalnızca kişinin söz konusu eyleminde bir orta noktaya veya orantıya ulaşmış ulaşmadığı ile ilgili değildir bununla birlikte söz konusu eylemin planlı ve kasıtlı olarak yapılıp yapılmadığıyla da doğrudan ilişkilidir. Aristoteles'e göre bilgisizlik kaynaklı olarak bilmeden yapılan eylemler affedilebilir niteliktedir. Fakat bilmeden yapılan eyleme neden olan şey bilgisizliğin dışında yani insani sınırların dışına çıkan bir istekten kaynaklanıyorsa bu durumda bu eylem affedilemez niteliktedir.<sup>73</sup>

Aristoteles'e göre zarar vermenin bir diğer türü, isteyerek birine zarar vermektir. İsteyerek birine zara vermek aynı zamanda o kişiye haksızlık yapmaktır. Böyle bir durumda kişi, kime ne kadar nasıl ve ne şekilde zarar vereceğini biliyordur. Yani kişi, eylemini gerçekleştirirken bir bilince sahiptir. Aristoteles'e göre kendisine hâkim olmayan insanlar istemeden kendilerine zarar verebilirler. Fakat isteyerek haksızlığa uğramak diye bir şey olamaz. Çünkü haksızlığa uğramak için eylemin kontrolünün bizim elimizde olmamış olması gerekir. Kendine hâkim olmayan insanlar da eylemi gerçekleştirirken eylemin kontrolü ellerinde olduğu için kendilerine istemeden zarar vermiş olsalar da kendilerine isteyerek haksızlık yapmış sayılmazlar.<sup>74</sup> Haksızlık yapmak ile haksız davranışta bulunmak arasındaki ayrıma dikkat çeken Aristoteles, bu ayrımı bir kölenin efendisinin emriyle eylemde bulunması örneği üzerinden açıklar. Efendisinin emriyle haksız bir eylemi gerçekleştiren kölenin eylemi haksızlık yapmaktan ziyade haksız davranışta bulunmak olarak adlandırılır. Nitekim bir eylemi adaletsiz veya haksız olarak sıfatlandırmak için de o eylemin istenerek ve bilinçli olarak yapılması gerekir.<sup>75</sup>

Aristoteles'in işaret ettiği önemli bir nokta daha bulunmaktadır. Aristoteles'e göre adalet ve doğruluk birbirinden tür bakımından farklıdır. Bununla birlikte doğru, adaletten daha iyidir. Çünkü adalet hata yapsa da doğruluk, yasaya rağmen hatalı adaleti uygulamayarak her zaman doğruyu bulur. Bir başka ifadeyle doğruluk her zaman yasal adaletle ilgili olmayabilir. Nitekim bazen yasal adalet hata yapsa da doğruluk, bu hataları düzelterek doğruyu bulur.<sup>76</sup>

## Sonuç

Gerçekte insanların seçmiş olduğu hayat tarzı üzerinden insan için esas iyinin, kendinde iyiye erişmek olduğunu dile getiren Aristoteles'e göre kendinde iyi bizatihi mutluluktur. Çünkü mutluluk tüm insanların iyi bir şey olduğu konusunda üzerinde ittifak ettiği, kendi kendine yeten bir şeydir. Aristoteles'e göre eylem ve etkinlikte bulunan insanın mutlu olması için erdeme uygun etkinlikte bulunması zorunludur. Çünkü erdeme uygun etkinlik, doğası itibarıyla akıllı bir varlık olan insanın esas amacıdır. Akıl sahibi ve düşünen bir varlık olarak insan, ruhun erdemli eylemlerini bilfiil olarak tüm yaşamı boyunca sürdürdüğünde ancak *ergonunu* bir başka deyişle doğasına en uygun olan işlevini yerine getirmiş olur.

Erdem ve mutluluk arsında kurmuş olduğu ilişki üzerinden insanın yüce bir ahlaka nasıl sahip olabileceğini ortaya koyan Aristoteles, insan ruhundaki akıllı kısmın gerçekten 'akıl sahibi' ve 'akıldan pay alan' kısım olarak ikiye ayrılmasından hareketle erdemleri de ikiye ayırmaktadır: ruhun akıllı kısmına ilişkin düşünce erdemleri ve akıldan pay alan kısma ilişkin karakter erdemleri. Düşünce erdemlerinin eğitim ile karakter erdemlerinin ise alışkanlık ile geliştiğini söyleyen Aristoteles, insanın düşünme etkinliğinde bulunarak gerçekleştirdiği düşünce erdemlerini, ahlâkî/karakter erdemlerden daha üstün tutar. Aristoteles insanı diğer varlıklardan ayıran en değerli şeyin, akıl olduğuna inandığı için bu en üstün parçanın etkinliğinin de haliyle daha değerli olduğunu savunur. Düşünce erdemlerinin daha üstün olduğuna inanan Aristoteles bununla birlikte karakter erdemlerinin değersiz olduğunu düşünmez. Aristoteles'e göre karakter erdemlerine uygun olarak yaşanacak yaşam da mutlu bir yaşamdır.

<sup>73</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1136a.

<sup>74</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1136b.

<sup>75</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 1137a.

<sup>76</sup> Aristoteles, a.g.e., s. 137b-1138a.



Aristoteles'e göre erdeme uygun olarak gerçekleştirilen eylemlerin adil, ölçülü vs. gibi niteliklerle nitelendirilmesi için bu eylemi gerçekleştirecek olan insanların eylemlerinde fazla ile eksik olan iki karşıt durumun ortasını bulmayı amaçlamaları zorunludur. Orta yol/Altın orta öğretisi olarak bilinen bu görüşüyle Aristoteles kendisinden sonra gelen nice düşünürleri etkilemiştir. Aristoteles ahlâkî erdemlerden biri hata en çok kendine yeten diğer erdemleri kapsayan adalet erdemine özel önem verir. Bu özel muamelenin altında yatan sebep, bu erdem diğer insanlarla ilişkiyi düzenleyen, onların iyiliğiyle yakından ilgili olan bir erdem olmasındandır. Adaleti bir tür geometrik ve aritmetik oranın kurulması olarak tarif eden Aristoteles'e göre yasaya uygun olan adalet tümel adalet, doğru ve eşit olan tikel adalettir.

### **Kaynakça**

- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren Furkan Akderin. 4. bs. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- . *Ruh Üzerine*. Çeviren Saffet Babür ve Lale Levin Basut. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2019.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles*. 7. bs. C. 5. 3 c. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Guthrie, W. K. C. *Yunan Felsefesi Tarihi-I Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar*. Çeviren Ergün Akça. 1. bs. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2011.
- Irwin, T. H. "Aristotle". İçinde *Routledge Encyclopedis of Philosophy*, editör Edward Craig. London, 1998.
- Kenny, Anthony. *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Antik Felsefe*. Çeviren Serdar Uslu. 2. bs. C. 1. 4 c. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- Ross, W. David. *Aristoteles*. Çeviren Ahmet Arslan. 3. bs. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, t.y.
- Thilly, Frank. *Bir Felsefe Tarihi*. Çeviren Nur Küçük ve Yasemin Çevik. 2. bs. İstanbul: İdea Yayınevi, 2010.

## ADOLESANLARIN SERBEST ZAMAN YÖNETİMLERİ VE AKILLI TELEFON BAĞIMLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ

Sezgin HEPSERT\* Abdurrahman KIRTEPE\*\*

**Özet:** Yapılan çalışmanın amacını lisede öğrenim gören adolesanların serbest zaman yönetimleri ve akıllı telefon bağımlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek oluşturmuştur. Tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 100 öğrenci çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmada örnekleme Elazığ ilinde öğrenim gören yaşları ortalaması  $15,82 \pm 0,56$  olan 54 kadın ve 46 erkek lise öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmada veriler toplanırken katılımcıların demografik bilgilerini öğrenebilmek adına araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu, serbest zaman yönetimlerini ölçebilmek adına Wang ve ark., (2011) tarafından geliştirilen, Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Boş Zaman Yönetimi Ölçeği" ve akıllı telefon bağımlılıklarını ölçebilmek için Known tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Demirci, Orhan, Demirdaş, Akpınar ve Sert (2014) tarafından uyarlanan "Akıllı Telefon Bağımlılık Ölçeği" uygulanmıştır. Elde edilen veriler üzerinde istatistiksel analizler Manova ve Pearson Korelasyon Analizi yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Manova testi sonucuna göre cinsiyet değişkeni ve boş zaman yönetimi arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, cinsiyet ve akıllı telefon bağımlılığı arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Spor yapma durumu değişkeni ile hem boş zaman yönetimi hem de akıllı telefon bağımlılığı anlamlı farklılık göstermemiştir. Pearson korelasyon analizi sonucuna göre akıllı telefon bağımlılığı ve serbest zaman yönetimi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sonuç olarak katılımcıların cinsiyetlerinin akıllı telefon bağımlılığı üzerinde etki sahibi olduğu ve bağımlılık seviyesinin erkeklerde daha yüksek olduğu, akıllı telefon bağımlılığı ve serbest zaman yönetimi arasında ise negatif yönde bir ilişki olduğu ancak bu ilişkinin anlamlık seviyesinde olmadığı saptanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Serbest Zaman, Adolesan, Akıllı Telefon Bağımlılığı, Öğrenci.

### THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' LEISURE TIME MANAGEMENT AND SMARTPHONE ADDICTION: THE CASE OF ELAZIĞ PROVINCE

**Abstract:** The aim of the study was to examine the relation ship between leisure time management and smart phone addiction of adolescents studying in high school. 100 students selected by random sampling method voluntarily participated in the study. The sample consisted of 54 female and 46 male high school students with an average age of  $15.82 \pm 0.56$  years in Elazığ province. While collecting the data in the study, the personal information form created by the researchers to learn the demographic information of the participants, the "Leisure Time Management Scale" developed by Wang et al. (2011) and adapted into Turkish by Akgül and Karaküçük (2015) to measure their leisure time management and the "Smartphone Addiction Scale" developed by Known and adapted into Turkish by Demirci, Orhan, Demirdaş, Akpınar and Sert (2014) to measure their smart phone addiction were applied. Statistical analyses on the data obtained were carried out with Manova and Pearson Correlation Analysis methods. According to the results of the Manova test, there was no significant difference between gender variable and leisure time management, while there was a significant difference between gender and smart phone addiction. Both leisure time management and smart phone addiction did not show a significant difference with the variable of doing sports. According to Pearson correlation analysis, no significant relationship was found between smart phone addiction and leisure time management. As a result, it was found that the gender of the participants had an effect on smart phone addiction and the level of addiction was higher in male, and there was a negative relationship between smart phone addiction and leisure time management, but this relationship was not at the level of significance.

**Key Words:** Leisure Time, Adolescent, Smartphone Addiction, Student.

### Giriş

Serbest zaman, insanların yaşamlarında hep var olan fakat kullanımında değişmeler görülen bir kavramdır. Geçmiş dönemlerde yalnızca üst tabaka diye anılan topluluğa hitap eden bu kavram

\* Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı, Kovancılar İmam Hatip Ortaokulu, Beden Eğitimi Öğretmeni, Orcid: 0000-0002-4299-8548, [sezginhepsert@gmail.com](mailto:sezginhepsert@gmail.com)

\*\* Doç. Öğretim Üyesi, Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü, Orcid: 0000-0003-3268-2192, [akirtepe@firat.edu.tr](mailto:akirtepe@firat.edu.tr)

günümüzde alt tabakalara kadar inmiş ve halk arasında geniş kitlelere ulaşmıştır (1). Temel olarak kişilerin; iş, uyku, çalışma ve ev işlerinden sonra kalan zamanlarını hür bir şekilde kullanmaları olarak ifade edilmektedir (2). Kişinin kendisine ayırdığı zaman diliminde ne tür etkinlikler yapacağı özgür iradesine kalmıştır (3). Ek olarak kişilerin katıldıkları etkinliklerdeki amaçlarının farklı olmasının yanında beklentileri ortaktır ve genellikle bu etkinliklerden haz almaktır (4). Günlük yaşamlarında serbest zamana sahip olan bireylerin bu zaman dilimlerini kentsel, kırsal ve mevsimsel olarak pek çok faaliyeti kapsayan rekreatif etkinliklerde değerlendirebilmektedir (5).

Teknolojinin insanların yaşamlarına kattığı yeniliklerden bir tanesi de akıllı telefonlardır. İnsanlar bu cihazlar sayesinde zamanlarını daha verimli kullanma fırsatı elde etmişlerdir (6). Ancak bu teknolojik aygıtların olumlu yönlerinin olduğu gibi kişileri gerçek hayattan koparıp sanal mecraya bağımlı hale getirmesi gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır (7). Literatürde, oluşan bu bağımlılığın kişiler üzerinde göz rahatsızlığı, dikkat eksikliği, uyku sorunu ve asosyallik gibi istenmeyen durumları ortaya çıkartabileceğini savunan araştırmalar mevcuttur (8,9).

İnsanların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için düzenli olarak egzersiz yapmaları önem arz etmektedir. Özellikle sedanter yaşam tarzının hastalık ve ölümlere sebebiyet verebileceği bildirilmektedir (10). Yapılan bir çalışmada fiziksel yönden aktif olan ve düzenli egzersiz yapan kişilerin serbest zamanlarını daha etkin kullandıkları açıklanmıştır (11). Kişilerin hareket gereksinimlerinin sürekli olmasına rağmen akıllı telefon kullanımı bu sürekliliği sekteye uğratmaktadır (12).

Akıllı telefonların kolay ulaşılabilir olmasından dolayı geniş kitleler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. 2017 yılında yapılan bir araştırmanın sunduğu verilere göre dünya genelinde 2.32 milyar kişinin akıllı telefon kullandığı bu sayının da 2020 yılında 2.87 milyara yükseleceği düşünülmektedir (13). Türkiye'deki internet kullanıcılarının akıllı telefonlar vasıtasıyla internet kullanma seviyelerinin incelendiği bir çalışmada sonuçlar; 2012 yılında %23,7, 2013 yılında %41,1, 2014 yılında %48 ve 2015 yılında % 74,4 şeklinde saptanmıştır (14).

Tüm bu olumsuz ifadeler düşünüldüğünde lise öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılıklarının yaş, cinsiyet, spor yapma durumlarına göre belirlenmesi ve bu doğrultuda serbest zaman yönetimleriyle ilişkisinin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalar incelendiğinde akıllı telefon bağımlı sayısının yüksek olduğunu savunan çalışmalar mevcuttur (15,16,17). Bu nedenle bu yaş grubundaki kişilerin söz konusu bağımlılık durumlarının değişik parametrelerle irdelenip daha iyi anlaşılmasına çalışılması yapmış olduğumuz çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

## Yöntem

Yapılan çalışmada katılımcıların ilgi, beceri ve tutum gibi farklı özelliklerini belirlemek amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Bu model araştırmaya konu olan kişileri kendi koşullarında var olduğu haliyle tanımlayıp, mevcut durumda değişiklik oluşturmadan gözleme yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (18).

## Araştırma grubu

Çalışmanın örneklem grubunu yaş ortalaması  $15,82 \pm 0,56$  olan Elazığ ili Kovancılar ilçesi Anadolu lisesinde öğrenim gören 46 erkek ve 54 kadın öğrenciden oluşmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik bilgi tablosu

Değişkenler	n
Cinsiyet	
Erkek	46

	Kadın	54
	Toplam	100
Yaş	15	26
	16	66
	17	8
	Toplam	100
Spor Yapma Durumu	Yapan	38
	Yapmayan	62
	Toplam	100

### Veri toplama aracı

Katılımcıların cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, spor yapma durumu gibi demografik özelliklerini saptamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan ‘‘Kişisel bilgi formu’’ kullanılmıştır. Öğrencilerin serbest zaman yönetimlerini ölçmek için Wang ve ark., (2011) tarafından geliştirilen, Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından Türkçe’ye uyarlanarak, geçerlilik ve güvenilirliği yapılan ‘‘Boş Zaman Yönetimi Ölçeği’’ kullanılmıştır. Bu ölçek 5’li likert yapıya sahip olup (1= Tamamen katılıyorum, 5= Hiç katılmıyorum) toplam 15 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca amaç belirleme ve yöntem, boş zaman tutumu, programlama ve değerlendirme gibi alt boyutlara da sahiptir (19,20). Son olarak da öğrencilerin akıllı telefon bağımlılığı seviyelerini ölçebilmek adına orijinali Known tarafından Young’ın internet bağımlılığı ve akıllı telefonların geleceği ile ilgili maddelerine bağlı olarak geliştirilen ve Türkçe’ye Demirci, Orhan, Demirdaş, Akpınar ve Sert(2014) tarafından uyarlanan akıllı telefon bağımlılık ölçeği uygulanmıştır. Ölçek toplamda 33 maddeden oluşup 6’lı likert yapıya sahiptir (1=kesinlikle hayır, 6=kesinlikle evet) (21,22).

### İstatiksel analiz

Verilerin analizinde kişisel bilgilerin belirlenebilmesi için betimsel istatistik yöntemlerinden olan ortalama ve standart sapma yöntemleri kullanılmıştır. Veriler dağılımlarını görebilmek için normallik analizine tabi tutulmuştur ve basıklık ile çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Elde edilen değerlerin -2...+2 aralığında olmasından dolayı verilerin normal dağılıma uyduğu kabul görülmüştür (George ve Mallary, 2016). Normallik sınavının ardından veriler parametrik testlerden olan Manova ve Peared korelasyon analizi ile incelenmiştir. Ölçümler SPSS 22 paket programında anlamlılık seviyesi 0,05 olacak şekilde gerçekleştirilmiştir (23).

### Bulgular

Tablo 2. Cinsiyete göre ölçek puanları dağılımı

	Erkek (n=46)		Kadın (n=54)		f	p
	Ort.	Ss	Ort.	Ss		
Boş Zaman Yönetimi Ölçeği	49,17	7,94	50,11	6,66	,206	,652

Amaç Belirleme ve Yöntem	18,91	3,66	19,00	4,95	,005	,945
Boş Zaman Tutumu	10,21	2,82	11,74	2,76	3,688	,061
Programlama	9,43	2,23	8,37	2,00	3,157	,082
Değerlendirme	10,60	2,58	11,00	2,03	,357	,553
Akıllı Telefon Bağımlılığı	114,65	14,53	102,59	17,11	7,071	,011

Tablo 2’de cinsiyet değişkenine göre ölçek puanlarının dağılımı yer almaktadır. Yapılan analiz sonucuna göre Boş Zaman Yönetimi cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermezken, Akıllı Telefon Bağımlılığı toplam puanları ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Tablo 3. Spor yapma değişkenine göre ölçek puanı dağılımı

	Spor Yapan (n=38)		Spor Yapmayan (n=62)		f	
	Ort.	Ss	Ort.	Ss		
Boş Zaman Yönetimi Ölçeği	49,78	8,50	49,61	6,45	,007	,834
Amaç Belirleme ve Yöntem	19,63	4,47	18,54	4,31	,721	,400
Boş Zaman Tutumu	10,05	2,12	11,64	3,12	3,834	,056
Programlama	9,05	2,12	8,74	2,20	,241	,626
Değerlendirme	11,05	2,87	10,67	1,88	,311	,579
Akıllı Telefon Bağımlılığı	107,57	15,66	108,48	17,92	,033	,857

Tablo 3’de spor yapma durumu değişkenine göre ölçek puanlarının dağılımı yer almaktadır. Yapılan analiz sonucuna göre Boş Zaman Yönetimi ve Akıllı Telefon Bağımlılığı spor yapma durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemiştir.

Tablo 4. Korelasyon analizi test sonuçları

Değişkenler	n	M	SD	1	2
1.Boş Zaman	100	49,68	7,218	-	,429

Yönetimi Ölçeği					
2.Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği	100	108,14	16,944	,429	-

Tablo 4 incelendiğinde yapılan pearson korelasyon analizi sonucuna göre boş zaman yönetimi ölçeği ve akıllı telefon bağımlılığı ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

### Tartışma ve Sonuç

Yapılan çalışmanın amacını lise öğrencilerinin serbest zaman yönetimleri ve akıllı telefon bağımlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi oluşturmuştur. Çalışmaya 54 kadın, 46 erkek öğrenci katılmıştır ve yaş ortalamaları  $15,82 \pm 0,56$  olarak belirlenmiştir. Ayrıca örneklem grubun 38'i düzenli olarak spor yaparken, 62'si spor yapmadığını belirtmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre boş zaman yönetimi ve alt boyutlarını oluşturan amaç belirleme ve yöntem, boş zaman tutumu, programlama, değerlendirme arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken; akıllı telefon bağımlılığı arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Bu sonuç ise katılımcıların serbest zaman yönetimlerinde cinsiyet değişkeninin belirleyici bir unsur olmadığı ancak özellikle ölçek sonuçları incelendiğinde erkeklerin daha fazla akıllı telefonla zaman geçirdiği buna bağlı olarak da kişilerin akıllı telefon bağımlılıklarında bir etki unsuru olduğu söylenebilir. Spor yapma değişkenine göre boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile akıllı telefon bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Boş zaman yönetim ve akıllı telefon bağımlılığı testi arasındaki bulgular incelendiğinde araların negatif yönlü bir ilişki olduğu yani birinin puanları artarken diğerinin düştüğü görülürken var olan ilişkinin anlamlılık seviyesinde olmadığı saptanmıştır.

Akyüz ve Türkmen (2016) üniversite öğrencilerinin boş zaman faaliyetlerine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelemek amacıyla yaptıkları çalışmaya 600 üniversite öğrencisi katılmıştır. Cinsiyet değişkenine göre kadın öğrencilerin boş zaman faaliyetlerine yönelik tutumlarının erkek öğrencilere kıyasla daha olumlu olduğu, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin boş zaman tutumlarının daha olumlu olduğu belirtilmiştir (24). Gürer ve ark. (2016) 185 kişinin katıldığı çalışmada beden eğitimi öğretmenlerinin zamanı nasıl yönettiklerinin belirlenmesi amaçlamışlardır. Çalışmanın sonuç kısmında zaman planlaması üzerinde cinsiyet faktörünün etkili olduğu açıklanmıştır (25). Soylu ve Akın (2021) 443 üniversite öğrencisinin katıldığı çalışmada öğrencilerin serbest zaman yönetimlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Sonuç olarak cinsiyetin serbest zaman yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa sahip olmadığı ancak spor yapma değişkeninin spor yapanlar lehine anlamlılık oluşturduğu açıklanmıştır (26). İşcan (2008) 375 üniversite öğrencisi üzerinde yapmış olduğu çalışmada zaman yönetimi beceri düzeylerini ve bu becerilerin, öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Öğrencilerin zaman yönetimlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. (27).

Gedik (2021) rekreatif faaliyetlere katılım davranışları ve serbest zaman yönetimi ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan çalışmada fiziksel etkinliklere katılan öğrencilerin katılmayanlara göre akıllı telefon bağımlılık puanlarının daha düşük olduğu, ayrıca üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı düzeyi ile serbest zaman yönetim düzeyi arasında ise çok düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (28).

Muharremoğlu (2020) Ankara'da öğrenim gören lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, okul saatleri dışındaki serbest zamanlarını spor yaparak geçiren öğrencilerin, okul

saatleri dışındaki serbest zamanlarında spor yapmayan öğrencilere göre daha düşük seviyede akıllı telefon bağımlısı olduğunu belirtmiştir (29).

Başak, Uzun ve Arslan (2016) yapmış oldukları çalışmada hemşirelik bölümünde okuyan katılımcıların akıllı telefon bağımlılık düzeyleri ve fiziksel aktivite düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Sonuç olarak hemşirelik bölümü öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılık puanları “orta” fiziksel aktivite düzeylerinin ise “çok düşük” olduğu, fiziksel aktivite düzeyi azaldıkça akıllı telefon bağımlılığı oranlarının arttığı açıklanmıştır (30).

Alarçin ve Şirin (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, üniversitede öğrenim gören katılımcıların internet bağımlılığı ve zaman yönetimi arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda internet bağımlılığı ve zaman yönetimi ve zaman yönetiminin alt boyutlarından zaman tutumu ile aralarında “negatif” yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu belirtilmiştir (31). Köse, Çınar ve Akduran (2012) tarafından hemşirelik öğrencileri üzerinden gerçekleştirilen ve toplamda 165 kişinin katıldığı çalışmada serbest zaman yönetimi ve internet bağımlılığı arasında ilişkiyi belirlemek amaç edinmiş olup sonuç olarak bu iki kavram arasında “negatif” yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu açıklanmıştır (32). Yapmış olduğumuz çalışmanın sonuçlarının literatürdeki yapılan diğer çalışma sonuçlarıyla paralellik ve zıtlık gösterdiği kısımlarının olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak katılımcılar üzerinde yapılan çalışmada cinsiyet faktörünün akıllı telefon bağımlılığı üzerinde önemli bir değişken olduğu ve serbest zaman yönetimi ile akıllı telefon bağımlılığın anlamlı seviyede bir ilişkiye sahip olmadığı düşünülmektedir.

## Kaynakça

- Ağaoğlu, Y. S., Taşmektepligil, M. Y., & Bayrak, M. (2005). Dünyada Ve Türkiye'de Serbest Zaman Kavramının Tarihsel Gelişimi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(11), 1-10.
- Akgül B.M., Karaküçük, S. (2015) Boş Zaman Yönetimi Ölçeği (GeçerliGüvenirlilik Çalışması) *International Journal Of Human Science*, 12, (2), 1867-1880.
- Akyüz, H., Türkmen, M. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Faaliyetlerine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 4 (1), 340-357.
- Alarçin, E. Y., Şirin, H. (2021). Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı Ve Zaman Yönetimi İlişkisi. *Öneri Dergisi*, 16(55), 95-124.
- Aljomaa, S. S., Qudah, M. F. A., Albursan, I. S., Bakhiet, S. F., & Abduljabbar, A. S. (2016). Smartphone addiction among university students in the light of some variables. *Computers in Human Behavior*, 61, 155-164.
- Aslan, Sinan ve Aylaz, Rukye (2014). “Akademisyenlerin İnternet Bağımlılık Düzeyler ve Buna Bağlı Olabilecek Sağlık Sorunlarının Değerlendirilmesi”. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimler Dergisi, 2(3), 14-49.
- Başak, T., Uzun, Ş., & Arslan, F. (2008). Hemşirelik yüksek okulu öğrencilerinin zaman yönetimi becerileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 7(5), 429-434.
- Boud, B.M., Lawson, F. (2002). Tourism and Recreation: Handbook Of Planning and Design. *Architectural Press*, p: 1
- Broadhurst, R. (2001). Managing Environments For Leisure and Recreation. GBR. *London: Routledge*, p: 3.
- Demirci, K., Orhan, H., Demirdas, A., Akpınar, A., Sert, H. (2014). Akıllı Telefon Bağımlılık Ölçeği'nin Türkçe Formunun Gençlerde Geçerlilik ve Güvenirliliği, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 24(3), 226-234.
- Devran Muharremoğlu, Z. (2020). Akıllı Telefon Bağımlılığı Envanteri-Kısa Formu'nun Türkçe'ye Uyarlanması ve Ankara'nın Pursaklar İlçesi'ndeki Liselerde Öğrenim Gören 10. Sınıf Öğrencilerinin Akıllı Telefon Kullanma ve Bağımlılık Durumu.
- Dilek, K., ÇINAR, N., Akduran, F. (2012). Hemşirelik Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Kişilik Özellikleri Ve Zaman Yönetimi İle İlişkisi. *Sakarya University Journal of Science*, 16(3), 227-233.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2019). 2018-2030 Fiziksel Aktivite Üzerine Küresel Eylem Planı: Daha Sağlıklı Bir Dünya İçin Daha Aktif İnsanlar, Dünya Sağlık Örgütü.
- Gedik, S. (2021). Üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı: rekreatif Faaliyetlere katılım davranışları ve serbest zaman yönetimi üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Gedik, S. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Akıllı Telefon Bağımlılığı: Rekreatif Faaliyetlere Katılım Davranışları Ve Serbest Zaman Yönetimi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- George, D., ve Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.
- Gürer, B., Dedeşah, U., Öz, N., Acun, A. (2016). Beden eğitimi öğretmenlerinin zaman yönetiminin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 1-11.
- İşcan, S. (2008), “Pamukkale üniversitesi öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerinin akademik başarıları üzerindeki etkisi,” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Kahyaoğlu Süt, H., Kurt, S., Uzal, Ö., Özdilek, S. (2016). Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılık düzeylerinin sosyal ve eğitim hayatına etkisi. *Avrasya Aile Hekimliği Dergisi*, 5, 13-19.

- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kıran, Z., Ballı, Ö. M., & İlhan, A. (2019). Fiziksel Aktivite Yapma Durumlarına Göre Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Becerileri, *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(3), 237-244.
- Kozan, H.İ.Ö., Kavaklı, M., AK, M., Kesici, Ş., (2019). Akıllı Telefon Bağımlılığı, Genel Aidiyet ve Mutluluk Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modellemesi ile İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22(4): 436-444.
- Kuyucu, M. (2017). Gençlerde Akıllı Telefon Kullanımı ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Sorunsalı:“Akıllı Telefon (Kolik)” Üniversite Gençliği, *Küresel Medya Türkiye Baskı Dergisi*, 7(14), 328-359.
- Lapa, Y.T., Ağyar, E. (2012) “Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Katılımlarına Göre Algılanan Özgürlük”. *Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Dergisi*, 23(1): 24-33.
- Minaz, A., Bozkurt, Ö.Ç., (2017). Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılık Düzeylerinin ve Kullanım Amaçlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21): 268-286.
- Soylu, B., Akın, S. (2021). Kütahya Dumlupınar Üniversitesinin farklı bölümlerindeki öğrencilerin serbest zaman yönetim becerilerinin karşılaştırılması. *International Sport Science Student Studies*, 3(1), 42-48.
- Statista The Statistics Portal (2017). Number of smartphone users worldwide from 2014 to 2020 (in billions). <https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-usersworldwide/> sayfasından erişilmiştir
- Türkiye İstatistik Kurumu. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması; 2015 [Internet]. 2015 [cited 2017 Oct 9]. Available from: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18660>
- Wang, W.C., Kao, C.H., Huan, T.C, Wu, C.C. (2011). Free Time Management Contributes to Better Quality of Life: A Study of Undergraduate Students in Taiwan. *Journal of Happiness Studies*, 12(4):561-573.
- Young, K.S.( 2004). Internet addiction. *Am Behav Sci*; 48:402-441.
- Yusufoğlu, Ö.Ş. (2017). Boş Zaman Faaliyeti Olarak Akıllı Telefonlar ve Sosyal Yaşam Üzerine Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5): 2414-2434.
- Yusufoğlu, Ö.Ş. (2017). Boş zaman faaliyeti olarak akıllı telefonlar ve sosyal yaşam üzerine etkileri: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(5), 2414- 2434.



## TÜRK ÇOCUK EDEBİYATINDA NÖROÇEŞİTLİĞİN KEŞFİ: ARIS'İN YOLCULUĞU

Suzan DENİZ\*

**Özet:** Fiziksel ve ruhsal sağlık, çocuk edebiyatında çok tartışılan konular arasındadırlar. Daha geleneksel tartışma konuları eğitim, büyüme, çocuğun rolü, yetişkinin etkisi ve akranlar ile ilişkiler gibi pek çok konuya değinirken, kapsayıcılık, keder, küskünlük, ruh sağlığı ve nöroçeşitlilik gibi daha çağdaş konular çocuk edebiyatında yaklaşımların yükselen konuları arasındadırlar. Son yıllarda, Türk çocuk edebiyatı, Türk edebiyatı kanonunda genişleyen bir alan olmuştur; fakat çocuk edebiyatı kurguları, fiziksel engelleri olan kahramanları içermesine rağmen, pek azında nörolojik durumları olan çocukların temsil edildiği görülür. Nöroçeşitlilik kavramı, edebi yaklaşımlarda sağlık bağlamında tartışılmaktadır. Buna rağmen, nöroçeşitliliğe sahip bireyler kurgusal çalışmalarda çok az yer almaktadırlar. Fakat bir Türk çocuk edebiyatı romanı, nöroçeşitliliğe sahip kahramanı ile örnek teşkil eden bir konuma gelmiştir. Acerakis'in Aris'in Yolculuğu adlı bu roman, bu çocuklar tarafından deneyimlenen engellilik, ruh sağlığı, aile ilişkileri, benlik, nöroçeşitlilik, önyargı, özerklik ve travma gibi konuları yansıtmaktadır. Bu çalışmanın amacı Acerakis'in romanının çıktır açan ve temel niteliğinde olan özelliklerini yansıtmak ve bahsi geçen konulara ışık tutmanın yanı sıra edebiyatta nöroçeşitliliğe sahip bireylerin yerini de vurgulamaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Nöroçeşitlilik, Sağlık, Çocuk edebiyatı, Acerakis, Aris'in Yolculuğu.

### EXPLORING NEURODIVERSITY IN TURKISH CHILDREN'S LITERATURE: ODYSSEY OF ARIS

**Abstract:** Physical and mental health have been among issues of debate in children's literature. While more traditional topics include education, growing up, role of the child, effect of the adult, peer relations among many, contemporary subjects such as inclusivity, grief, resentment, mental health, and neurodiversity are rising subjects for approaches to children's literature. In the recent years, Turkish children's literature has been a widening field in Turkish literary canon; however, although fictions of children's literature feature protagonists with physical disabilities, few of them can be found to represent children with neurological issues. Neurodiversity has been a concept that can be found in literary debate in relation to health. Still, individuals with neurodiversity do not often find representations in works of fiction. However, one Turkish children's novel proved an exemplary place with its protagonist who has neurodiversity. The novel "Aris'in Yolculuğu", written by Acerakis, which can be translated as "Odyssey of Aris", reflects the issues of disability, mental health, family issues, self, neurodiversity, prejudice, autonomy, and trauma experienced by these children. The aim of this study is to reveal the ground-braking and foundational quality of Acerakis's novel and shed light on the aforementioned issues as well as highlighting the place of individuals with neurodiversity in literature.

**Key Words:** Neurodiversity, Health, Children's literature, Acerakis, Odyssey of Aris.

### Giriş

Nöroçeşitlilik, engellilik konseptinden uzaklaşarak bilişsel, duyuşsal ve algısal çeşitlilikler üzerine yoğunlaşmak üzerine gelişmiştir.

Judy Singer, 1998'de yazdığı tezde "nörolojik çeşitliliklerin marjinalize olmuş gruplar için yeni bir politik temas kategorisi olduklarını" tartışır (McGee, 2012, 12). Buradan yola çıkarak, nörolojik çeşitlilik gösteren bireylerin, normale uyum sağlayamadıkları düşünülerek toplumun dışına itildikleri görülebilir. Fakat artan duyarlılık ve farkındalığın da etkisiyle bu bireyler, sosyopolitik düzlemde kendilerini temsil hakkı kazanmışlardır. Acerakis'in romanı *Aris'in Yolculuğu* da nöroçeşitliliğe sahip bir çocuk bireyin ana karakter olarak temsil edildiği ilk Türk çocuk romanı olmuştur ve böylece Türk edebiyatında yeni bir tarihselliği başarmıştır.

Türk edebiyatında fiziksel engelli bireyler çocuk edebiyatında (Acerakis, 2020) yer bulmuş olsalar da bu bireylerin temsili genel olarak hayata dezavantajlı şekilde başlamış olarak tasvir edilmiştir. Örneğin, Kemalettin Tuğcu'nun *Garip* adlı kısa romanında çocuk karakter, fiziksel engelden dolayı zor zamanlar geçiren hatta ailede istenmeyen bir birey olarak tasvir

\* Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, suzie.deniz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5963-5719

edilmiştir. Fiziksel engelli bireylerin, toplumun her kesiminin ulaşabildiği fırsatlara ve eşitliklere ulaşmasının zorlukları romanda tasvir edilmiştir. Fiziksel deformasyonun getirdiği dışlanmışlık, bu bireylerin sosyal anlamda marjinalize edilmelerine sebep olur. Biyopolitik açıdan bakılacak olursa, toplumun bütün kesimlerinin temsil edilme ve çeşitli sosyal düzlemlere erişebilme hakkı, bu noktada kesintiye uğrar.

Fiziksel engelli olmanın genellikle bir uzantısı olarak görülen nörolojik engeller ise nöroçeşitliliğin literatüre girmesine kadar, kimi sadece bir kişilik özelliği olarak görülmüş, kimi ise fiziksel engelli olmak ile bir tutulmuştur. Nörolojik spektrumdaki durumlardan biri olan Asperger, sosyal becerilere ket vurduğundan, durum hakkında bilgisi olmayanların içedönük, sosyal becerileri gelişmemiş birey olarak addedilmişti. Fakat nöroçeşitliliğin literatüre girmesinden ve bu sendrom ve bozukluklar arasında ayırım yapıp buna göre tanı konmasının ardından, nöroçeşitliliğin türleri salt kişilik özelliği veya fiziksel engel olmaktan çıkmıştır.

### **Nöroçeşitlilik**

Tıbbi, psikiyatrik ve eğitim derecelerine göre bireyler otistik veya «otizm spektrumunda» olmaları ile tabir edilirler. DEHB, Alzheimer hastalığı, bipolar bozukluklar, disleksi, depresyon, epilepsi, Tourette's sendromu, down sendromu ve diğer psikiyatrik ve nörolojik durumları içerir. Fakat, son yıllarda bir tür şemsiye terim olarak nöroçeşitlilik olarak tabir edilen bir olgu da literatüre geçmiştir.

Oluşturulan bu terimin morfolojisine bakıldığında “nöro” ve “çeşitlilik” kelimelerinden oluşan bir bileşik kelime olduğu görülür. Nöro- burada beyin ve işleyişi, fiziksel yapısı ile ilgili olan anlamına gelmektedir, ve çeşitlilik kelimesinin de eklenmesi ile beynin nörolojisinde, tipik olandan farklı bir işleyiş olduğu anlamı çıkar. “Çeşitlilik tartışmaları, kültür, kimlik ve tanınırlık üzerine yoğunlaşma eğilimindedir” (Orsini, 2012, 809). Geleneksel olarak sosyokültürel düzlemlerde ve disiplinlerde çalışılan çeşitlilik olgusu, nörolojiyi de etki ettiği disiplinler arasına eklemiş ve nöroçeşitliliğe sahip bireylerin de sosyal, kültürel, politik, günlük hayat, teknoloji gibi platformlarda görünürlüğünü ve temsilini daha açık yapmıştır. Politik olarak görünür olmak, hak talep ve erişiminin daha kolay olması ve böylece de nöroçeşitliliğe sahip bireyin refaha eşit şekilde erişimi anlamına gelir.

Her ne kadar normal olmayanın eksik, kusurlu, düzeltilmesi gereken, düzelmiyorsa sosyal olanın içinde yeri olmayan anlayışı halen toplumda görülse de “Nöroçeşitlilik hareketi her benzersiz nörolojik tasarımın güçlü taraflarının altını çizer ve nöroçeşitliliğe sahip bireylerin bulunduğu iş birlikleri takımların karmaşık bir dünyada problem çözme deneyimini ne şekilde arttırabileceklerini tartışır” (Rentenbach, Prislovsky, & Gabriel, 2017, 59).

Nöroçeşitliliğe sahip bireyler ayrıca refah devletlerinde diğer vatandaşların eriştikleri hizmetlere ve olanaklara eşit derecede erişim hakkına sahip olmalıdırlar. Her bireyin eşit bir politik temsil hakkının bulduğu klasik anlamda biyopolitik bir devlette bu bireylerin de eğitim, çeşitli alt yapılardan yararlanma gibi haklarının bulunması doğaldır. Pek çok yerel ve ulusal yönetim bu konulara karşı farkındalık geliştirirken, maalesef “refah devletinin engelli vatandaşların yaşan şanslarını nasıl etkilediğine gelindiğinde, hükümetlerin, devletin sosyal ilişkileri düzenlemedeki rolünü tanımada yavaş oldukları görülüyor” (Orsini, 2012, 811). Bu çalışmada incelenen Acerakis'in romanında da Dünya'dan farklı bir gezegende yaşayan down sendromlu Aris'in hikayesi üzerinden bir karşılaştırma yapılıyor. Acerakis, bir yandan Dadu'da yaşayan Aris'in toplumun bütün bireyleri ile eşit olan haklarını ve toplumun işlevsel, katkıda bulunan bir birey olma hakkını gösterirken, Aris'in Dünya'ya gitmek istemesini de Dünya'daki önyargı, tolerans eksikliği ve eşitsizliklerden bahsederek Aris'in gitmesinin istenilmediğini yazar.

Aris'in Dünya'ya gitmesinin istenilmemesinin nedenleri babasına göre herkese tanımlanmış olan eğitim hakkının Aris'e de sağlanmayacağı yönündedir. Çünkü Aris gibi nöroçeşitliliğe sahip çocukların eğitim alma aşamaları ya diğer çocuklardan ayrılır ya da diğer çocuklarla aynı eğitim ortamını paylaşırlar da kimi zaman öğrenme ve edinme süreçleri yavaş olabilir. Yazma çalışmaları yaptığı öğrencileri arasında nöroçeşitliliğe sahip bir birey olan Gregory ile olan iletişimi ve çalışmasından bahsederken Jurecic “yavaş yavaş [Gregory'e] verdiği dönütün

kişiselleştirilmesinden” bahseder. “İlk zamanlarda, örneğin, fazladan görüşme, yazılı dönütlerim hakkında daha detaylı bilgilendirme, yeni yazdığı taslağın bazı yerlerine bakmam için düzenli olarak e-postalar atması takıntılı olarak görünmüştü” (Jurecic, 2007, 435). Nöroçeşitliliğe sahip bireyler ile çalışma deneyimi olmayan öğretmenler de bu öğrencilerle rahat çalışamayabilir veya onların öğrenme süreçleri ile diğer öğrencilerin süreçleri arasındaki farkları hesaplayamayabilirler. Acerakis’in dikkat çektiği konular arasında eğitim gibi temel bir hak da vardır.

### **Aris’in Yolculuğu**

Acerakis’in 2020’de çıkan romanı *Aris’in Yolculuğu: Dadu*, romana adını veren ana kahraman Aris’in yaşadığı gezegen olan Dadu’dan Dünya’ya olan yolculuğunu anlatmaktadır. Acerakis, bu romanın devamı olarak Dünya ayağını da 2022’de yayınlamış ve Aris’in gezegenimizdeki tecrübelerini anlatmıştır.

Romanın, yazarın kendi oğlunun nöroçeşitliliğe sahip bir birey olması üzerinden biyografik ve ailenin de oğlunu yetiştirirken tecrübelerinden yola çıkarak otobiyografik düzlemleri vardır. “Dünya’nın aksine, Dadu’da diğer çocuklardan farklı tutulmaksızın iyi eğitim alarak her biri yaşadıkları topluma üretmek katkı sağlayan mutlu, huzurlu bireylere dönüşmüşlerdi bu insanlar.” (Acerakis, 2020, 5) Nöroçeşitliliğe sahip bireylerin tür ve seviyelerine göre kimi zaman karma okullar dışında özel eğitim veren okullarda eğitim almaları, yaşlıları ile iletişimlerinin de kısıtlı olması romanda yansıtılan eleştirel bir konu olmuştur. Nöroçeşitliliğin seviyesine göre kimi zaman karma okullarda da eğitim alan bu çocuklar, eğitim hakkına herkesle eşit derecede ulaşırken, ayrılan okullarda yaşlılar ve diğer sosyal çevre ile iletişimin zaman zaman eksik kaldığı gözlemlenebilir. Fakat romanda, yaşlıları ile aynı becerilere sahip, yalnız gelişimi aynı hızda olmayan çocukların Dünya’da ayrımcılığa uğrama riskiyle karşı karşıya olması, Dadu’daki eşitlikçi düzen ile yer değiştirmiştir. Aris’in Dadu’daki yaşamında engellilik olgusu herhangi bir önyargıya uğramaksızın onun günlük yaşamına devam etmesine, okula gidip arkadaşlarıyla görüşmesine, tek başına bir hava aracı ile yalnız kalacağı bir yere gidebilmesine ve hatta o toplumun liderleri olan kişilerle görüşmesine olanak verir. Söz konusu liderler bir grup bilge insandan oluşmaktadır ve Dadu’nun politik düzeninin temsilcileridirler. Aris’in bu kişilerle görüşebilmesi, Dünya’ya gitmek isteğini onlarla tartışması ve felsefi testlerinden geçebilmesi Aris gibi down sendromlu bir çocuğun eşit politik temsil hakkını ve yönetimdeki politik bütüne erişimin ve kendini ifade edebilmenin olanaklarını ortaya çıkarmaktadır.

Politik temsil ve ifade hakkı Dünya’daki düzenin tersine nöroçeşitliliğe sahip çocukların ve bireylerin topluma kabulü, arkadaşlık ve sosyal ilişkilerinin normal seyretmesi, aile ilişkilerinin kırılma ve korumacılık yerine güven üstüne kurulu olması ve topluma katkıyı beraberinde getirir. Bunun tam tersine, Dünya’daki nöroçeşitliliğe sahip bireyler halen yabancılaştırılma ve marjinalize edilme ile karşı karşıyadırlar. Sosyal ve arkadaşlık ilişkilerinde ise önyargı ile karşılaşabilmektedirler.

Aris’in Dadu’dan ayrıldıktan sonra, Dünya’ya olan yolculuğunda ilk durağı Zika Geçidi adlı yer olur. Bu geçidin bekçisi olan Rubya, bir 47 kromozomluya iftira ettiği için başkan tarafından [Foba’dan] sürgün edilmiştir. Foba gezegeninde de nörotipik insanlarla bir arada yaşayan nöroçeşitliliğe sahip bireylerin hala marjinalleşme ve önyargıya maruz kaldıklarını anladığımız bu karakter, Aris’e bir hakaret ve küçük görmenin yansıması olarak “47’lik” diye hitap ediyor: “47’lik tabiri galakside, 47 kromozomluları küçümsemek için kullanılırdı” (Acerakis, 2020, 35). Aris’in sahip olduğu fazladan kromozomdan dolayı 47’lik olarak sözlü bir işaretlemeye maruz kalması, sendromunun farkında olmayan nörotipik insanların bunu bir marjinalleştirme, sosyal anlamda toplumun kenarına itilmesi olur. Bu şekilde sözlü bir marjinalleşmeyle karşı karşıya kalan Aris ise buna son derece olgun ve rasyonel bir cevap olarak “öncelikle, benim adım 47’lik değil, Aris. Bunu söylemişim. Senin ismin de Rubya. Ama ben sana 46’lık demiyorum, değil mi?” der (Acerakis, 2020, 36). Aris’in bu mantık çerçevesindeki ve kavgacılıktan uzak tutumu, karşısındaki önyargılı bireye göre nöroçeşitliliğinin engel değil, tersine onu daha mantıklı olmaya sevkeden bir durum olarak kullandığını görür. Aris’in bu son

derece otonom, benliğinin ve kişiliğinin farkında duruşu, Rubya'nın ona zorbalık yapmayıp geçitten kolayca geçmesine yardımcı olur.

İkinci durak olan Partox Geçidi ise Dovan ve Revos adlı iki “son derece kibirli, kendi türlerinden olmayanları hor gören ve galakside yaşayanların varlıklarına bile tahammül edemeyen kardeşler” tarafından yönetiliyordu (Acerakis, 2020, 42). Bu geçitte bekçi olarak görev yapan ve Aris'in geçmesi gereken diğer bir engeli oluşturan bu kardeşler, toplumun faklı bir önyargılı kısmını temsil ederler. Bir önceki geçitteki Rubya, salt nöroçeşitlilik gösteren bireylere karşı önyargılı iken, Partox'taki karakterler “kendilerinden olmayan/diğer” olgularına karşı toleranssızdırlar. Aris, yeni bir önyargı ile karşılaşır: Revos, Dovan'a “Evet biliyorum bu türü. Yalan söylemeyi beceremeyecek kadar akılsız olduğunuzu ve her şeyi çok yavaş yaptığınızı duymuştum.” der (Acerakis, 2020, 43). İnsan olmayan bir türe ait bu uzaylı karakterler, Aris'a karşı sadece nöroçeşitliliği üzerinden değil, onu insanlar içinde de ayrı bir türe indirgeyerek tekrar marjinalleştirirler. Aris'in ve kendi gibi nöroçeşitlilik gösteren bireylerin toplum içinde ötekileştirilmesinin de ötesinde, Dovan ve Revos tarafından insanlar içinde de ayrı bir tür olarak addedildiği bir durumdur bu. Ötekileştirme halihazırda travmatik bir etki yaratma potansiyeline sahipken, kendi türünden olmayan karakterler tarafından insanın da başka bir türü olarak tanımlanmak, nöroçeşitliliğe sahip bireylerde daha da travmatik bir etki bırakabilir. Önyargıların farkında olan Aris, hem geçitten geçebilmek, hem geçit bekçilerinin önyargısını haksız çıkarabilmek, hem de bekçilerin geçitte hapsettiği diğer gemileri ve içindikileri kurtarabilmek adına kendi gibi down sendromlu bir arkadaşından yardım alır.

Partox'taki bir diğer dikkat çekici kısım ise, Devon ve Revos'un, Aris'i yalan söyleyemeyecek kadar akılsız olarak tasvir etmeleridir. Yalan söylemek eylemi halihazırda ahlak ve etiğin kabul etmediği bir eylemken, yalanı üstün zeka ile ilişkilendirmeleri, Acerakis'in nörotipik bireylerin ahlakı ne derece kendilerine göre yorumlayıp nöroçeşitlilik sahibi bireyleri buna göre değerlendirdiklerini de gösterir. Yalan söylemek gerçek dışı bir bağlam yaratarak bunu doğruymuş gibi diğer bireyleri ikna etmektir; fakat nöroçeşitliliğe sahip bireylerde “spektrum bozuklukları ayrıca güçlü taraflarla da ilişkilendirilebilir. Otizmlili insanlar genellikle sıradışı dürüstlükleri ve açık sözlülükleri, detay odaklı düşünme ve seçtikleri kariyerlerine olan tutkulu adanmışlıkları ile bilinirler” (Freeman Loftis, 2014, 60). Yalan söylemenin tersine, dürüstlük desteklenmesi gereke bir erdemken, geçit bekçilerinin Aris'in yalan söylememesini eleştirmeleri de yanlış yönlendirilmiş bir değer yargısının olumsuz sonucunu gösterir.

*Aris'in Yolculuğu*, travma, rencide olmak, arkadaşlık ilişkileri gibi pek çok güncel tartışma konusu açısından zengin bir romandır. Bu çalışmada ise genel olarak Aris'in yaptığı yolculuktaki ilk duraklarda karşılaştığı önyargı üzerinde durulmak hedeflenmiştir.

## Sonuç

Acerakis'in çocuk romanı *Aris'in Yolculuğu* serisinin ilk kitabı olan *Dadu*'da ana karakter Aris kendisinden binlerce yıl önce benzer bir yolculuğa çıktığı anlatılan Odisseus gibi, denizin bir yansıması olan uzayda, Odisseus'un adalara çıkması gibi çeşitli gezegenlerden geçer ve Dünya'ya ulaşır. Kahramanın yolculuğu, kahramana her zaman bir boyut katan, ders çıkarmasını, öğrenmesini ve gelişmesini sağlayan bir yolculuktur; aynı yolculuk çocuk karakter için de geçerlidir. Çalışmanın incelediği çocuk romanının kahramanı Aris de serinin ilk kitabında kat ettiği mesafe, uğradığı gezegenler, geçmek zorunda olduğu geçitlerden sonra Dünya'ya vardığında, artık *Dadu*'da anne ve babası ile, ve kendisini koşulsuz şekilde kabul etmiş, ama öte yandan konformist bir hayat sunmuş olduğu çocuktan farklıdır.

Aris, Dünya'da nöroçeşitliliğe sahip bireylerin karşı karşıya kaldığı birtakım haksızlıklar ve önyargıları tecrübe etmiş, hepsi karşısındaki tutumu ve arkadaşları ile yaptığı iş birlikleri ile söz konusu haksız davranış ve önyargıları bertaraf etmeyi başarmıştır.

Romanın kimi bölümlerinde, ki bunlar Aris'in uğradığı yerler, kendisine karşı önyargılı değil fakat son derece destekleyici bir tutum gösteren kişiler de vardır. Romanda salt karşılaşılan ve üstesinden gelinen güçlükler ve önyargılar olsaydı, Aris gerçekçilikten uzak, tek boyutlu bir karakter olurdu. Fakat toleranslı, problem çözme becerisine sahip, destekleyici bireyler Aris'in

daha gerçekçi bir karakter olmasını sağlamış ve gerçek hayatta nöroçeşitliliğe sahip bireylerin tecrübelerini de gözler önüne sermiştir.

### **Kaynakça**

Acerakis. (2020). *Aris'in Yolculuğu - Dadu*. İstanbul: Doğan Egmont.

Freeman Loftis, S. (2014). The Superman on the Spectrum: Shaw's Autistic Characters and the Neurodiversity Movement. *Shaw*, 34(1), 59-74.

Jurecic, A. (2007). Neurodiversity. *College English*, 69 (5), 421-442.

Mcgee, M. (2012). Neurodiversity. *Contexts*, 11(3), 12-13.

Orsini, M. (2012). Autism, Neurodiversity and the Welfare State: The Challenges of Accommodating Neurological Differences. *Canadian Journal of Political Science*, 45(4), 805-827.

Rentenbach, B., Prislovsky, L., & Gabriel, R. (2017). Valuing Differences: Neurodiversity in the Classroom. *The Phi Delta Kappan*, 98(8), 59-63.

## M. T. KAÇENOVSKIY'İN ŞÜPHECİ OKULU

Tuğba GÜNÖR<sup>1</sup>

**Özet:** 1830'lu yıllarda Moskova Üniversitesi'nde profesör olarak dersler veren aynı zamanda üniversitenin rektörü olan Mihail Trofimoviç Kaçenovskiy kadim Rus eserlerinin gerçekliğini sorgulayan dersler vermeye başlar. Bu dersler çok kısa sürede genç üniversite öğrencilerinin dikkatini de çeker. Kaçenovskiy, bu şüpheli yaklaşımıyla Rusya'da bir ilk olacak olan 'Şüpheli Okul'un temellerini atmış bulunur. Okul, felsefi kökenin dışında gelişmiş tarihi metinlerin incelenmesiyle hayat bulmuştur. Felsefi bir ekol olarak 'Şüpheli Okul', bilginin bireyin öz kazanımlarına dayalı ve kişiye göre göreceli olduğunu savunurken, Kaçenovskiy'in 'Şüpheli Okul'u karşılaştırmalı tarih incelemesinden yola çıkarak bilginin kişiye göre göreceli olduğunu öne sürerek, Rus kadim tarihini anlatan eserlerin gerçekçi olup olmadığına karşı şüpheli bir yaklaşım sergiler. Kadim Rus tarihi anlatan 'Rus Yasası', 'Geçmiş Yılların Menkıbesi', Vladimir Monomah'ın 'Öğüt', Piskopos Krill Turovskiy (1130-1182) makaleleri ve 'İgor Bölüğü Destanı' adlı temel eserlerden yola çıkarak anlatılan bilgilerin doğruluğunu sorgularlar. Bu eğilimin ateşleyici noktası ise N. M. Karamzin'in başyapıtı sayılan ve on iki ciltten oluşan 'Rus Devletinin Tarihi' adlı eseri olur. Karamzin eseri için yukarıda sıraladığımız kadim tarih eserlerini temel almıştır. Kaçenovskiy, Karamzin'in uydurma bir tarih derlemesi yaptığını öne sürer ve kaynaklarının gerçekliğini sorgular. Kaçenovskiy ise bu kadim eserlerin nasıl yazıldığı hakkında şüpheleri çok fazladır. Eserler kimler tarafından yazıldı, bilgileri verenler birinci dereceden görgü tanığı mıydı, eserler orijinal mi yoksa çeviri metinler miydi gibi ana sorulara cevap arayarak eserlerde anlatılan tarihi bilgilerin gerçekliğini sorgular. O yüzyıla kadar asla sorgulanmayan bu kadim eserler ve kahramanları Kaçenovskiy ve onun gibi şüpheli öğrenci ve arkadaşlarıyla XIX. yy. ilk yarısına büyük bir iz bırakır. Bu ses getirişin ardında dönemin önemli yayın kaynaklarından biri olan 'Vestnik Yevropi'nin sahibi de olması propagandasını yaymak için önemli bir unsur olmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Şüpheli Okul, Moskova Üniversitesi, Rus Devleti Tarihi, Kaçenovskiy.

### M.T. KAÇENOVSKIY'S "SKEPTICAL SCHOOL"

Mihail Trofimovich Kachenovskiy, who gave lectures as a professor at Moscow University in the 1830s and was also the rector of the university, began to give lectures questioning the authenticity of ancient Russian works. These lessons quickly attract the attention of young university students. With this skeptical approach, Kachenovskiy has laid the foundations of the "Skeptical School", which will be a first in Russia. The school came to life through the study of historical texts developed out of philosophical origin. While the 'Skeptical School' as a philosophical school argues that knowledge is based on the self-acquisitions of the individual and relative to the individual, Kachenovskiy's 'Skeptical School', based on the comparative history analysis and exhibits a skeptical attitude towards such that argues that the works describing the Russian ancient history are realistic or not, arguing that knowledge is relative to the individual. They question the accuracy of the information told, based on the articles of "Russian Law", "The Legend of Past Years", "Advice" by Vladimir Monomah, Bishop Krill Turovskiy (1130-1182) and the "Epic of the Igor Division", which tell about ancient Russian history. The igniting point of this trend is N. M. Karamzin's work, "History of the Russian State", which is considered a masterpiece and consists of twelve volumes. Karamzin is based on the ancient historical works listed above for his work. Kachenovskiy claims that Karamzin made a fabricated history compilation and questions the authenticity of his sources. Kachenovskiy, on the other hand, has many doubts about how these ancient works were written. It questions the authenticity of the historical information described in the works by seeking answers to the main questions such as who wrote the works, were the informants first-degree eyewitnesses, whether the works were original or translated texts. These ancient artifacts and their heroes, which were never questioned until that century, leaves a big mark on the Kachenovskiy and his skeptical students and friends in first half of XIX. century. Behind this resonance, the owner of 'Vestnik Yevropi', one of the important publication sources of the period, was an important factor in spreading his propaganda.

**Key Words:** Skeptical School, Moscow University, History of the Russian State, Kachenovskiy.

<sup>1</sup> Dr., Yabancı Diller Yüksekokulu, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID NO: 0000-0002-3259-3141, tkaragozlu@nku.edu.tr.

## Giriş

İlk insandan son insana kadar var olacağından emin olduğumuz şüphecilik kavramı yüzyıllar boyunca farklı şekillerde ve farklı amaçlarda karşımıza çıkar. Özünde felsefi bir yaklaşım olan ‘şüphe kavramı’ Mihail Trofimoviç Kaçenovskiy’in (1775-1842) ‘Şüpheli Okul’unda çok farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bu okul, felsefeyle bağ kurulmadan sadece tarihi belgeler üzerinden mutlak gerçek ve gerçek dışı kavramları ortaya koymak amacıyla oluşturulmuş bir topluluktur. Her ne kadar felsefeden uzak olsa da özünde aynı adı taşıdığı felsefe okulunun temel savunusu olan ‘gerçeğin bireye göre algılanışı’ ilkesinin tarihi metinlerin gerçekliği üzerinde etkisini yola çıkış noktası olarak ele alır.

Felsefi kökenli ‘Şüpheli Okul’ kavramı dünya tarihinde çok eski dönemlere denk gelir. İlk olarak Antik Çağ’da Helenistik Dönem’de ortaya çıkmış felsefi bir akımdır. O dönemler yaygın bir şekilde ekoller arasında gruplaşmalar ortaya çıkmış farklı okullar kurulmuştur. Yunan filozoflar Piron (M.Ö. 365-275) ve Timon’un (M.Ö. 320-230) önderliğinde ortaya atılan bu okulda<sup>2</sup> septikler<sup>3</sup> (Skeptikoi, araştırmacılar) olarak anılan bir grup insanın gerçeklik nedir? Sorgulamasıyla başlamıştır. Yunancadan gelen ‘skepsis’ (şüphe etmek) kelimesi ‘*bir şeyi ele alma, inceleme, bir şey üzerinde düşünme*’<sup>4</sup> demektir. Ünlü Yunan filozofü Sofist Protagoras (M.Ö. 481-420) ‘*birey, insanı ve onun bireysel algularını hakikatin ölçütü kılmıştır*’<sup>5</sup> ilkesi yani bireysel algıyı gerçek olarak görmüştür. Şüpheliler bu algıyı desteklemiş ve herkesin kendi tecrübeleri ve eğitim seviyesine göre algısı olduğu gerekçesiyle tek bir gerçeğin asla var olamayacağını ileri sürmüştür.<sup>6</sup>

Yüzyıllar boyu devam eden bu düşünce farklı alanda farklı ülkelerde aslında özünde savunduğu gibi bireysel algıya göre şekil bulmayı başarmıştır. Hatta daha da ileri giderek felsefeyle bağı koparmakla kalmamış sorgulama şeklini de değiştirmiştir. İşte ‘Şüpheli Okul’un farklı bir kimlik kazandırıldığı ülkelerden biri de Rusya’dır. Rusya’da 1830’lu yıllarda ilk defa ‘Şüpheli Okul’ adı verilen bir topluluk kurulur. Topluluk temelinde felsefi bir düşünce barındırmaz. Tamamen bağımsız olarak tarihin nesillere aktarımının gerçeklik payını sorgulamayı amaçlar. Bireysel gerçekçiliği değil mutlak gerçeğin varlığını savunur.

## Şüpheli Okul

Rusya’da kurulduğu andan beri çok ses getirmeye başlayan ‘Şüpheli Okul’ (Skeptičeskaya şkola), Moskova Üniversitesi Tarih profesörü Mihail Trofimoviç Kaçenovskiy (1775-1842) tarafından 1830’lu yıllarda verdiği derslerin öncülüğünde kurulmuş ve felsefi herhangi bir temel gütmeyen sadece tarihi metinler üzerinde yoğunlaşmış olan bir öğrenci topluluğudur. Topluğunun resmi bir kimliği olmasa da dönem Rus edebiyatını derinden sarsmayı başarmıştır. Önderleri onları şüpheye iten hocalarıdır. Kaçenovskiy üniversitede sadece hoca olarak vazife almamış, önemli idari görevlerde de bulunmuştur. 1811 yılında hoca olarak başladığı kariyerini Moskova Üniversitesi’nde hem dekanlık hem de rektörlük (1837) yaparak taçlandırır.<sup>7</sup> Bununla da kalmayıp sadece üniversitenin önemli isimlerinden biri olmamın yanı sıra XIX. yy.’ın ilk yarısında Rus bilim ve toplumsal gelişinde de yer almış önemli bir kişidir. Kaçenovskiy, derslerinde tarihi belgelerin gerçekliğini sorgulamaya başlayan ilk kişidir. Bu alanda makaleler yazar ve ders notlarını yayımlar. İncelemelerini başta Moskova Üniversitesi yayım organlarından biri olan ‘Uçyonıye zapiski’ (Bilimsel Notlar) ve daha sonra sahibi olduğu ‘Vestnik Yevropı’ (Avrupa Habercisi) isimli dergilerde yayımlanır.<sup>8</sup>

Kaçenovskiy derslerinde ilk olarak Rus yazar, şair, tarihçi ve eleştirmen Nikolay Mihayloviç Karamzin’in (1766-1826) on iki ciltlik baş yapıtı ‘Rus Devleti Tarihi’nde (İstoriya gosudarstva

<sup>2</sup> Ahmet, Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi 4, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 437.

<sup>3</sup> Arslan, a.g.e., s. 433.

<sup>4</sup> Arslan, a.g.e., s. 426.

<sup>5</sup> Arslan, a.g.e., s. 431.

<sup>6</sup> Arslan, a.g.e., s. 431.

<sup>7</sup> E, S. Radionovna (REd.), Mir istorika: İstoriografičeskiy sbornik I., İzdatelsvo OmGU, Omsk 2005, s. 141.

<sup>8</sup> Radionovna, a.g.e., s. 144.

Rossiyskogo, 1818-1826) adlı eserini eleştirerek başlar. Bu eserinde kaynağı olarak gösterilen diğer erken dönem tarih eserine kadar zincir her geçen gün uzar. Kaçenovskiy, ‘Rus Devleti Tarihi’nin yanı sıra derslerinde eski dilde yazılmış, Kiev Ruslarının anayasası sayılan; aile, miras, yönetim gibi temel alanlarda kurallar getiren ve XV. ve XVI. yy.la kadar Slav devletlerinin ana yasası olarak kullanılan ‘Rus Yasası’ (Russkaya Pravda, XI.-XII. Yy. ), Knyaz Oleg’in ‘Geçmiş Yılların Menkıbesi’nde (Povest vremennih let, 1110-1118) anlatılan Greklerle yaptığı antlaşma, ‘Vladimir Monomah’ın Öğüt’ü (Pouçeniye Vladimira Monomaha, XII. Yy.), Piskopos Krill Turovskiy’in (1130-1182) makaleleri ve ‘İgor Bölüğü Destanı’ (Slovo o polku İgoreve, 1185) gibi Rus devletinin kuruluşunun, sosyal ve siyasi yapısının, dini inanışlarının anlatıldığı eserlerin gerçekliğini sorgular.<sup>9</sup>

Profesör Kaçenovskiy ilk olarak Karamzin’in ‘Rus Devletinin Tarihi’ni yazarken ‘İgor Bölüğü Destanı’ndan esinlendiğini ileri sürer. Bu savının ‘İgor Bölüğü Destanı’nda kullanılan bazı unutulmuş fiillerin Karamzin’in eserinde de rastlanmasını delil olarak sunar.<sup>10</sup> Kaçenovskiy’in en temel savı M. S. IX. yy.dan başlayarak kaleme alınan tüm bu eserlerin kesin bir kaynak olmadan temelsiz ve kulaktan dolma bilgilerle kaleme alındığıdır.<sup>11</sup> Profesör, I. Petro (1672-1725) döneminden önce kaleme alınan tüm eserlerin temelsiz olduğunu ileri sürer. I. Petro sonrası yazılan tarihi eserlerin ise kesin bir belge niteliği olduğunu savunur.<sup>12</sup> Kaçenovskiy’e göre 18. yy. öncesi Rus kaynakları yazarın kendi kurgusundan oluşmuş hayal ürünleridir. Hiçbiri gerçek bir kanıt sunmamaktadır. Yazılı antlaşma metinleri, sözleşmeler, basılı paralar, devlet görevlilerinin yazışmaları vb. resmi evrak niteliği olan elle tutulur kanıtların kaynak alınması gerekliliğidir ve bu eserlerde bu açıdan çok temelsizdir.<sup>13</sup>

Yunan asıllı olan Kaçenovskiy<sup>14</sup>, Avrupa tarihine de derinden hakimdir. Bu kadim eserlerin anlatıldığı yıllarda resmi kayıtları olan Avrupa ülkelerinde belgelerden yola çıkarak, Rus tarihinde anlatıldığı gibi zenginlik, güç, verimli toprak gibi bolluk ve bereket açısından anlatıldığı kadar gösterişli olmadığını ileri sürer. Örneğin Kaçenovskiy’in örneklerinden biri de Oleg’in Konstantinopol Seferi sırasında Greklerle imzalanan antlaşmanın Grek kaynaklarında farklı anlatılmış olmamasıdır. Grek belgeleri incelendiğinde tarihler konusunda büyük bir uyumsuzluk olduğu dikkat çekmektedir. Bu bilgiler sadece Kaçenovskiy’in değil birçok tarihçinin de kabul ettiği bir gerçektir.<sup>15</sup> Rusların bahsedildiği gibi barbar bir topluluk olmadığını, özünde okuma yazma bilen, vasiyet bırakabilen, banyo yapan, antlaşma imzalayıp, şartlarına riayet eden medeni bir topluluk olduğunu ispatlayan<sup>16</sup> bu antlaşmanın gerçekliğinin sorgulanması şüpheci okulun ilk kıvılcımını ateşler.

Ayrıca Kaçenovskiy için istatikselsel bilgi de önemli bir noktadır. Kaçenovskiy, istatikselsel veri çıkarmak için üç temel ana başlık belirler. Birincisi ülkenin tasviri yani kültürel yapısı, ikincisi sakinlerinin köken bilgisi yani etnik kimlik ve üçüncü olarak devletin varlığı.<sup>17</sup> İşte bu açıdan yola çıkarak Kaçenovskiy tarihi eserleri karşılaştırmalı tarihi metod, yani kültürü, tarihsel gelişim içerisinde kesin kaynaklara dayandırarak karşılaştırma yoluyla inceler.<sup>18</sup> Bunu yaparken de Rus edebiyat tarihi için önemli bir gelişme olan eleştirel tarih incelemesini de ortaya çıkarmıştır. Kaçenovskiy’in devamlılarından biri olan A. F. Meralyakov, Kaçenovskiy’in incelemelerinin

<sup>9</sup> Andrey Nikitin, “İspitaniye “Slobom...”. Noviy mir, No: 5, May 1984 g, s. 194 (182-206).

<sup>10</sup> Radionovna, a.g.e., s. 155.

<sup>11</sup> Mstislav Aleksandroviç Tsyavlovskiy: Puşkin i Kaçenovskiy (v 1816 g.)

Web: <http://pushkin-lit.ru/pushkin/articles/cyavlovskij/pushkin-i-kachenovskij.htm>

<sup>12</sup> Radionovna, a.g.e., s. 158-159.

<sup>13</sup> Radionovna, a.g.e., s. 159.

<sup>14</sup> Radionovna, a.g.e., s. 158.

<sup>15</sup> Emine Dikmen, 911-944 Rus Ticaret Antlaşmalarının Tercümesi ve Yorumu (Geçmiş Yılların Hikayesi Kroniğine Göre), Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 72, Cilt: XLI, 2022 (114-138), s. 121.

<sup>16</sup> Nikolay Mihayloviç Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo: v dvenadtsati tomah. Tom I.*, İzdatelstvo ‘Nauka’, Moskva 1989, s.103-108.

<sup>17</sup> Radionovna, a.g.e., s. 160.

<sup>18</sup> Radionovna, a.g.e., s. 158.



bu alanda ilk örnekler olduğunu söyler. Kaçenovskiy'in ilk sorusunun 'Eser orijinal mi? yoksa Çevirimi mi?' olduğunu sorguladığını bildirir.<sup>19</sup>

Profesörün anlatmak istediği de tam olarak budur. Bir eser orijinal mi?, çeviri mi? Eleştirel bir şekilde yaklaştığı tüm o kadim eserlerin orijinalliğini tartışmaya açar. Eser orijinal ise yazarın kişisinin sorgulanmasına sıra gelir. Yazarın eğitim seviyesi, mesleği ve sosyal yaşamı eserin bel kemiğini oluşturduğunu savunur. İşte felsefi tabanlı 'Şüpheli Okul'la tek kesiştikleri nokta burasıdır. M.Ö. IV. yy.da 'Şüpheli Okul'un ortaya attığı gerçek ve mutlak bilgi diye bir şeyin olmaması, her şeyin kişinin eğitim, sosyal ve bireysel seviyesinden ortaya çıkan kişisel tecrübeleriyle algılandığına ve bilginin her bireye göre farklılık göstermesine dayandırır. Kaçenovskiy tarihi metinlerin bu şekilde yazılmasına karşıdır. Tarihi belge kişisel deneyimlerle süslenemez. Tek ve kesindir. Resmi olmalıdır.

Bu savını açıklaya bilmek için eski dönem eserlerini karşılaştırarak inceler. Hepsinin tutarsızlıkları olduğunu derslerinde bir bir sıralar. Örneğin 'Geçmiş Yılların Menkıbesi'nin yazarı rahip Nestor Peçerskiy'i bir rahip olarak yanlı baktığını ileri sürer bununla da yetinmez ve 'Geçmiş Yılların Menkıbesi'nde geçen Oleg'in Konstantinopol seferini neye dayanarak yazdığını sorgular. Birinci elden görgü tanığı yok, yazışma veya herhangi bir resmî belge gösterilmiyor. Aradan iki yüz asır geçmesine rağmen Nestor Peçerskiy kitabında bu seferi en büyük ayrıntısına kadar verip, Greklerle aralarında yapılan sözleşmenin metinlerini tek tek sıralar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu anlaşmaya Grek kaynaklarında hiç rastlanmaması da Kaçenovskiy'in en büyük kozlarından biri olmuştur.<sup>20</sup>

XIX. yy.a gelindiğinde tarihçi kimliğine sahip Karamzin'in eserinde bu kaynakları kullanmasını bir tarihçiye yakıştıramaz. Karamzin'i tarihçi değil de bir yazar gibi kendi kurgusunu oluşturduğunu ileri sürer ve şunları ekler: "*Tarihçi, bir roman yazarı veya epik bir şair değildir. O gerçek olayları anlatır. Kurgusal olmayan karakterleri aktarır. Önemsiz olayları uzun uzadıya anlatmakta ya da bazı yerlere ilgisiz davranmak gibi bir özgürlüğü yoktur.*"<sup>21</sup>

Karamzin'i bu açıdan eleştiren tek kişi aslında sadece Kaçenovskiy değildir. Polonya asıllı tarihçi İoahim Lelevel (1786-1861), Rus yazar, gazeteci ve eleştirmen Faddey Venediktoviç Bulgarin (1789-1859), Nikolay Alekseyeviç Polevoy, Rus yazar, yayımcı, dramaturg Mihail Petroviç Artsibaşeva (1778-1827) da Karamzin'in baş yapıtını gerçekçilik açısından eleştirmiştir.<sup>22</sup>

Kaçenovskiy bu eserlerle Rus tarihinin saptırıldığını, inandırıcılığının azaltılarak gücünün düşürüldüğünü savunur. Örneğin adeta süper bir kahraman bir peygamber gibi resmedilen geçmiş yılların kahramanlarını da kurgudan başka bir şey olarak değerlendirmez. O, efsanevi kişiliklere karşıda büyük bir tepki besler. Örneğin Knyaz Oleg'i<sup>23</sup> tamamen hayali bir kişilik olarak görür. Övgülerle bahsedilen Konstantinopol seferini de kabul etmez. Yukarıda vurguladığımız gibi Nestor Peçerskiy'i sadece kadim kurucularını yüceltmekle, iki yüz yıl önce yaşanan olayları sadece söylencelerle süslemekle suçlar.

Rus tarihi için sadece belge niteliği taşımakla kalmayıp kutsal bir kimliği de barındıran bu eserler hakkında Kaçenovskiy'in sert eleştirileri bir anda Rusya'da bomba etkisi yaratır. Kaçenovskiy'in dersleri her geçen gün daha da ilgi çekmeye başlar.

Ünlü slavofil Konstantin Sergeyeviç Aksakov (1817-1860), üniversite yıllarında (1830) Kaçenovskiy'in derslerine bizzat katıldığını ve derslerin nasıl geçtiği hakkında şu bilgileri verir:

<sup>19</sup> R. N. Kleymenova, Sistemicheskiye rospis izdaniy obşçestva lyubiteley rossiskoy slovestnosti pri moskovskom universtete 1811- 1930, İzdatelstvo Moskovskogo universteta. Moskva 1981, s. 3.

<sup>20</sup> Radionovna, a.g.e., s. 158.

<sup>21</sup> P. N. Kozlov, İstoriya gosudarstva Rossiskogo N. M. Karamzina, v otsenakh sovremennikov, Nauka, Moskva1989, s.163.

<sup>22</sup> Kozlov, a.g.e., s. 35.

<sup>23</sup> Knyaz Oleg, Slav Devleti'nin kurucularındandır. Rurik Hanedanlığı'nın ikinci lideridir. Devlet yönetiminde üstün başarılarından dolayı Bilge (Veşçiy) unvanını almıştır. Geniş Bilgi İçin Bkz.: Karamzin, a.g.e., s. 99-110.

“Bizim zamanımızda Kaçenovkiy’i sevdiler, değer verdiler ve her şeyden önce ondan korktular. Gençlik seve seve inanır ancak seve seve de şüphe duyar. Seve seve yeni görüşleri sever, Kaçenovskiye’in tarihi şüpheciliği hepimizi derinden etkilemiştir. (...) Ben de çok etkilendim.”<sup>24</sup>

Gençler, Aksakov’un da dediği gibi Kaçenovkiy’in şüpheci yaklaşımından çok etkilenir. Aksakov gibi aileden gelen güçlü bir Slav ruhuna sahip olan bir genci bile, kutsal saydığı kitapları eleştirdiği halde etkilemeyi başarması görmezden gelinmeyecek bir başarıdır. Ancak yıllar ilerledikçe, genç Aksakov olgunlaştıkça ilk başta sempati duyduğu Kaçenovskiye’den nefret etmeye başlayacaktır. Ona olan öfkesini, adını resmen zikrettiği ‘Konstantinopol Kapılarında Oleg’ (Oleg pod konstantinopolem, 1838) adlı eserinin başında ve sonunda kaleme alacak, Kaçenovskiye’in varlığını inkâr ettiği Oleg’in Konstantinopol seferinin sebebini Kaçenovskiye’in derslerine bağlayacaktır.<sup>25</sup>

Kaçenovskiye’in derslerine şahit olan öğrenciler, hocalarının derse gelirken asla yanında herhangi bir not veya kitap getirmediğini ancak konuşması sırasında açık bir şekilde kaynak belirtecek kadar eserlere hâkim olduğunu söylemişlerdir.<sup>26</sup> Ayrıca Kaçenovskiye’in öğrencilerinden biri olan ünlü Rus filolog ve filozof İvan İvanoviç Davidov, (1794-1863) Kaçenovskiye’in öğretmen olarak çok başarılı olduğunu ve derslerinin eski yaşlı hocaların derslerinden aksine çok farklı geçtiğini, onları düşünmeye ve sorgulamaya sevk ettiğini söyleyerek, derslerinin neden bu kadar çok öğrencinin ilgisini çektiğini açıklar.<sup>27</sup>

İlerde Moskova Üniversitesi profesörlerinden biri olacak tarihçi Sergey Mihayloviç Solovyov (1820-1879) da öğrencilik yıllarında şahit olduğu Kaçenovskiye’in dersleri hakkında hemen hemen aynı şeyleri söyler ve Kaçenovskiye’in ders anlatırken monoton bir ses tonuyla konuştuğunu ancak sorgulayacak bir şey bulduğunda canlandığını ekler.<sup>28</sup>

Rus tarihçi, etnograf ve folklorist İvan Mihayloviç Snegiryov (1793- 1868) öğrencilik yıllarında üniversitede Kaçenovskiye’i ilk gördüğü anı şöyle anlatır: “Yetkili kişi bizim sınıfa, otuz yaşında, gözlüklü, zayıf, solgun, esmer, ayaklarındaki rahatsızlıktan dolayı koltuk değneği taşıyan, genç bir adam getirdi. (...) Fiziki yapısı bir Rus’tan çok bir Yunanlıya benziyordu. Asabi bir mizacı vardı. Kısa siyah saçları vardı. Yüz hatları köşeliydi, gözü pek biriydi, ifadesi askeri andırıyordu. Soğuk bir tavırla sınıfta bize kendinden emin bir şekilde eğilerek: ‘Beyler, üniversite yetkililerinin bana verdiği göreve göre sizinle etkileyici ve ikna edici (retorik) bir şekilde ilgileneceğim’ dedi”<sup>29</sup>

Kaçenovskiye gerçek anlamda da gençler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Dersleri büyük ilgi görür. Sınıf gençlerle dolar taşar. Moskova Üniversitesi’nde bu derslerin çektiği ilgi Kaçenovskiye’den farklı düşünen ve kadim belgelerin doğruluğunu savunan hocaların tepkisini çeker. Dikkat çeken başka bir nokta da Kaçenovskiye’in tarihi belgeleri sorgulaması dışında, Rus soyunun İskandinavlar tarafından kurulduğu fikrinin de ateşli bir şekilde karşı çıkmasıdır.<sup>30</sup> Bu iki nokta Moskova Üniversitesi’nin Slavist hocalarının büyük tepki vermesine neden olur.<sup>31</sup>

Kaçenovkiye’in bu ateşli tartışmalarla ve genç öğrencilerle dolu geçen derslerine karşı aynı yıllarda üniversitede ders veren ve Rusların köken başlangıcını Normanlara dayandıran başka bir Profesör Mihail Petroviç Pogodin (1800-1875), Kaçenovskiye’in öğrencileri yanlış yönlendirmemesi için karşıt dersler vermeye başlar. Pogodin, Rus hizmetinde çalışmış Alman tarihçi ve istatistikçi Avgust Lyudwig Schlözer’in (1735-1809) çalışmalarını referans

<sup>24</sup> Radionovna, a.g.e., s. 147.

<sup>25</sup> Semyon İosifoviç Maşinskiy (Red.), *Poeti krujka N. V. Stankyeviça: N. V. Stankyeviç, K. S. Aksakov, İ. P. Klyuşnikov*. İzdaniye 2., Sovestskiy pisatel, Moskva- Leningrad 1964, s. 429-486.

<sup>26</sup> Radionovna, a.g.e., s. 144.

<sup>27</sup> Radionovna, a.g.e., s. 149.

<sup>28</sup> Radionovna, a.g.e., s. 151.

<sup>29</sup> Radionovna, a.g.e., s. 146-147.

<sup>30</sup> Radionovna, a.g.e., s. 144.

<sup>31</sup> Radionovna, a.g.e., s. 144.

göstererek Kaçenovskiy’le mücadeleye girer.<sup>32</sup>Ancak bu dersler Aksakov’un da dediği gibi sorgulamayı ve şüphe etmeyi seven gençler için amacına ulaşmaz. Tarihi belgelerin çarpıştırıldığı bu dersler metinler gibi karşılaştırılır. Ancak Profesör Pogodin, Kaçenovskiy’in derslerindeki ilgiyi kendi derslerine çekemez.<sup>33</sup>

1830 yılında öğrencisi olduğu Moskova Üniversitesi’nde felsefe tabanlı ilk öğrenci topluluğunu kuran Nikolay Vladimiroviç Stankeviç (1813-1840) de Kaçenovskiy’in derslerine girmiş gençlerden biridir. Mezun olduğunda Rus edebiyat tarihini derinden etkilemeyi başaracak bir topluluğun lideri olacak olan Stankeviç, hocası için özel bir şiir yazar:

“M. T. Kaçenovskiy’e

Antik Çağ için savaşa girişti.

Paslı bir zırh giydi.

Bizi düşman saflarının arasından geçirdi.

Ve doğrudan adaylara yol açtı.”<sup>34</sup>

Stankeviç bu şekilde hocasından övgüyle söz ederken, gençler arasında ondan hoşlanmayan kişiler de azımsanmayacak kadar çoktur. Anı yazarı, tarihçi ve diplomat Dmitriy Nikolayeviç Sverbeyev (1799- 1874), derslerine katıldığı Profesör Kaçenovskiy hakkında olumsuz düşüncelerini şu şekilde sıralar: “Hırçın mizaçlı, tiz sesli, şüpheci, kıskanç, insanlara nefret dolu ve şüpheci yaklaşan, Rusya tarihinin bağlantılarını kılı kırk yaran... Hepimizden şüphe eden biriydi.”<sup>35</sup> Konstantin Aksakov’da arkadaşı Sverbeyev’i, Kaçenovskiy’in sert mizacı yönünden destekler hatta yukarı alıntıdan hatırlanacağı gibi ‘herkesin ondan korktuğu’ ekler. Ancak bu olumsuz özelliklerinin yanında Aksakov, hocasının adaletli olduğunu da ekler.<sup>36</sup>

Ancak Kaçenovskiy aslında o kadar adaletli değildir. Sahibi olduğu ‘Vestnik Yevropı’ dergisini kendi düşüncelerinin propagandasını yapmak için kullanır. Dergi ideolojisinin silahı haline alır. Özellikle 1818 yılından sonra dergisinde sistematik olarak Karamzin’in eserlerini eleştirir.<sup>37</sup> Bu tavrı yeni bir trendin başlangıcı olur. Kaçenovskiy’in ardından tarihçi ve edebiyat eleştirmeni bazı kişiler, tarihi belgelere özellikle de çok ses getiren Karamzin’in ‘Rus Devletinin Tarihi’ adlı eseri hakkında olumsuz eleştiriler yaptıkları makaleler yayımlarlar. Kaçenovskiy gibi gazeteci ve tarihçi olan Nikolay Alekseyeviç Polevoy (1796-1846) ise biraz daha ileri giderek, Karamzin’in kitabını protesto etmek amacıyla ‘Rus Halkının Tarihi’ (İstoriya russkogo naroda, 1829-1833) adlı ciltler halinde hazırlanmış bir kitap yazar. Aslında Polevoy Karamzin’e karşılık olsun diye kitabını on iki cilt halinde kaleme almak istemiş olsa da altı ciltlik bir eser yazabilmiştir. Eserde Kaçenovskiy’in eleştirileriyle paralel olarak ‘İgor Bölüğü Destanı’, ‘Geçmiş Yılların Menkıbesi’ ve ‘Rus Yasası’ adlı kadim eserler eleştirilir.<sup>38</sup>

Kaçenovskiy, üniversite camiası içerisinde bu şekilde sevilme ve sevilmemek arasında bir gelgit içerisinde olmasına rağmen Rus edebiyat çevrelerinde pek de sevilmeyen biridir. Sahibi olduğu, önemli yayım organlarından biri olan ‘Vestnik Yevropı’yı aynı ideolojide yürütmesi tepkilere neden olur. Kaçenovskiy birçok edebiyatçıyla arası kötüdür. Kaçenovskiy’in ses getiren polemiklerinde biri 1805 yılında Rus yazar ve filozof Yevstafiy İvanoviç Staneviç’in kaleme aldığı ‘Düzyazıda ve Şiirde Toplu Eserler’ (sobraniye soçineniy v stihah i v proze, 1805) adlı eserin yayımlanması üzerine olur. Kaçenovskiy adeta bir edebiyat otoritesi gibi eseri baştan aşağıya eleştiren ‘Yevstafiy Staneviç’in Düzyazıda ve Şiirde Toplu Eserleri’ (Sobraniye

<sup>32</sup> P. A. Nikolayev, A. S. Kurilov, A. L. Grişunin, İstoriya russkogo literaturovedeniya, “Bıssaya şkola”, Moskva 1980, s. 103.

<sup>33</sup> Radionovna, a.g.e., s. 145-146.

<sup>34</sup> Radionovna, a.g.e., s. 147-148

<sup>35</sup> Radionovna, a.g.e., s. 149.

<sup>36</sup> Radionovna, a.g.e., s. 147.

<sup>37</sup> N. İ. Mordovçenko, Russkaya kritika pervoy çetverti XIX veka. İzadatelstvo Akademii Nauk SSCP, Moskva-Leningrad 1959, s. 293.

<sup>38</sup> Nikolayev, Kurilov, Grişunin, a.g.e., s.102.

soçineniy v stihah i v proze Yevstafiya Staneviça, 1806) adlı yazısını kaleme alır ve Staneviç'i sanatsal olarak eksik bulduğunu açıkça dile getirir. Staneviç, bu yazının karşısında sessiz kalır ancak iki yıl sonra yayımladığı 'Kitaplara Bakma ve Onları Yargılama Metodu' (Sposob rassmatrivat knigi i sudit o nih, 1808) adlı broşürde Kaçenovskiy'e sert bir şekilde cevap verir.<sup>39</sup>

Kaçenovskiy'in Staneviç'le yaşadığı bu polemiki edebiyat dünyasında gölgede bırakacak başka bir polemiki de dünya edebiyatlarının hepsinde adını altın harflerle yazdırmış, Rus edebiyatının dehası olarak anılan Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'le (1799-1837) yaşadığı gerilimdir. Puşkin, 1816 yılında henüz lise yıllarındayken Kaçenovskiy'in dergisine üç tane şiir gönderir. Ancak Rus edebiyatı otoritesi olan Gavriil Romanoviç Derjavin'in (1743-1816) dikkatini çekip övgüsüne nail olan genç şair,<sup>40</sup> Kaçenovskiy'in dikkatini çekmemesi hatta şiirleri beğenmemesi şairin gençlik kanına dokunur. Kaçenovskiy'e genç şair şiirlerinin neden yayımlanmadığını soran bir mektup yazsa da cevap alamaz. Kaçenovskiy bu mektuba cevabı dergisinin çıkan ilk sayısında 'Redaktörün Notu' başlığı altında şu şekilde verir: "Yabancılardan gelen yazılar, içerik ve üslup açısından 'Vestnik Yevropi'nin prensiplerine uygunsuzsa dergide yayımlanır. Redaktör, yazıların dergide basılması imkansızsa, değerli yazarlara ve çevirmenlere geri göndermek zorunda değildir."<sup>41</sup>

Puşkin dergi de bu notu gördükten sonra yeniden bir mektup yazar. Bu mektubun cevabı ise diğer sayıda aynı şekilde yayımlanır: 'Özellikle şiir alanında zorlayıcı mektuplar alıyorum'<sup>42</sup> diyerek Puşkin'in en kadim düşmanı olma hakkını kazanır. Puşkin üzerinde uzmanlaşan Rus ve Sovyet edebiyat eleştirmeni Mstislav Aleksandroviç Tsyavlovskiy (1883-1947), 'Puşkin ve Kaçenovskiy (1816 yılında)' (Puşkin i Kaçenovskiy (v 1816 g.), 1934-1936) adlı makalesinde Puşkin'in Rus edebiyat dünyasından çok sayıda düşmanının olduğunu ancak en azılı düşmanının Kaçenovskiy olduğunu açıkça belirtir. Tsyavlovskiy, bu savına gerekçe olarak da Puşkin'in düşmanlarına epigraflarıyla cevap verdiğini ve en çok epigrafi de Kaçenovskiy için yazdığını gösterir.<sup>43</sup> İlginç bir şekilde 1816 yılında Puşkin'in kaleme aldığı otuz kadar şiirden hiçbiri yayımlanmaz. Genç şair bu durumun suçlusu olarak Kaçenovskiy'i görür. Bu konuyla ilgili öfkesini dile getirdiği, lise yıllarından yakın arkadaşı şair ve yayımcı Anton Antonoviç Delvig'e (1798-1831) yazdığı 'Delvig'e' (K Delvigu) adlı şiirinde 'kanlı kıskançlığın bakışı' ve 'zehrin karanlığında gizlenen alçak iftira' dizelerinde Kaçenovskiy'e seslendiği bilinmektedir.<sup>44</sup>

Delvig'in Puşkin'in şiirine cevabı da dikkat çekicidir. Delvig'de dostunun intikamını alır. O da Kaçenovskiy'i kendini beğenmişlikle suçlar ve kariyerini eleştirir. Ancak Kaçenovskiy'nin 1811'de başlayan kariyeri ölene kadar durmadan yükselecektir. 1830 yılına kadar da edebiyat çevreleri için önem az edecek olan 'Vestnik Yevropi' dergisi onun elinde olmaya devam edecektir.<sup>45</sup>

Kaçenovskiy'in dergisinde ilk dönem eserlerini yayımlayan yazar ve düşünür aynı zamanda Rus edebiyatı için önemli isimlerden biri olan Prens Vladimir Fyodoroviç Odoyevskiy (1804-1869) 1842 yılında kaleme aldığı 'Moksova Hakkında Notlar' (Zametki o Moskve) adlı eserinde Moskova'daki kültürel, sosyal değişimlerden söz ederken Kaçenovskiy'in Okul'undan da söz eder. Ancak gelenekselci bakış açısına sahip olan Odoyevskiy bu okulun hem liderini hem de onu destekleyen kişiler hakkında, "Akıllı insanlar akıl dışı saçma şeylere bahaneler buluyorlar"<sup>46</sup> diyerek eleştirmiştir.

<sup>39</sup> Mordovçenko, a.g.e., s. 70-71.

<sup>40</sup> Emine İnanır, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837), 19. Yy. Rus Edebiyatı Altın Kalemler. (Ed. Tuğba Günör), Nobel, Ankara 2022, s. 129-130.

<sup>41</sup> Tsyavlovskiy, a.g.m.

<sup>42</sup> Tsyavlovskiy, a.g.m.

<sup>43</sup> Tsyavlovskiy, a.g.m.

<sup>44</sup> Tsyavlovskiy, a.g.m.

<sup>45</sup> Tsyavlovskiy, a.g.m.

<sup>46</sup> V. F. Odoyevskiy, Zametki o Moskve, Moskva 1842

Yine Odoyevskiy gibi önemli otoritelerden biri olan geleneksel yapıya sahip tarihçi Sergey Mihayloviç (1820-1879) ise Kaçenovskiy ve devamcılarında söz ederken “Şüphecilerin altından kafası ve kilden ayakları var”<sup>47</sup> sözleriyle İncil’den bir göndermeyle onları eleştirir. Bu sözlerle kastedilen kısım; Eski Ahit’tin Daniel Bap 2 bölümünde Kral Nebukadnetsar’ın bir rüyasının anlatıldığı bölümdür. Kral rüyasında altın başlı, göğsü ve kolları gümüşten, karnı ve kalçaları tunçtan, bacakları demirden, ayakları ise kilden çok büyük bir heykel görür. Küçük bir taş heykelin ayaklarına değer ve devasa büyük heykeli yerle bir eder.<sup>48</sup> Bu benzetmeyle Solovyev, Kaçenovskiy ve düşüncelerinin işte bu heykel gibi devasa büyüklükte olduğu ancak temelinin kil gibi zayıf ve değersiz olduğunu vurguladığını görürüz. Küçük ve kıymeti olmayan bir taş bile onu yerle bir etmeye yetecek güce sahiptir. İncil’de de vahyedildiği gibi kralın hükümdarlığının sonunun temsili olan bu heykel Kaçenovskiy’inde sonu olacaktır.

## Sonuç

Moskova Üniversitesi’nde hoca olarak başladığı kariyerini zirveye taşımayı başaran Mihail Trofimoviç Kaçenovskiy hem üniversitenin idari yönetiminde hem de Rus edebiyatının önemli yayım organlarından biri olan ‘Vestnik Yevropi’ dergisinde otoriter bir yere sahip olmuştur. Gerek üniversite yaşamında gerekse de Rus tarihi içerisinde ilk defa eleştirel bir bakış açısıyla tarihi belgelere şüpheli bir açıdan yaklaşır, onların gerçeklik payını sorgulayan Kaçenovskiy Rusya’da bir ilk olan ‘Şüpheli Okul’un temellerini atar. Bu okul M. Ö. ortaya atılan felsefi içerikli ‘Şüpheli Okul’la aynı adı taşısa da aynı yönde ilerlememiş, felsefeden uzak tamamen resmî belgeleri temel almıştır.

Kaçenovskiy, ateşli bir şekilde eleştirdiği kadim Rus tarihi kitaplarını derslerinde işlediği gibi onları eleştirdiği yazılarını da dergisinde çekinmeden yayımlamıştır. Birçok kişi için kutsal sayılan bu eserlerin ve o kitapların kahramanlarının bu denli sert bir şekilde eleştirilmesi büyük tartışmalara neden olur. Üniversitede okuyan on sekiz yaşlarındaki gençleri şüphe etmeye, sorgulamaya teşvik eden, kendilerine dayatılan hiçbir resmi temel taşımayan eserleri körü körüne kabul etmemelerini aşlayan Profesörün dersleri büyük bir coşku ve görmezden gelinmesi imkânsız bir katılımı gerçekleştirir. Derslerde eski eserlerin ilk incelenen noktası çeviri mi yoksa orijinal metin mi olduğudur. Yazarının sosyal ve kültürel anlamda konumu, eserini oluştururken dinlediği şahitlerin kaçınıcı kuşaktan oluşu gibi birçok alanda eserleri ve bu eserlerin kahramanlarını incelenir. Kaçenovskiy, Avrupa tarihini örnek göstererek Rus tarihinde anlatılanların bir ütopyik bir söylenceden öteye gidemediğini ortaya sürer. Ona göre I. Petro döneminden önceki bütün kaynaklar yazarların kendi kurgularından ibarettir. Karamzin’e de bu nedenle yüklenir. Bu temelsiz eserleri kaynak kullanmasını bir tarihçiye yakıştıramaz ve ‘Rus Devletinin Tarihi’ni kaleme alırken Karamzin’in tarihçi kimliğiyle değil bir roman yazarı edasıyla oluşturduğunu iddia eder.

Moskova Üniversitesi’nin geleneksel tarihi savunan hocalar tarafından büyük tepki çeken bu dersler engellenmeye çalışılır. Üniversitede vazife alan geleneksel tarihin doğruluğunu savunan tarih Profesörü Mihail Petroviç Pogodin, Kaçenovskiy için misilleme dersler yapsa da istediği ilgiyi uyandıramaz. Kaçenovskiy, neredeyse çeyrek asır boyunca Rus tarihini sorgulamış, adını hem tarih hem de edebiyat sayfalarına yazdırmayı başarmış kişilerdendir.

## Kaynakça

ARSLAN, Ahmet, İlkçağ Felsefe Tarihi 4, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 437.

DİKMEN, Emine, 911-944 Rus Ticaret Antlaşmalarının Tercümesi ve Yorumu (Geçmiş Yılların Hikayesi Kroniğine Göre), Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 72, Cilt: XLI, 2022 (114-138).

İNANIR, Emine, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837), 19. Yy. Rus Edebiyatı Altın Kalemler. (Ed. Tuğba Günör), Nobel, Ankara 2022.

KARAMZİN Nikolay Mihayloviç, İstoriya Gosudarstva Rossiyeckogo: v dvenadtsati tomah. Tom I., İzdatelstvo ‘Nauka’, Moskva 1989.

Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit. Kitabı mukaddes şirketi İstanbul 2012, s. 840.

<sup>47</sup> S. M. Solovyev, İstoriya Rossii s drevneyşih vremen, Tom I., İzdatelstvo sotsialno- ekonomičeskoy literaturı, Moskva 1959, s. 6.

<sup>48</sup> Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit. Kitabı mukaddes şirketi İstanbul 2012, s. 840.

- KLEYMENOVA, R. N., Sistemicheskiye rospis izdaniy obshchestva lyubiteley rossiskoy slovestnosti pri moskovskom universitete 1811- 1930, İzdatel'svo Moskovskogo universiteta. Moskva 1981.
- KOZLOV, P. N., İstoriya gosudarstva Rossiskogo N. M. Karamzina, v otsenakh sovremennikov, Nauka, Moskva 1989.
- MAŞİNSKIY, Semyon İosifoviç (Red.), Poeti krujka N. V. Stankyeviça: N. V. Stankyeviç, K. S. Aksakov, İ. P. Klyuşnikov. İzdaniye 2., Sovetskiy pisatel, Moskva- Leningrad 1964.
- MORDOVÇEKO, N. İ., Russkaya kritika pervoy çetverti XIX veka. İzdatel'stvo Akademii Nauk SSCP, Moskva-Leningrad 1959.
- NİKİTİN, Andrey, "İspitaniye "Slobom...". Noviy mir, No: 5, May 1984, (182-206).
- NİKOLAYEV, P. A., KURİLOV, A. S., A. L. GRİŞUNİN, İstoriya Russkogo literaturovedeniya, "Bışşaya şkola", Moskva 1980.
- ODOYEVSKIY, V. F. , Zametki o Moskve , Moskva 1842.
- Web: [https://imwerden.de/pdf/odoevsky\\_zametki\\_o\\_moskve.pdf](https://imwerden.de/pdf/odoevsky_zametki_o_moskve.pdf)
- RADİONOVNA, E. S. (REd.), Mir istorika: İstoriografiçeskiy sbornik I., İzdatel'svo OmGU, Omsk 2005,
- SOLOVYEV, S. M., İstoriya Rossii s drevneyşih vremen, Tom I., İzdatel'stvo sotsialno- ekonomičeskoy literaturı, Moskva 1959, s. 6.
- TSYAVLOVSKIY, Mstislav Aleksandroviç, Puşkin i Kaçenovskiy (v 1816 g.)
- Web: <http://pushkin-lit.ru/pushkin/articles/cyavlovskij/pushkin-i-kachenovskij.htm>



**23-25 ARALIK 2022**  
**ÇEVİRİM İÇİ**